

TARTALOM

NYUGATI AUTONÓMIÁK

DABIS ATTILA: KATALÁN ŐSZ

7

KISEBBSÉGVÉDELEM

VIZI BALÁZS: A KISEBBSÉGEK VÉDELME AZ OLASZ–HORVÁT
ÉS AZ OLASZ–SZLOVÉN KÉTOLDALÚ KAPCSOLATOKBAN

31

SZLOVÁKIA

MÓZES SZABOLCS: A MEGLEPETÉSEK ÉJSZAKÁJA –
A 2017-ES SZLOVÁKIAI MEGYEI VÁLASZTÁSOK

49

TOKÁR GÉZA: A SZLOVÁKIAI MAGYAR POLITIKAI MOZGÁSTÉR VÁLTOZÁSAI

69

OKTATÁS

VITA EMESE: ERDÉLYI MAGYAR KÖZÉPISKOLÁSOK JÖVŐTERVEI,
KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A TOVÁBBTANULÁS FELTÉTELEIRE

93

DISPUTA

GAZSÓ DÁNIEL: VITARECENZIO –

BRUBAKER DIASZPÓRAKONCEPCIÓJÁNAK KRITIKÁJA

115

RESUME

127

SZÁMUNK SZERZŐI

131

DABIS ATTILA

KATALÁN ŐSZ

A 2017-es év őszeinek vitathatatlanul egyik legkiemelkedőbb jelentőségű eseménye a katalán függetlenségi népszavazás volt, annak minden következményével a spanyol illetve az európai politikára nézve. Több éves erjedési folyamat csúcsosodott ki az október elseji népszavazásban, melynek közvetlen gyökereit a 2005-ben tárgyalta és a katalán parlament által nagy szavazattöbbséggel elfogadott autonómiastatútum módosításig lehet visszavezetni. Ezen módosító javaslatokkal szemben a spanyol alsóházban az akkoriban regnáló szociáldemokrata Zapatero-kormány ellenzékeként politizáló spanyol néppárt alkotmánybírósági (AB) normakontrollt kért. A maga négy évével rekord hosszúságúra nyúló alkotmánybírósági eljárást, mely több időközbeni bíróváltás mellett zajlott le, a 31/2010-es AB-határozat zárta le végül.¹ Ez a határozat pont azokat a kulcsfontosságú vívmányokat találta alkotmányellenesnek és semmisítette meg, melyek katalán szempontból épphogy a legfontosabb nívók jelentették volna, így a saját adóhatósági és bírósági struktúrák létrehozását, a katalán nyelv használatának privilegiálását, valamint a katalánok nemzetként való definiálásának kísérletét. Az ítéletet utcai megmozdulásokkal tarkított felháborodás követte. A katalán nemzeti ünnepen szeptember 11-én ezt követően minden évben általánossá váltak a több százezer, vagy akár a milliós létszámot is meghaladó felvonulások, melyek Katalónia függetlenségét követelték.

Így jutottunk el ahhoz a véleménynyilvánító népszavazáshoz – vagy ahogy az Artur Mas vezette akkori katalán kormány nevezte: „*polgári részvételi folyamathoz*” – 2014. november 9-én, melyen a szavazásra jogosultak kevesebb mint fele (2 305 290 személy) vett részt ugyan, de ennek 80,76%-a (1 861 753 választópolgár) felelt pozitívan arra a kettős kérdésre, hogy Katalóniának államná kell-e válnia, és ha igen, akkor ennek az államnak függetlennek kell-e lennie?² E konzultáció eredményeit a 2015. szeptember 27-ei előrehozott katalán parlamenti választás csatornázták be a pártpolitikába. Ekkor alakult meg négy függetlenségi párt koalíciójával a *Junts pel Sí* szövetség („*Közösen az igenért*”

1 Spanyolország alkotmánybíróságának ez a kiemelten fontos ítélete angolul is elérhető az alábbi helyen: www.tribunalconstitucional.es; letöltés ideje: 2017. 12. 28.

2 Ezen népszavazás keretében két kérdés szerepelt a szavazócédulán, egyrészt az, hogy „*egyért-e azzal, hogy Katalónia legyen állam?*”, másrészt pedig az, hogy „*egyért-e azzal, hogy ez az állam legyen független?*”. Számadatok forrása, letöltés helye: www.participa2014.cat; letöltés ideje: 2017. 11. 13.

röviden: *JxSí*),³ amely 44,4%-os eredményével el is nyerte a regionális törvényhozói mandátumok relatív többségét, 62 képviselőt delegálva a 135 fős parlamentbe. Az eredményeket a *JxSí* koalíció a függetlenség felé vezető úton való továbbhaladásra adott voksként értelmezte, ennek megfelelően 2017. október 1-re írták ki a függetlenségről szóló, ügydöntőnek szánt népszavazást. Noha a spanyol AB szeptember 6-án alkotmányellenessé nyilvánította a népszavazást, és a spanyol állami erőszakszervek már hetekkel a szavazás előtt több ezer főt vezényeltek Katalóniába a szavazás előkészületeit megakadályozandó, október elsején az 5 313 564 szavazásra jogosult polgárból még így is 2 286 217 személy, vagyis a választópolgárok 43,03%-a vett részt a referendumon. Az érvényes voksot leadók 90,18%-a szavazott igennel a független katalán állam létrehozására.⁴

Ezt követően a katalán elnök, Carles Puigdemont a regionális parlament október 10-ei ülésén kikiáltotta a független Katalán Köztársaság létrehozását, hogy aztán ennek hatályát tárgyalások reményében ugyanezen felszólalásban fel is függesse. A függetlenségre vonatkozó párbeszéd, illetve a nemzetközi közvetítők bevonásának sikertelensége után,⁵ a katalán parlament végül október 27-én pénteken 70 igen, 10 nem, 2 tartózkodás,⁶ és az unionista politikai erőknél a szavazásról való demonstratív kivonulása mellett elfogadta a függetlenségi nyilatkozatot.⁷ Válaszlépésként a spanyol kormány életbe hívta az alkotmány 155. cikkét, ami az alkotmány 1978-as megszavazása óta először fordult elő. Ennek értelmében, ha valamely autonóm közösség nem teljesíti az alkotmány vagy más törvények által rá rótt kötelezettségeket, vagy ha eljárása súlyosan veszélyezteti Spanyolország általános érdekeit, a szenátus abszolút többségének jóváhagyásával a kormány megteheti a szükséges intézkedéseket annak érdekében, hogy kötelezze a közösséget a mulasztás pótlására, vagy hogy megvédje az említett közérdeket. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy Madrid felfüggesztette Katalónia autonómiáját, és a katalán kormánytagok

3 A koalíció két nagyobbik tagja a jobboldali liberális CDC – *Convergència Democràtica de Catalunya*/Katalán Demokratikus Konvergencia, mely 2016 júliusában átalakult PDeCAT-á *Partit Demòcrata Europeu Català* / Katalán Európai Demokrata Párt, valamint a baloldali ERC – *Esquerra Republicana de Catalunya*/Katalán Republikánus Bal. Mellettük a két kisebbik koalíciós partner a kereszténydemokrata DC – *Demòcrates de Catalunya*/Katalónia Demokratái, valamint a szociáldemokrata MES – *Moviment d'Esquerres*/Baloldali Mozgalom.

4 Részvételi adatok és a végeredmény az alábbi forrásból: 90.18% 'Yes' vs 7.83% 'No'. *Catalan News Agency*, 2017. 10. 06. Letöltés helye: www.catalannews.com; letöltés ideje: 2017. 12. 28.

5 A svájci szövetségi kormány már a függetlenségi népszavazást követően felajánlotta Madridnak és Barcelonának, hogy közvetítene a vitás felek között. Lásd: Switzerland willing to mediate between Catalonia and Spain. *Catalan News Agency*, 2017. 10. 06. Letöltés helye: www.catalannews.com; letöltés ideje: 2017. 12. 28.

6 Catalans declare independence as Madrid imposes direct rule. *BBC*, 2017. 10. 27. Letöltés helye: www.bbc.com; letöltés ideje: 2017. 12. 28.

7 A kisebbségi kormánykoalíciót a függetlenségi folyamat során, és így a végső szavazáson is kívülről támogatta a radikális, antikapitalista szélsőbal oldali CUP párt (*Candidatura d'Unitat Popular* - Népi Egység Jelöltjei) 10 képviselője.

felelősségét madridi megfelelőik vették át; míg előbbieket a spanyol főügyészség büntetőeljárásával szembesültek,⁸ ahol a vádak a több évtizedes börtönbüntetés lehetőségét is magába foglaló lázítás, zendülés és a közpénzek hanyag kezelése volt.

Ilyen körülmények között került sor a 2017. december 21-ei előrehozott választásokra, ahol a kampányban az unionista oldal elmulasztotta, hogy pozitív alternatív jövőképet vázoljon fel Katalónia számára. A szocialisták ugyan tettek elszórt utalásokat egy föderalizált Spanyolország lehetőségére, de konkrétumok a pólusképző spanyol pártok oldaláról nem hangzottak el. Vonzó alternatívát nem vázoltak föl, koncessziók perspektívájára nem tettek ígéretet. Annál több fenyegetés hangzott el, hogy ha a katalánok újfent a függetlenségpárti oldalnak szavaznak bizalmat, akkor a központi kormány továbbra is felfüggesztve tartja majd Katalónia autonómiáját. Az előrehozott választások végeredménye, így az azt kihirdető központi kormány várakozásaival ellentétben, nem egy simulékonyabb barcelonai adminisztrációt eredményezett, hanem egy állóháború lövészárkainak kibontakozását. A papírformának megfelelően ugyanis nagyon magas részvételi arány mellett (79,09%) szereztek meg a képviselői helyek abszolút többségét a függetlenségpárti politikai erők.⁹ Összesen 2 079 340 polgár szavazott az önálló Katalán Köztársaság létrehozásáért küzdő pártokra,¹⁰ amivel ez a tábor a három évvel korábbi „*polgári részvételi folyamathoz*” képest több mint 217 000 fővel tudta növelni a tagjai számát.¹¹

A katalán ősz lehetséges következményeiről releváns politikai tisztségviselők átfogó csoportja több ponton is egyetértett, létrehozva ezzel egy uralkodó politikai diskurzust. Állami politikai szereplőktől európai uniós tisztségviselőig széles körűen osztottá vált az a nézet, hogy a katalán önrendelkezés: a) Spanyolország belügye, b) egyben alkotmányellenes törekvés, c) ami ha megvalósulna, akkor kivezetné Katalóniát az Európai Unióból. Az alábbi sorokkal ezen fősodratú megállapítások finomhangolására, illetve alternatív

8 Kivételt képezett a katalán elnök és négy kollégája, akik belgiumi emigrációba vonultak, és onnan védekeztek a vádakkal szemben.

9 Fontos utalni rá, hogy a függetlenségpárti erőknek csak azon bebörtönzött, vagy önkéntes száműzésben lévő politikusokkal van meg a parlamenti többsége, akik személyesen nem fognak tudni részt venni a parlamenti vitákban. Kiemelten fontos fejlemény volt ezért, amikor Pablo Llarena bíró a katalán parlamentre bízta annak eldöntését, hogy engedélyezik-e a börtönben lévő képviselőknek, hogy a katalán parlament alakuló ülésén megbízott útján tudjanak szavazni. A többségében függetlenségpárti parlamenti elnökség ezt a kérést jóváhagyta.

10 A választási eredmény részletes adataiért lásd: web.gencat.cat; letöltés ideje: 2018. 02. 28.

11 A 135 fős regionális törvényhozásban legalább 68 mandátum kell a kormányzó többséghez. Ebből 70-et szereztek meg a függetlenségpártiak a következő arányban: *Junts per Catalunya (JxCat)* – 34, ERC – 32, CUP – 4. Ez utóbbi párt a két évvel korábbi eredményéhez képest 6 mandátumot veszített, és így csak annyi képviselője került be a regionális törvényhozásba, mint a történelmi mélypontját elérő spanyol néppártnak. Ebből azt a következtetést lehet levonni, hogy a választók egyaránt elítélték Katalónia Madridból való „*kézi vezérlését*”, és a túlzottan radikális függetlenségpárti üzeneteket is.

értelmezésére tesztek vázlatos kísérletet, központba helyezve azt a rendhagyó törekvését a katalán mozgalomnak, hogy függetlenné válásuk egyszerre legyen egyoldalú és békés is. Ez a *policy mix*,¹² mint látni fogjuk, egyik oka volt a kiválás megghiúsulásának, amennyiben olyan elemeket próbált meg vegyíteni, melyek kölcsönösen taszítják egymást.

Nemzetközi kontextus

Bár az önrendelkezési jognak tengernyi irodalma van, akárcsak az elszakadást legitimáló körülményekkel kapcsolatos elméleteknek (*remedial secession*), az, hogy egy terület képes-e ténylegesen kiválni egy adott államból, nem azon múlik, hogy a konkurens felek közül ki rendelkezik kifinomultabb jogi érveléssel. Sokkal inkább azon, hogy az önrendelkezését kereső mozgalom szövetségre tud-e lépni a nemzetközi közösség azon releváns szereplőivel, akiknek érdekében áll, és erőforrásuk van a fennálló rend megbontására, és új *status quo* létrehozására. A nemzetközi jogi normákat kötelező érvénnyel, valamennyi országtól kikényszeríteni képes, szupranacionális szerv hiányában, az állami önszegély anarchiáján alapuló nemzetközi kapcsolatokban a nemzetközi jog továbbra is megmarad olyan opportunista rendezőelvnek, amely szinte bármely új hatalmi rend létrejöttét képes jogi érvekkel utólagosan alátámasztani. Egy független katalán állam létrejötte sem volna kivétel ez alól.

A nemzetközi jognak ez a fajta „*jogi opportunizmusa*” *expressis verbis* már az államok jogairól és kötelezettségeiről szóló 1933-as *Montevideói egyezményből* kiviláglik. Ahogy az *Egyezmény* fogalmaz: „*az állam politikai léte független más államok elismerésétől*”. Az államelismerés kérdése, ha úgy tetszik csak „*plusz egyedik*” kritérium, ami kevésbé fontos, mint a másik három tényező: vagyis a körülhatárolható terület, az azon lévő állandó lakosság, és az ezek fölött tényleges kontrollt gyakorló központi kormányzat.¹³ Ebből a szempontból például az iraki Kurdisztán a maga haderejével inkább rendelkezik az államiság kritériumaival, amennyiben jobban ellenőrzése alatt tartja a saját területét, mint Katalónia. Ennek is volt köszönhető, hogy az iraki kurdok incidensek nélkül tudtak egy háborús övezet kellős közepén egy szecessziós népszavazást megszervezni 2017. szeptember 25-én. Sőt, esetükben Izrael személyében erős nemzetközi szövetséges is jelen van támogatóként, ami nem mondható el Katalóniáról.

12 Míg a *policy mix* kifejezés alatt legtöbbször egy adott állam fiskális és monetáris politikáinak összességét szokták érteni, itt a függetlenségre irányuló politikák, stratégiák összességeként használom a kifejezést.

13 Példának okáért az ISIS (*Islamic State of Iraq and Syria*) is állam volt létezése alatt, még ha a világon mindenhol terrorszervezetként is volt beazonosítva.

Azt már az október elsejei népszavazást követő rendőri túlkapásoknak a mérsékelt kritikája előre vetítette, hogy az EU-s tagállamok kormányai nem szívesen nyilvánítanak véleményt a katalán függetlenség kérdéséről. Állami szinten egyedül, Belgium illetve Szlovénia kormányai – Charles Michel, illetve Miro Cerar vezetésével – marasztalták el nyíltan a spanyol kormányt a válságkezelésben alkalmazott túlzott erőszakért. Előbbi azért, mert az akkori szövetségi kormánykoalíció gerincét a flamand szeparatisták adták, utóbbi pedig szolidaritásból, ugyanis élénken él még a szlovének emlékezetében a saját függetlenségüknek az 1991. június 25-ei, szintén egyoldalú kikiáltása, és az azt követő erőszakos ellenlépések a korábbi területi állam hadseregétől.¹⁴ Hasonlóképpen elítélő nyilatkozatokat tettek számos releváns nemzetközi szervezet tisztségviselői, így például Zeid Ra'ad Al Hussein, az ENSZ Emberi Jogi Főbiztosa,¹⁵ vagy az Európa Tanács Emberi Jogi Biztosa, Nils Muižnieks, aki egyben sürgette, hogy mihamarabb álljon fel egy független vizsgálóbizottság, a népszavással összefüggésben elkövetett rendőri túlkapások kivizsgálására.¹⁶

Ezen túlmenően a dominánsabb szereplők vagy csöndben maradtak, vagy a spanyol álláspontot erősítették. A 2017. október 20-ai európai csúcson Angela Merkel német kancellár, Emmanuel Macron francia elnök, valamint Theresa May brit miniszterelnök is egybehangzó támogatásáról biztosította Mariano Rajoy kormányát, és a spanyol egység fenntartásának fontossága mellett érvelt.¹⁷ Az Amerikai Egyesült Államok (USA) külügyminisztériuma eleinte nem kevés aggodalomra okot adó közlést tett, amikor a minisztériumi szóvivő, Heather Nauert 2017. szeptember 13-án azt mondta egy washingtoni sajtótájékoztatón, hogy hagyni kell az embereket, hogy maguk döntsenek Katalónia kérdésben, az USA pedig *„együtt fog működni akármely kormánnyal, vagy entitással, amely ennek eredményeként létrejön”*.¹⁸ A félreértések gyors tisztázása végett Mariano Rajoy néhány nappal e kijelentések után Washingtonba utazott, ahol az amerikai elnökkel közös sajtótájékoztatójukon Donald Trump egyértelműsítette az amerikai álláspontot: *„Egy egységes Spanyolországot támogatok... úgy vélem, hogy Katalónia polgárainak Spanyolország részeinek kellene maradniuk, ostobaság volna másként tenni.”*¹⁹

14 1991. június 27. és július 7-e között a zajlott le Szlovénia független státuszának megvédéséért az ún. tíznapos háború, a szlovén hadsereg elődje, a *Teritorialna obramba Republike Slovenije*, valamint a Jugoszláv Néphadsereg között.

15 Lásd például a szeptember 28-ai nyilatkozatot: www.ohchr.org, vagy az október másodikat: www.ohchr.org; letöltés ideje: 2017. 12. 28.

16 Letöltés helye: www.coe.int; letöltés ideje: 2017. 12. 28.

17 Lásd például: Merkel, Macron and May show support for Spain over Catalan crisis. *El País*. 2017. 10. 20. Letöltés helye: www.elpais.com; letöltés ideje: 2017. 12. 28.

18 US will work with “whatever government or entity” that comes out of Oct 1. *Catalan News Agency*. 2017. 09. 14. Letöltés helye: www.catalannews.com; letöltés ideje: 2017. 12. 28.

19 Trump, Spanish PM Rajoy say they oppose Catalonia independence bid. *Reuters*. 2017. 09. 26. Letöltés helye: www.reuters.com; letöltés ideje: 2017. 12. 28.

A domináns szereplők sorában mindenképp említést kell még tenni Oroszországról, mint olyan aktorról, melynek érdekében áll úgy a globális, mint a regionális-eurázsiai hatalmi egyensúly megkérdőjelezése. Tekintve, hogy Oroszország a „közel-külföldön” túl előszeretettel növelné befolyási övezetét az öreg kontinens nyugatabbra fekvő részein is,²⁰ így rendre felvetődik az orosz befolyás kérdése olyan helyzetekben, amikor bizonyos törésvonalak akár uniós, akár tagállami szinten elmélyülnek (lásd például a felvetést az európai szélsőjobboldali pártok és mozgalmaknak, vagy épp a Brexit kampánynak az oroszországi támogatásáról).²¹ Hasonlóképpen volt ez Katalónia esetében is, ahol az orosz befolyás vélt, vagy valós tényének a terjesztését a spanyol központi kormány tudatosan használta fel. Egyrészt arra, hogy elbizonytalanítsa azokat a nemzetközi szereplőket, melyek a valóban félresikerült és kontrollt vesztett október elsejei rendőri túlkapásokkal kapcsolatban hajlamosak lettek volna nyilvános kritikákat megfogalmazni, másrészt arra, hogy diszkreditálja a katalán önrendelkezési mozgalmat. Ebben a fénytörésben a katalán törekvések nem egy nemzeti közösség tagjainak tényleges, eredeti igényeként jelennek meg, melyet egy alulról fölfelé szerveződő mozgalom keretében juttatnak kifejezésre, hanem egy külső szereplők által tüzelt, és Oroszországból finanszírozott, agresszív kisebbség diverzáns akciójaként a spanyol és európai egység ellen. Ezt az értelmezési keretet a fősdratú média több szereplője mellett a spanyol diplomácia már a népszavazás hónapjában elkezdte népszerűsíteni.²² Ennek megfelelően Alfonso Dastis, spanyol külügyminiszter egy októberi BBC-interjúban azt mondta, hogy a népszavazás napjával kapcsolatban világot látott számos kép hamisítvány, számos riport és helyszíni tudósítás pedig alternatív tényekkel, és álhírekkel manipulált.²³ Noha az *'EU versus Disinformation'* platform valóban beazonosított több olyan Oroszországból koordinált hamis közösségi

-
- 20 A „közel-külföld” kifejezés, az Oroszország hagyományos érdekszférájának tekintett posztuszovjet térségre utal.
- 21 Lásd például: Bradlye, Matt: Europe's Far-Right Enjoys Backing from Russia's Putin. *NBC News*. 2017. 02. 13. Letöltés helye: www.nbcnews.com; letöltés ideje: 2018. 02. 21.; továbbá: Wintour, Patrick: Russian bid to influence Brexit vote detailed in new US Senate report. *The Guardian*. 2018. 01. 10. Letöltés helye: www.theguardian.com; letöltés ideje: 2017. 12. 28.
- 22 A teljesség igénye nélkül álljon itt néhány témába vágó cikk a fősdratú médiából: Catalonia held a referendum. Russia won. *Washington Post*. 2017. 10. 02. Letöltés helye: www.washingtonpost.com; EU cyber team raises alarm over Russian role in Catalonia independence bid. *The Telegraph*. 2017. 11. 09. Letöltés helye: www.telegraph.co.uk; Government confirms intervention of Russian hackers in Catalan crisis. *El País*. 2017. 11. 10. Letöltés helye: www.elpais.com; Spain: 'Misinformation' on Catalonia referendum came from Russia. *CNN*. 2017. 11. 14. Letöltés helye: www.edition.cnn.com; Spain Catalonia: Did Russian 'fake news' stir things up? *BBC*. 2017. 11. 18. Letöltés helye: www.bbc.com; Spain Learns About Russian Interference the Hard Way. *Bloomberg*. 2017. 12. 20. Letöltés helye: www.bloomberg.com; letöltés ideje mindegyiknél: 2017. 12. 28.
- 23 Spain FM: 'Many police violence pictures fake'. *BBC*. 2017. 11. 22. Letöltés helye: www.bbc.com; letöltés ideje: 2017. 12. 28.

médiaforrást, illetve valódi felhasználóhoz nem köthető ún. zombi fiókot,²⁴ amely hatásvadász álhírek terjesztésével foglalkozkodott,²⁵ ezek hatásfoka összességében nem lett volna elegendő olyan elemi erejű folyamatok generálására, melyeket 2017 őszén láttunk Katalóniában.²⁶

E fejezet lezárásaként meg kell még említeni, hogy míg egy független katalán államnak az Európai Unióban való tagsága, illetve státusza vitatottabb kérdés (ennek megfelelően e tanulmány is külön fejezetben foglalkozik vele), addig az ENSZ-tagság már egy ennél egyértelműbb kategóriába esik, amennyiben pislákoló reménysugár sem igen szűrődik keresztül a felvételi eljárás keretein. Bármely csatlakozni kívánó új államnak ugyanis legelőször kérelemmel kell fordulnia az ENSZ Főtitkárságához, melynek tartalmaznia kell egy nyilatkozatot arról, hogy az adott állam elfogadja az ENSZ *Alapokmányában* foglalt kötelezettségeket. E kérelem jóváhagyására aztán a Biztonsági Tanács 15 tagjának legalább 9 támogató szavazatára van szükség, benne az 5 állandó tag szavazatával (Egyesült Királyság, Franciaország, Kína, Oroszország, USA). A megfelelő támogatás megszerzése esetén a Biztonsági Tanács ajánlja a nevezett állam ENSZ-be való felvételét a Közgyűlésnek, amely megvizsgálja, hogy a javasolt jelölt „békeszerető állam-e”, amely képes az *Alapokmányban* foglaltaknak maradéktalanul megfelelni? Amennyiben igen, úgy a Közgyűlés, a jelenlévő tagok kétharmadának szavazatával véglegesen jóváhagyja a tagságot, amely a szavazás napján válik hatályossá.²⁷ Látható, hogy Katalónia ENSZ tagsága már valószínűleg a Biztonsági Tanácsi szűrőn fennakadna, tekintve az állandó tagoknak a saját szakadár mozgalmakkal való problémáit.

24 Lásd például: EU officials supported the violence in Catalonia. *EU vs. Disinfo*. 2017. 10. 02. Letöltés helye: www.euvdisinfo.eu; letöltés ideje: 2017. 12. 28.; vagy: Global powers prepare ground for war in Europe. *EU vs. Disinfo*. 2017. 10. 27. Letöltés helye: www.euvdisinfo.eu; letöltés ideje: 2017. 12. 28.

25 Az 'EU versus Disinformation' platformot az Európai Tanácsnak a stratégiai kommunikációval kapcsolatos EUCO 11/15 számú, 2015. március 20-án kelt iránymutatásának nyomában állították fel. A platform üzemeltetője az Európai Külügyi Szolgálat „East Stratcom” Munkacsoportja, célja pedig a folyamatos orosz félretájékoztatási törekvések semlegesítése.

26 A téma körüli feltételezések és elméletek sorába tartozott az is, hogy az európai nemzetállamokat – ez esetben Spanyolországot – gyengítendő részt vett a katalán függetlenségi mozgalom finanszírozásában Soros György, magyar származású amerikai milliárdos üzletember is, a Nyílt Társadalom Alapítványon keresztül. Lásd pl.: Sallés, Quico: George Soros finanszírozta a la agencia de la paradiplomacia catalana. *La Vanguardia*. 2016. 08. 16. Letöltés helye: www.lavanguardia.com; letöltés ideje: 2017. 12. 28. A vádakat a nevezett Alapítvány sajtóközleményben igyekezett cáfolni: Statement on Catalan Referendum. *Open Society Foundations*. 2017. 10. 13. Letöltés helye: www.opensocietyfoundations.org; letöltés ideje: 2017. 12. 28.

27 További részletekért lásd az ENSZ Közgyűlés eljárási szabályzatának XIV. fejezetét: Új tagok felvétele az Egyesült Nemzetek Szervezetébe. Letöltés helye: www.un.org; letöltés ideje: 2017. 12. 28.

Az Európai Unió esete Katalóniával

A szerződések nem mondanak semmit azon helyzetekről, amikor az Unió egyik tagállamának egy területe az adott államból kiválna, de az EU-nak továbbra is tagja kívánna maradni. A politikai nyilatkozatok egyszínűsége ellenére épp ezért valószínűbb, hogy egy esetleges katalán függetlenedés inkább a Brexithez hasonló, hosszas tárgyalásokkal tarkított helyzetet teremtett volna. Az Egyesült Királyság esetében az *Európai Unióról szóló szerződés* (EUSZ) 50. cikke alapján történik a kilépési folyamat, amely egy legalább kétéves tranzitperiódust tart indokoltnak az Európai Unióból való kiválás levezénylésére – ami akár meg is hosszabbítható –, és ezen keresztül a jogok és kötelezettségek bonyolult rendszerének fokozatos megszüntetésére. Ez a fajta szellemiség pedig akkor is mérvadó és iránymutató lehet, amikor olyan területre téved az Unió, amelyet a szerződések *expressis verbis* nem szabályoznak. Márpedig a katalán függetlenséggel egy olyan feltérképezetlen területre tévedt volna az EU, ahol a hatályos jogszabályokon túl, inkább a résztvevő felek tárgyalási potenciálján és a köztük lévő relatív erőviszonyokon múltott volna, hogy milyen körülmények között megy végbe az uniós tagság esetleges újratárgyalása. Bármennyire is valószínűtlen, hogy a saját államnélküli nemzeteiktől féltő nemzetállami kormányok szívesen látnának egy szakadár köztársaságot a soraik között, azonos jogalanyiséggal rendelkező, egyenlő félként, legalább ennyire valószínűtlen a tagság egyik napról a másikra történő megszűnése. Életszerűtlen ugyanis abból kiindulni, hogy egy önálló katalán köztársaságnak a függetlenedését követő másnapon azonnal ki kellene utasítania a területén addig jogszerűen tartózkodó, más EU-s tagországokból származó valamennyi munkavállalót, és Erasmus hallgatót, valamint *vica versa* a katalán hallgatókat és munkavállalókat is ki kellene utasítani tartózkodási jogcím hiányában a többi EU-s tagállamból. Egyben azonnal szárazföldi és tengeri határellenőrzést kellene bevezetnie a környező uniós országok állampolgárai viszonylatában, valamint vámokat és illetékeket kivetni az onnan érkező árukra. Szintén irreális volna azt feltételezni, hogy az újonnan felálló Katalán Központi Banknak azonnal hozzá kellene látnia egy új katalán pénznem nyomtatásához és bevezetéséhez az euró helyettesítésére úgy, hogy egyébként az Uniónak nincsenek a szerződésekben lefektetett mechanizmusai sem arra, hogy az euró bevezetését valamelyik tagállamtól kikényszerítse, sem arra, hogy megtiltsa annak használatát ott, ahol már bevezették.²⁸ Összességében tehát életszerűbb, és a szerződésekben

28 Jó példa erre Koszovó és Montenegró esete. Politikai okokból e két állam már a délszláv háborúk során átállt a dinárról a német márka használatára, majd amikor ez utóbbi a közös valuta bevezetésével megszűnt, akkor Koszovó és Montenegró is egyoldalúan bevezették az eurót mint hivatalos fizetőeszközt (a német fél hallgatóságos beleegyezésével) úgy, hogy egyébként a maastrichti kritériumok teljesítésétől azóta is messze van mindkét állam.

foglalt szellemiséghez közelebb álló, hogy Katalónia uniós tagsági státuszának esetleges újratárgyalása az EU-n belülről, a tagság folytonosságának megőrzése mellett zajlana le.

Ezen a ponton érdemes röviden utalni az Európai Unió belső bővítésére vonatkozó elméletre,²⁹ illetve tágabban az EU viszonyára saját állam nélküli nemzeti közösségeihez. Az Unió belső bővítésével kapcsolatos elmélet lényege, hogy ha egy demokratikus folyamat eredményeként új állam keletkezik az EU-n belül, akkor az automatikusan tagja maradna az Uniónak, amennyiben ezt akarja. Ez az elmélet kizárja a csatlakozási tárgyalások újbóli megkezdését, és ezzel az esetleges tagállami vétókat. Egyben egy preferenciát jelöl meg az uniós intézményekkel szemben is, elvárva, hogy azok ne gördítsenek semmilyen szükségtelen akadályt a tagság megtartása elé, és igyekezzenek rugalmasan alkalmazkodni a hasonló változásokhoz, amelyek az európai történelem tanulsága szerint a jövőben sem valószínű, hogy el fogják kerülni a kontinenst. Az elmélet többek között föderális államok olyan példáiból merít ihletet, mint amilyen Svájc esete volt a többségben katolikus franciaajkú Jura térséggel, amely a többségében protestáns, német ajkú Bern kantontól el akart ugyan szakadni (és tette ezt sikerrel egy népszavazást követően 1979-ben), de a Svájci Államszövetségnek tagja kívánt és tudott is maradni.

Noha az ehhez hasonló progresszív elméleteknek az uniós jog szintjén való kodifikálása gyakorlatilag elképzelhetetlen – ahogy más olyan formális EU-szintű jogszabály elfogadása is fokozottan kétséges, ami a tagállami *status quo* mellett az állam nélküli nemzetek sajátos érdekeire is tekintettel van –, az EU kapcsolata a saját nemzeti közösségeivel legalábbis rapszodikus képet mutatott, amibe a zsigeri ódzkodás mellett több alkalommal megmutatkozott a témában rejlő fejlődési potenciál is. Ilyenek voltak például a koppenhágai kritériumok beemelése a csatlakozási folyamatba;³⁰ a maastrichti szerződéssel kulturális dimenzióként beemelt nyelvi, vallási és kulturális sokszínűség fenntartásának elve³¹ (mely immár a szerződésekben foglalt aktív kötelezettsége az Uniónak, és amely kulturális aspektusra a strukturális és kohéziós alapok lehívásához kialakítandó NUTS-régiók létrehozásánál is tekintettel kell lenni);³² a kisebbségi ügyek regionális

29 Az Unió belső bővítésére vonatkozó elmületről bővebben lásd például: Gonzalez, Alfonso – Jaria, Jordi – Matas, Jordi – Roman Laura: *The internal enlargement of the European Union*. Centre Maurits Coppieters: Brussels, 2011.

30 Vagyis annak a követelménynek a kötelezővé tétele, hogy a tagjelölt állam a demokratikus, jogállami működés és az emberi jogok tiszteletben tartás mellett védje a saját területén élő kisebbségeket is.

31 Lásd az *Európai Unió működéséről szóló szerződés* 167. (1) cikkét: „Az Unió hozzájárul a tagállamok kultúrájának virágzásához, tiszteletben tartva nemzeti és regionális sokszínűségüket, ugyanakkor előtérbe helyezve a közös kulturális örökséget”. E sokszínűség pedig a nemcsak a tagállamok közötti, hanem azokon belüli sokszínűségre is utal, ahogy arra az Európai Unió Alapvető Ügynöksége is rámutatott. Lásd: European Union Agency for Fundamental Rights: *Respect for and protection of persons belonging to minorities 2008–2010*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2011, 10.

32 Lásd a statisztikai célú területi egységek nomenklatúrájának (NUTS) létrehozásáról szóló 1059/2003/EK-rendelet preambuluma 10. bekezdését, illetve 3. cikkének 5. bekezdését

dimenziójáig, benne például a Régiók Bizottságának 1994-es megalakításával. E sorban megemlíthető még, hogy a lisszaboni szerződés jogi kötőerő tekintetében az alapító szerződések szintjére emelte az *Alapjogi chartát*,³³ melynek 21. cikke ugyanúgy tiltja az etnikai, nyelvi, nemzeti kisebbségi közösségi tagságon alapuló diszkriminációt, mint ahogy a Tanács 2000/43/EK irányelve a személyek közötti, faji vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról is.

Ezen fejlemények politikai kontextusához hozzátartozik azonban az a tény is, hogy kialakulásukhoz olyan történelmi jelentőségű eseményekre volt szükség, mint például a délszláv háború, vagy az EU keleti bővítése (és ezekben az esetekben is természetesen végig ott voltak a nemzetállamépítésben érdekelt országok diplomáciai képviselői, amelyek minden lehetséges eszközzel igyekeztek a kibontakozóban lévő új eljárásokat, jogszabályi kereteket fölhigítani).³⁴ Katalónia esetében arra nem érdemes számítani, hogy a fentebbi két eseményhez hasonló folyamatokat fog uniós szinten indukálni, hisz ebben a kérdésben maguk az európai állam nélküli nemzetek is megosztottak voltak. Azon nemzetiségek, amelyek saját közösségeik elismeréséért, már meglévő jogaik tiszteletben tartásáért, vagy valamilyen autonómiamegállapodásban történő jogkörbővítésért küzdenek, nem feltétlenül vélték kedvező fordulatnak, hogy a katalán példával muníciót nyertek a nemzetállamok arra, hogy az öngazgatásra vonatkozó kisebbségi törekvéseket biztonságpolitikai kockázatként tálalják.

Áthidaló megoldás lehetne a katalán-EU dilemmára, ha szerződésekben való államutódlás útján Katalónia jogutódjává válhatna az Európai Unió alapító szerződéseinek, valamint a Spanyol Királyság csatlakozási szerződésének. Amennyiben a spanyol fél mellett a többi uniós tagállamban is létezne a politikai akarat, hogy elfogadja Katalóniát szerződésben való jogutódnak, akkor nem lenne akadálya, hogy külön csatlakozási tárgyalások nélkül maradjon tagja az EU-nak. Ez alapján tehát Katalónia tenne egy utódlási közlést, amire a tagállamok közös nyilatkozatban reagálva elismernék őt jogutódnak a nemzetközi szokásjog alapján.³⁵ A Spanyol Királyság maradna általános jogutód és bizonyos szerződésekben jogutóddá válhatna Katalónia. Ezek alapján aztán módosítani kellene az alapító szerződéseket, hogy a Katalán Köztársaság is belekerüljön mint részes

33 Lásd az Európai Unióról szóló szerződés 6. cikkét.

34 Gondoljunk azon törekvések kudarcára, amik EU *Alapjogok chartájába* egy kisebbségvédelmi bekezdés bevezetését célozták, vagy ha az EU-n kívülre tekintünk akkor az Emberi Jogok Európai Egyezményének kisebbségvédelmi kiegészítő jegyzőkönyvének meghíúsulására, vagy a *Kisebbségvédelmi keretegyezmény* szövegének az egyéni jogok felé való eltolására. Lásd a témáról bővebben: Toggenburg, Gabriel: Egy kétnyelvű kapcsolatrendszer: Az Európai Unió és a kisebbségi jogok. Tényező-e a kisebbségvédelem az európai integrációs folyamatban? Ford. Görömbei Sára. *Pro Minoritate*, 2002. tavasz. 14–50.

35 A szokásjogi hivatkozás itt annyiban releváns, hogy Spanyolország nem részes fél sem a szerződésekben való államutódlásról szóló 1978-as *Bécsi egyezménynek*, sem pedig az államutódlás tulajdonjogi és anyagi dimenziójával foglalkozó 1983-as *Bécsi egyezménynek*.

fél. A csatlakozási szerződéshez pedig legalább egy jegyzőkönyvet kellene csatolni, tanúsítva az egyező akaratok megváltozását. Minderre ugyanakkor még nem volt precedens az Unió életében, és az eljárás körülményes, és politikailag érzékeny mivoltát tekintve nem is nagyon valószínű, hogy lesz.

Ennek megfelelően, a tagállami döntéshozókhoz hasonlóan az Európai Unió intézményeinek releváns tisztségviselői is elutasító pozícióra helyezkedtek a katalán kérdéssel kapcsolatban. Antonio Tajani, az Európai Parlament elnöke egy októberi sajtótájékoztatóján úgy fogalmazott, hogy *„soha senki sem fogja Katalóniát független államként elismerni [...] az erről szóló népszavazás illegális volt [...] a törvényességet helyre kell állítani”*.³⁶ Az Európai Bizottság (EUB) vezetője, Jean-Claude Juncker szintén átvette a tagállami álláspontot és megismételte azokat a kommunikációs paneleket, amiket elődjétől, José Manuel Barrosótól Skócia esetében már hallhattunk. Az EUB október 2-án kiadott közleményét így akár egy spanyol kormányzóvivő is felolvashatta volna. E szerint ugyanis a katalán népszavazás illegális volt, a kérdés Spanyolország belügyének tekinthető, emellett pedig olyan időköt élünk, amikor a *„megosztottság és a fragmentáció”* helyett az *„egységnek és a stabilitásnak”* kell helyet kapnia.³⁷ Ehelyütt jegyezzük meg: anélkül, hogy aktív, közvetítői szerepet ajánlott volna fel, a kiegyensúlyozottság kedvéért az EUB világosabban is elítélhette volna a függetlenségi népszavazás során tapasztalt túlzott karhatalmi erőszakot. Ennyit a Bizottság a *status quo* felrúgása nélkül is tehetett volna, sőt talán megjegyezhetjük, hogy a 2012-ben az EU által joggal és okkal elnyert Nobel-békedíj birtokában ennyi el is lett volna várható ettől a testülettől.

Végezetül, a tágabb konnotációkat tekintve felvetődik annak a kérdése is, hogy vajon az uniós intézmények nem alkalmazznak-e a tagállamok közti kohéziót alapvetően kikezdő kettős mércét?³⁸ Ahogy arra a *Financial Times* külpolitikai vezető publicistája is felhívta a figyelmet: *„az érvet, miszerint az Unió kettős mércét alkalmaz a tagjaival szemben, erősítik a spanyolországi események, ahol megválasztott politikusok ülnek börtönben egy népszavazás megrendezésért [...] az EU reagálhat ugyan azzal, hogy a referendum illegális*

36 EU official says no one will recognize Catalonia. *AP News*. 2017. 10. 29. Letöltés helye: www.apnews.com; letöltés ideje: 2017. 12. 28.

37 Lásd az Európai Bizottság 2017. október 2-án kelt, 17/3626. számú nyilatkozatát: europa.eu; letöltés ideje: 2017. 12. 28.

38 A teljes idézet eredetiben így hangzik: *„The argument that the EU is guilty of double standards is bolstered by events in Spain, where elected politicians are in prison for staging a referendum on independence for Catalonia. The EU can respond that the referendum was illegal and that the Spanish courts have acted within the bounds of the current constitution and respected media freedom. Nonetheless, the government in Warsaw will point out that it is Spain – not Poland – that is currently imprisoning opposition politicians.”* Lásd: Gideon Rachman: Europe's biggest test will come in Poland. *Financial Times*, 2018. január 15. Letöltés helye: www.ft.com; letöltés ideje: 2018. 01. 30.

volt [...] ugyanakkor Varsó rá tud mutatni, hogy jelenleg Spanyolország és nem Lengyelország az, amelyik ellenzéki politikusokat börtönöz be.”³⁹

Az alkotmányos rend és az egyoldalú elszakadás kérdése

A jogforrási hierarchia csúcsaiként, az alkotmányok valamennyi demokratikus jogálamban alapvető iránymutatást adnak egy jogilag körbehatarolt közösség tagjai által vállalt és osztott jogokról és kötelezettségekről. A jelzett országokban mindenhol ugyanaz ad legitimitást ezen kiemelkedő jelentőségű jogszabályoknak; mégpedig a szöveg mögött megbúvó, általában népszavazáson szentesített közakarat, vagyis az az egyszerű tény, hogy az alkotmány jogalanyai szabad elhatározásukból döntöttek úgy: bejegyzésükkel jóváhagynak egy kölcsönösen tiszteletben tartandó társadalmi szerződést. E társadalmi szerződés az, amely Katalónia esetében megbomlott, vagy legalábbis súlyos sérülést szenvedett. Ha az egységesnek posztulált „nép”, így ez esetben a spanyol nép 16%-át és adóbevételeinek mintegy 20%-át adó közösség aktív többsége úgy gondolja, hogy a társadalmi szerződés elavult és alapvető újragondolásra szorul, akkor ilyen esetekben, logikusan érvelhetnek azzal is, hogy nem a hatályos alkotmányhoz, hanem a mindenkorai alkotmányoknak is legitimitást adó gyökereikig, a népakaratig kell visszanyúlni. Ebbe az is beletartozik, hogy a katalán fél nem hajlandó a spanyol alkotmánybíróság által kinyilvánított értelmezésből kiindulni,⁴⁰ miszerint létezne egy egységes spanyol nép, amely a közhatalom letéteményese volna. Katalán szempontból ők egy, a spanyoltól elkülönülő népet/nemzetet képviselnek, amely így azonos jogalanyiságot, törekvéseik pedig azonos legitimitást élveznek, melyek között nem lehet alá-fölé rendeltségi viszonyt feltételezni.

Egybecsengő megállapításokra jutott a Kanadai Legfelsőbb Bíróság is, a québeci elszakadással kapcsolatos 1998. évi 2 SCR 217. számú véleményezésében.⁴¹ A Legfelsőbb Bíróság itt emlékeztet, hogy „*az alkotmány nem kényszerzubbon*”, így a föderáció valamennyi részes felének joga van ahhoz, hogy annak összetételére vonatkozóan alkotmányos változásokat kezdeményezzen. Ez pedig tárgyalásokban testet öltő „*reciprocitást is*

39 Az említett bizottsági sajtóközlemény azzal zárul, hogy a testület „*bízik abban, hogy Mariano Rajoy miniszterelnök vezetésével sikerülni fog ezt a nehéz helyzetet kezelni a spanyol alkotmány és az állampolgároknak az abban felsorolt alapvető jogai tiszteletben tartása mellett*”. E kézirat lezárásáig a Bizottság nem adott ki olyan közleményt, melyben bizalmát fejezte volna ki az épp hivatalban lévő lengyel miniszterelnök felé, hogy az igazságügyi reformot a hatalmi ágak szétválasztásának tiszteletben tartása mellett fogják végrehajtani.

40 Lásd például a már hivatkozott 31/2010-es AB-határozatot.

41 Lásd a nevezett véleményezésnek a 150–153. bekezdéseit.

feltételez” a felek között bármilyen, az alkotmányos rend megváltoztatását célul kitűző kezdeményezés viszonylatában. Ebből következik, hogy ha egy Québec elszakadására vonatkozó egyértelmű kérdésre egyértelmű többség válaszol pozitívan, akkor az olyan demokratikus legitimitással ruházza föl a függetlenedési törekvést, amit a föderáció többi tagjának is *„el kell ismernie”*. Semmilyen jogalapja nem volna sem a szövetségi kormánynak, sem a föderáció más tagjának, hogy megtagadja a függetlenségre való törekvést Québectől. Egy mégoly egyértelmű függetlenség párti többség sem vonna maga után azonban önmagában semmilyen jogkövetkezményt, így nem eredményezhetné azt sem, hogy Québec egyoldalú feltételeket diktáljon a szövetség többi tagjának az alkotmányos rendre, az állam egészének létre és folyamatos működésére vonatkozóan. Megteremtene ugyanakkor a szükségét a kiválás menetére, és feltételeire vonatkozó párbeszéd megkezdésének, ahol is nem volna egy olyan téma sem, ahol a hatályos jogszabályok *„bármilyen következtetést előre meghatároznának”*, hiszen a folyamat *„két legitim többség”* között zajlana, azzal a céllal, hogy *„legitim alkotmányos érdekeket”* kibékítsenek. Ez pedig szükség-szerűen csak a politikai egyeztetések, és nem a bírósági eljárások révén érhető el.

Ha nem is tartjuk meggyőzőnek a katalán szeparatisták jogelméleti fejtegetéseit, akkor is nehéz figyelmen kívül hagyni, hogy az elméletekhez egy alulról fölfelé szerveződő, nyilvános és demokratikus tömegrendezvényeken, éveken keresztül rendszeresen felmutatott közösségi akarat párosul, jelezve, hogy egy valóban eredeti igény fogalmazódik meg a közösség részéről. Márpedig ha egy demokratikus társadalomban nem lehet békésen megváltoztatni egy politikai egyezséget az emberek akaratával, akkor vajon milyen eszközökkel lehetne ezt megtenni?

E kérdés amennyire adja magát, legalább annyira megválaszolatlan is maradt a katalán folyamatok relációjában, így okkal merült fel ismét a Koszovóval való párhuzam kérdése. A Nemzetközi Bíróságnak a *Koszovói függetlenségi nyilatkozattal* kapcsolatos tanácsadói véleménye tételesen említi azon eseteket, amikor az ENSZ Biztonsági Tanácsa határozatban ítélte el bizonyos függetlenségi nyilatkozatokat (ilyenek voltak Rhodesia, Ciprus, valamint a boszniai Szerb Köztársaság). Ezen eseteknél azonban nem a nyilatkozat egyoldalú mivolta váltotta ki ezt a reakciót, hanem az, hogy ezek az erőszak jogtalan alkalmazásával voltak, vagy lettek volna összekapcsolva.⁴² Ebből jött aztán a Nemzetközi Bíróság következtetése, miszerint a Biztonsági Tanács gyakorlatából nem lehet arra következtetni, hogy létezik az egyoldalú függetlenségi nyilatkozatokkal szembeni általános

42 Lásd: Nemzetközi Bíróság 2010. július 22-én kelt 141. számú tanácsadó véleményét „Koszovó egyoldalú függetlenségi nyilatkozatának a nemzetközi joggal való összhangjáról”, 81. bekezdés. Letöltés helye: www.icj-cij.org; letöltés ideje: 2017. 12. 28.

tiltás, mint ahogy emellett az általános nemzetközi jogban sem talált a bíróság *ab ovo* alkalmazandó tiltást a függetlenségi nyilatkozatokkal szemben. Mi a helyzet akkor az egyes állami alkotmányokkal e tekintetben?

A spanyol alkotmány az elszakadáshoz való jogot ugyan nem biztosítja (szemben más európai példákkal),⁴³ az autonómiához való jogot azonban igen, amennyiben a 2. cikk elismeri és garantálja a nemzetiségek, valamint a Spanyolország területét alkotó régiók autonómiához való jogát.⁴⁴ Ezen tényből kiindulva a katalánok és spanyol/kasztíliai többség, vagy épp a többi autonóm közösség által osztott jogok és kötelezettségek rendszerének reciprocitáson alapuló, jóhiszemű újra tárgyalása, magával vonhatna egy átstrukturált aszimmetrikus regionalizmust, vagy kompromisszumra lelhetne egy föderális Spanyolország formájában. Ez utóbbi keretben kielégíthető volna a katalánok azon igénye, hogy nemzeti sajátosságuk elismertessen, még ha nem is egy független állam formájában, hanem a föderális Spanyolország tagállamaként.⁴⁵ Ha ezen a nyomvonalon tárgyalásztalhoz ülnének a felek az együttélés új kereteinek demokratikus újra tárgyalásának deklarált céljával, az annak a beismerése is volna, hogy állampolgárok tetszőleges közösségét érintő olyan fundamentális politikai kérdésekre, mint amilyeneket a katalán függetlenségi mozgalom felvetett, elsősorban politikai és nem jogi-igazgatástechnikai válaszokat kell találni, ahogy ezt a kanadaiak Québec esetében felismerték. A katalán követelések biztonságpolitikai dimenzióba helyezése révén a Rajoy-kormány valójában „*kiszervezte*” a kérdés rendezését a karhatalmi, bírósági szervezeteknek,⁴⁶ a maga módján járulva ezzel hozzá a konfliktus kielezéséhez, elhúzódásához, és a kölcsönösen kielégítő nyugvópont megtalálásának hátráltatásához.

43 Gagaúziának az 1994-es autonómiastátútuma kimondja, hogy amennyiben változás következne be a Moldvai Köztársaságnak, mint független államnak a státuszában, úgy Gagauzia rendelkezik a külső önrendelkezés jogával (1. cikk (4)). Hasonló a helyzete Grönlanddal. Az északi sziget esetében a Grönlandi önkormányzatról szóló 2009. évi 473-as törvény teljes 8. fejezete a kiválás jogáról szól. Ott van továbbá, az 1998. április 10-én aláírt ún. *Nagypénteki egyezmény*, melynek értelmében az Ír-szigetek északi és déli részének népe az önrendelkezéshez való jogát gyakorolva, egyetértésben, külső beavatkozás nélkül, szabadon dönthet az Ír-szigetek egyesítéséről, amit mind az Egyesült Királyság, mind pedig Írország kormányai kötelező érvényű döntésként tudomásul vesznek, és megteszik a megfelelő intézkedéseket saját parlamentjeikben, hogy a döntés jogerőre emelkedjen. Lásd: A Belfasti megállapodás, Alkotmányjogi kérdésekre (*Constitutional issues*) vonatkozó fejezetének 1. (i)-(v) bekezdéseit.

44 Az alkotmány hivatalos angol nyelvű fordítása, letöltés helye: www.boe.es; letöltés ideje: 2017. 12. 28.

45 A 2014. november 9-ei népszavazás eredményét olvashatjuk úgy is, hogy ezen opció mögé szélesebb bázisú többség építhető fel. Ekkor ugyanis az államiság státuszának elnyerését összességében többen támogatták, mint azt, hogy ez az állam aztán váljon függetlenné is.

46 A „*kiszervezés/outsourcing*” kifejezésnek ebben a kontextusban való használata Ricardo Gonzalez publicistától származik. Lásd: Catalonia's Crisis Is Just Getting Started. *Foreign Policy*, 2017. december 27. Letöltés helye: foreignpolicy.com; letöltés ideje: 2017. 12. 28.

Fizikai erőszak alkalmazása, mint spanyol belügy

A *Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányának* preambuluma értelmében az egyénnek kötelességei vannak más egyének és a közösség iránt, amelyhez tartozik, és törekedni köteles az *Egyezségokmányban* elismert jogok előmozdítására és tiszteletben tartására. Amellett, hogy az alapvető emberi jogok mindenkire mint egyénre is felelősséget rónak, a polgári szabadságjogok védelme az emberi jogok nemzetközi védelmének szerves részét képezi és mint ilyen, a nemzetközi együttműködés keretébe tartozik (hasonlóan a nemzeti kisebbségek jogainak és szabadságainak védelméhez).⁴⁷ A hatályos nemzetközi jogi normák értelmében semelyik államban sem tolerálható az, ha civil szervezetek vezetőit, vagy demokratikusan megválasztott, legitim politikai vezetőket büntetőeljárás alá vonnak, illetve fogságba helyeznek politikai véleményük miatt. Québec, Skócia vagy akár Flandria esete is azt példázza, hogy kialakíthatóak azok a demokratikus keretek, melyek között akár az elszakadásról is lehet érdemi, legitim pábeszédet folytatni, anélkül hogy valamely vitában részt vevő fél az érvkészlete részévé tenné az állami erőszakszervezetek bevetését.

A demokratikus-jogállami keret ebben az esetben azért is kulcsfontosságú, mert az önrendelkezési jog posztkoloniális kontextusban való alkalmazhatóságára vonatkozó elméletek egyet látszanak érteni abban, hogy az elszakadással járó külső önrendelkezést csak olyan népek vethetik fel, melyeket szisztematikus elnyomás alatt tart a központi kormányzat, rendszeresen és súlyosan megsértve a közösséghez tartozók alapvető emberi jogait. Más szóval hiába tesz említést az állami szuverenitás doktrínájáról mindegyik olyan joganyag, amiben az önrendelkezési jog megemlítésre kerül, egy állam nem hivatkozhat a területi integritás elvére, amennyiben közben más népek igába hajtását, fölöttük való dominanciáját és kizsákmányolását valósítja meg.⁴⁸ Az önrendelkezési jog erőszakos megtagadása ugyanis ellentétes az ENSZ Alapokmányával, így ebben az esetben e népeknek joguk van ellenállni, sőt ebben támogatást igényelhetnek és kaphatnak az

47 Ahogy azt a *Nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény* 1. cikke lefekteti.

48 Lásd: Az Egyesült Nemzetek Szervezete 1970. évi közgyűlésének 2625 (XXV). számú határozatát: *Nyilatkozat az államok közötti baráti kapcsolatokat és együttműködést érintő nemzetközi jogi alapelveiről*, az ENSZ Alapokmányával összhangban. Letöltés helye: www.un-documents.net; letöltés ideje: 2017. 12. 28.

ENSZ Alapokmányának elveivel összhangban.⁴⁹ Ahogy azt a Kanadai Legfelsőbb Bíróságnak a québeci elszakadás legalitásával kapcsolatosan már idézett [1998] 2 SCR 217. számú véleményezése kifejti, „az elfogadott nemzetközi jogi források értelmében a népek önrendelkezéshez való joga normálisan a belső önrendelkezésen keresztül teljesül (internal self-determination), vagyis egy nép azon törekvésén keresztül, hogy egy létező államon belül keresse politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődését. A külső önrendelkezéshez (external self-determination) való jog csak a legkiválóbb esetekben merül fel, és akkor is csak gondosan meghatározott körülmények között”.⁵⁰

A népszavazás napján tapasztalt rendőri brutalitás ellenére sem lehet távolról sem azt mondani a katalánokról, hogy elnyomott népről lenne szó, amelynek joga volna a külső önrendelkezéshez. A karhatalmi túlkapások és megalapozatlan bírósági eljárások ehhez nem nyújtanak elég jogalapot, ahhoz viszont igen, hogy hivatkozni tudjanak rájuk az államellenes bűncselekményekkel vádolt katalán vezetők.

A függetlenségi népszavazás napján 893 polgár szorult orvosi ellátásra a hatóságokkal való fizikai kontaktust követően elszenvedett könnyebb, vagy súlyosabb sérülései miatt, köztük egy barcelonai lakos, aki egy gumilövedékes támadást követően jobb szemére teljesen megvakult.⁵¹ A másik oldalon a rendfenntartó szervek soraiból mintegy 23 személy szenvedett sérüléseket. A hatóságok noha Katalónia Legfelsőbb Bíróságának (*Tribunal Superior de Justicia de Catalunya – TSJC*) utasítására igyekeztek a népszavazást megakadályozni,⁵² a rendőrség illetve a polgárőrség által alkalmazott fizikai erőszak számtalan esetben aránytalan mértékű volt, különös tekintettel a gumibotok, illetve gumilövedékek veszélyesen túlzó használatára. Ez utóbbi fegyvert a korábbi hasonló esetek miatt 2014 óta nem használta a katalán rendőrség mint tömegoszlató eszközt.⁵³

49 A fent hivatkozott ENSZ-határozat említést tesz arról is, hogy a népek önrendelkezési jogának tiszteletben tartása előfeltételezi, hogy az államok olyan kormánnyal rendelkezzen, mely a területhez tartozó népesség egészét képviseli fajra, származásra, vagy színre való megkülönböztetés nélkül. Többek között ebből a tételtől vezette aztán le 20 évvel később Asbjørn Eide, az ENSZ Kisebbségi Munkacsoportjának elnöke, hogy „amennyiben a hatékony politikai részvételt megtagadják egy kisebbségtől vagy annak tagjaitól, az bizonyos esetekben az önrendelkezéssel kapcsolatos jogos igény megfogalmazásához vezethet”. Lásd: Böszörményi Jenő (szerk.): *Az ENSZ kisebbségi kézikönyve*. Budapest: Európai Összehasonlító Kisebbségkutató-sok Közalapítvány. 2004, 16.

50 A külső önrendelkezés esetei pedig: új, független állam létrehozása, szabadon egyesülni vagy integrálódni egy független állammal, vagy olyan más politikai státusz kialakítása, melyet az adott nép határoz meg. Lásd bővebben a nevezett vélemény megállapításait az alábbi linken: scc-csc.lexum.com; letöltés ideje: 2017. 12. 28.

51 Spain: Excessive use of force by National Police and Civil Guard in Catalonia. *Amnesty International*. 2017. 10. 03. Letöltés helye: www.amnesty.org; letöltés ideje: 2017. 12. 28.

52 A TSJC a legfőbb fellebbviteli fórum a Katalóniában keletkező jogviták bírósági rendezésére.

53 Lásd: Catalonia police banned from using rubber bullets. *Guardian*. 2014. 04. 30. Letöltés helye: www.theguardian.com; letöltés ideje: 2017. 12. 28.

2017. október 30-án a spanyol központi főügyészség 13 katalán kormánytag, valamint a katalán parlament elnökségének öt tagja ellen emelt vádat a függetlenségi népszavazás relációjában, zendülésért, lázadásért, és közpénzek hűtlen kezeléséért.⁵⁴ A 13 személy közül nyolc esetben előzetes letartóztatást rendelt el az illetékes bíróság (*Audiencia Nacional*) november 2-án, melyek közül hat esetben engedélyezték a hatóságok, hogy az illetők óvadék ellenében szabadlábon védekezhessenek.⁵⁵ Maradt tehát kettő politikus fogságban, a korábbi alelnök Oriol Junqueras i Vies, valamint az egykori belügyminiszter, Joaquim Forn i Chiariello. Ehhez jön még hozzá a két fogva tartott civil vezető, Jordi Cuixart, az *Òmnium Cultural* elnöke, valamint, Jordi Sànchez a Katalán Nemzetgyűlés (*Catalan National Assembly*) nevű szervezet elnöke,⁵⁶ akiket egy szeptember 20–21-ei rendőri intézkedés megakadályozásának szándékával vádolnak.⁵⁷ A vád alá helyezett másik öt kormánytag ezzel párhuzamosan Belgiumba menekült. Ellenük november 5-én bocsájtottak ki európai elfogatóparancsot, melyet aztán napra pontosan egy hónappal később vissza is vontak,⁵⁸ tekintve a belga és a spanyol jogrendszer közti eltérések okán felmerülő kételyeket a kiadatást követően felhozható vádak körét illetően.⁵⁹

54 Carme Forcadell-t, a katalán parlamentnek a függetlenségi népszavazás idején regnáló elnökét például csak 150 000 euró, vagyis mintegy 47 millió forintnyi óvadék ellenében engedték ki a vizsgálati fogságból.

55 Ők név szerint: Dolors Bassa i Coll (egykori munkaügyi és szociális miniszter), Meritxell Borràs i Solé (egykori kormányzati, közigazgatási és lakásügyi miniszter), Carles Mundó i Blanch (egykori igazságügyminiszter), Josep Rull i Andreu (egykori területfejlesztésért és fenntartható fejlődésért felelős miniszter), Jordi Turull (egykori kormányzóvivő), valamint Raül Romeva i Rueda (egykori külügyminiszter).

56 Sànchez a 2017. december 21-ei választáson Puigdemont elnök pártjának, a PDeCAT-nak a választási listájáról szerzett parlamenti mandátumot.

57 A vádak alapján e két vezető a nevezett napokon közösségi médián keresztül demonstrációkat szervezett, megpróbálva ellehetetleníteni egy rendőrség razziát, melynek az volt a célja, hogy katalán kormányzati épületeket kutassanak át a függetlenségi népszavazásra nyomtatott szavazócédulák után kutatva.

58 Általános EU-s elfogatóparancs nélkül államonként eseti jelleggel is igényelheti a kiadatási eljárás megindítását a spanyol fél, ezt azonban Dánia esetében például nem kezdeményezte, akkor amikor Puigdemont önkéntes száműzetésbe vonulás óta első alkalommal hagyta el Brüsszelt, 2018. január 22-én, hogy megtartson egy előadást a Koppenhágai Egyetemen.

59 Ehelyütt érdemes utalni arra, hogy az európai elfogatóparancsok rendszerét nem államellenes bűncselekményekre találták ki, hanem olyan határon átnyúló bűncselekményekkel szembeni fellépésre, mint amilyen például a bűnszervezetben való részvétel, a terrorizmus, az emberkereskedelem, a gyermekpornográfia, a pénzhamisítás, vagy a drogereskedelem. Lásd bővebben a Tanács kerethatározatát (2002. június 13.) az európai elfogatóparancsról és a tagállamok közötti átadási eljárásokról.

Ha nincs is egyetértés a tekintetben, hogy a négy fogvatartott vezetőt lehet-e politikai fogolynak,⁶⁰ vagy lelkiismereti fogolynak titulálni,⁶¹ az már egyértelműbbnek tűnik, hogy az ellenük felhozott vádak megalapozatlanok, illetve hogy a fogva tartásuk körülményei ebből fakadóan túlzóak és aránytalanok. Erre a következtetésre jutott az a 109 spanyolországi büntetőjogász is, akik közös nyilatkozatban állították,⁶² hogy a katalán politikai vezetők esetében a zendüléssel, illetve lázadással kapcsolatos vádak nem állnak meg. Meglátásuk szerint a 10/1995. számú Büntetőtörvénykönyv lázadásról szóló 472–484 cikkelyei nem alkalmazhatóak,⁶³ mert az „elkövetők” oldaláról hiányzik az erőszakosság eleme, így jogszerűen ezért a bűncselekményért nem ítélik el a vád alá helyezett katalán vezetőket. A zendüléssel kapcsolatos 544–549. cikkelyek vádja pedig azért megalapozatlan, mert sem a gyanúsított politikusok, sem a civil szervezeti vezetők nem tanúsítottak olyan magatartást, ami a hatályos jogszabályok végrehajtásának szándékos megakadályozására irányuló, nyilvános lázításnak lett volna minősíthető. Az alapvető tényállási elemek közül hiányzik továbbá a beazonosítható személyes felelősség is, ezeket figyelembe véve pedig már az óvadék nélküli előzetes fogva tartás is túlzónak és jogalap nélkülinek minősül e büntetőjogászok szerint.

Hasonló megállapításokat tett az *Amnesty International* is, amely több közleményben hívta fel a figyelmet arra,⁶⁴ hogy a spanyol alkotmánybíróságnak a függetlenségi népszavazás alkotmányellenességét kimondó ítélete ellenére Jordi Sànchez és Jordi Cuixart civil szervezeti vezetőknek jogában állt a szabad véleménynyilvánításhoz való alapvető jogukat gyakorolva, az alkotmánybíróságtól eltérő véleményüket hangoztatni, illetve ezzel kapcsolatban nyilvános és békés demonstrációkat szervezni. Bár bizonyos különleges

60 Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének a politikai fogoly definíciójára vonatkozó 1900 (2012)-es határozata értelmében, akkor minősül valaki politikai fogolynak, a) ha őrizetbe vétele az *Emberi jogok európai egyezményében*, illetve kiegészítő jegyzőkönyveiben foglalt garanciák megsértésével történt; b) ha az őrizetbe vétele pusztán politikai alapon történt, úgy, hogy az nem volt semmilyen vétséggel, vagy bűncselekménnyel kapcsolatba hozható; c) ha a fogva tartás hossza, vagy más körülményei egyértelműen aránytalanok az adott személlyel szemben felhozott vádpontokhoz képest; d) ha fogva tartásának körülményei másokkal összehasonlítva diszkriminatívnak minősülnek; e) ha a fogva tartás olyan nyilvánvalóan tisztességtelen eljárások következményeként jött létre, melyek maguk is köthetőek lehetnek a kiinduló politikai motivációhoz.

61 Az *Amnesty International* által kifejlesztett fogalom értelmében lelkiismereti fogoly az, akit valamilyen tulajdonsága (mint például faji hovatartozás, nemzetiség, nyelv, társadalmi státusz, szexuális orientáció), vagy valamely világnézeti meggyőződésének, véleményének (beleértve a politikai, vallási, vagy más lelkiismereti nézeteiket) a nem erőszakos kinyilvánítása következtében tartanak fogva, vagy korlátoznak mozgási szabadságában.

62 A nyilatkozatot lásd az alábbi linken: www.scribd.com; letöltés ideje: 2017. 12. 28.

63 A törvény angol fordítását lásd az alábbi linken: www.legislationline.org; letöltés ideje: 2017. 12. 28.

64 Lásd például: Spain: Recent developments in Catalonia from 1 October. *Amnesty International*. 2017. 11. 17.; illetve: Spain: Ongoing detention of Jordi Sanchez is “excessive and disproportionate”. *Amnesty International*. 2018. 02. 06. Letöltések helye: www.amnesty.org; letöltések ideje: 2018. 03. 01.

körülmények között a gyülekezési és véleménynyilvánítási szabadság korlátozható (például a közrend, vagy a nemzetbiztonság érdekében), a hatóságoknak minden ilyen esetben demonstrálniuk kell a megszabott korlátozás szükségességét és arányosságát. Tekintve, hogy ez elmaradt a két civil vezető esetében, így a gyülekezési és véleménynyilvánítási szabadságuk olyan aránytalan sérülést szenvedett, amit szabadon bocsájtásukkal, illetve a vádak ejtésével kell orvosolni.

Ezt az értelmezési keretet támasztja alá az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) joggyakorlata is. Az *UMO Ilinden és mások v. Bulgária* ügyben például az EJEB megállapította, hogy ha valakik beszédeken, illetve demonstrációkon keresztül politikai változást követelnek, az nem jelent automatikusan fenyegetést az ország területi integritására.⁶⁵ A *Sener v. Törökország* ügyben pedig ugyancsak az EJEB megállapította, hogy a véleménynyilvánítási szabadság valamennyi demokratikus társadalom nélkülözhetetlen alapját képezi, melyet minden esetben tiszteletben kell tartani, függetlenül attól, hogy mennyire kellemetlen a megfogalmazott üzenet tartalma.⁶⁶

Ezek ismeretében nem meglepő, hogy Junqueras, Sànchez, és Cuixart ügyében,⁶⁷ Ben Emmerson ügyvéd (az ENSZ egykori terrorelhárítással és emberi jogokkal foglalkozó különleges jelentéstevője) beadványt küldött az ENSZ Önkényes Fogvatartással Foglalkozó Munkacsoportja részére,⁶⁸ azt állítva, hogy Spanyolország az óvadék nélküli vizsgálati fogsággal megsérti az *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában* meghatározott alapvető emberi jogokat, köztük a gyülekezési, szólás-, és véleménynyilvánítási szabadságot, valamint a közéletben való részvételhez való jogot.⁶⁹

65 Lásd bővebben: Stankov és Ilinden Egyesült Macedón Szervezet v. Bulgária ügy, Emberi Jogok Európai Bírósága, 2001. október 2-ai ítélete.

66 Lásd: *Sener v. Törökország* ügy, Emberi Jogok Európai Bírósága, 2000. július 18-ai ítélete.

67 A szintén fogvatartott Joaquim Forn más taktikát követ a saját védelmében, amennyiben politikai aktivitásának megszüntetéséről hozott egyéni döntést.

68 Az ENSZ Önkényes Fogvatartással Foglalkozó Munkacsoportjának feladata, hogy vizsgálja azon eseteket, melyben feltételezhető, hogy személyeket önkényesen, vagy bármilyen más, az *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának* rendelkezéseivel ellentétesen, vagy a szóban forgó állam által elfogadott nemzetközi jogi egyezményt sértve fosztottak meg szabadságuktól.

69 Lásd bővebben: Tomás, Nicolas: British lawyer Ben Emmerson to take case of Catalan political prisoners to the UN. *El Nacional*. 2018. 02. 01. Letöltés helye: www.elnacional.cat; letöltés ideje: 2018. 02. 23.

Következtetések

A bevezetőben már utaltam arra a tényezőre, ami alapjaiban határozta meg a katalán függetlenségi mozgalom perspektíváit, vagyis hogy a szakadár mozgalom olyan érdekérvényesítési stratégiát választott, melynek elemei összeférhetetlenek voltak egymással. Értve ez alatt azt, hogy a független Katalán Köztársaság létrehozását egyszerre szerették volna egyoldalúan, de emellett lehetőség szerint békés eszközökkel kivívni. A nemzetközi tapasztalatok alapján ezen elemek annyiban mondanak egymásnak ellent, hogy egy közösség vagy egyoldalúan kikiáltja a függetlenségét, majd megszervezi magát, hogy az addigi területi állam erőszakszervezeteinek az ellenlépéseivel szemben megvédje saját területét – ahogy tették azt például a szlovének a tíznapos háború idején –, vagy pedig tárgyalásos és konszenzusos úton próbálja meg a hatalomgyakorlás intézményes rendszereit a saját javára megváltoztatni, ahogy azt megkísérelték a skótok, vagy a québeci franciák. Ez utóbbihoz persze beszédpartner is kellett volna, ami a spanyol-katalán relációból hosszú évek óta hiányzott.

Jelen tanulmánynak a szerkezetével is igyekeztem szemléltetni, hogy a katalán szeparatizmus a nemzetközi és európai politika egyik meghatározó témájából, egyre inkább, regionális, illetve spanyol belpolitikai ügygé transzformálódik. Bár e helyzeten a külföldi emigrációba vonult katalán politikusok még képesek lehetnek némiképp változtatni, a katalán törekvések olyan nemzetközi csillagállás alatt születtek, melyben nem mutatkozott olyan releváns szereplő, akinek érdekében állt volna egy független katalán állam létrehozásához diplomáciai, anyagi, vagy más erőforrásokkal érdemben hozzájárulni. A megannyi megoldatlan nemzeti-etnikai feszültség ellenére a katalánok a kontinens állam nélküli nemzeteinek sem vívták ki a feltétel nélküli, osztatlan szolidaritását. A katalán őszből ezért nem lett önrendelkezési tavasz az öreg kontinensen.

Ehelyett megszilárdulni látszik a politikai diskurzusban a *status quó*t alátámasztó értelmezési keret, miszerint a katalán függetlenedési törekvés Spanyolország belügye, ami amellett, hogy alkotmányellenes, megvalósulása esetén kivezetné Katalóniát az Európai Unióból. Ennek az elemzésnek a végén ezeket az állításokat az alábbiak szerint érdemes alternatív fénytörésben nézni.

Az alapvető emberi jogok, illetve polgári szabadságjogok védelme az emberi jogok nemzetközi védelmének szerves részét képezi, és mint ilyen, a nemzetközi együttműködés keretébe tartozik. Ha tehát ezen alapvető emberi és szabadságjogok valamely államban oly módon sérülnek, mint ahogy azt a függetlenségi népszavazást aránytalan fizikai

erőszakkal megakadályozni igyekvő rendőrségi beavatkozások esetében Spanyolországban láttuk, akkor az felelősségvállalásra készíti a nemzetközi közösség valamennyi tagját, a jelenség nyilvános elítélésére, vagy az azzal szemben való fellépésre. Ennyiben tehát a függetlenségi mozgalom, de legalábbis az arra adott túlzó karhatalmi válasz nem spanyol belügy.

E kérdéshez szervesen kapcsolódnak a katalán törekvések alkotmányos legitimitására vonatkozó megfigyelések. Függetlenül attól, hogy Spanyolország alkotmánybírósága alkotmányellenessé nyilvánította a népszavazást, és ennek nyomán Katalónia Legfelsőbb Bíróságának utasítására igyekeztek a térségbe vezényelt rendvédelmi szervek a népszavazást minden eszközzel megakadályozni, a külső szemlélőnek akarva-akaratlanul is eszébe jut az az elemi ténymegállapítás, amit a Kanadai Legfelsőbb Bíróság Québec esetében tett. Vagyis hogy az alkotmány nem kényszerzubbony. Valamennyi alkotmány emberi konstrukció. Társadalmi szerződés, mely a mögötte álló népakartból eredezteti a legitimitását. A katalán mozgalom több alkalommal is egyértelműen, nyilvánosan, tömeges méreteken, de emellett békésen adott hangot azon meggyőződésének, hogy a hatályos spanyol alkotmány mögött megbomlott a társadalmi konszenzus. A kasztíliai-katalán együttélés jelenlegi rendszerének ilyen egyértelmű megkérdőjelezése olyan demokratikus legitimitációval ruházza föl a függetlenségi mozgalmat, amivel akkor is érdemben foglalkoznia kell a spanyol többségnek, ha ez az üzenet nehezen emészthető a számukra. A folyamatok két legitim többség, két legitim alkotmányos érdek között zajlanak, ennek megfelelően az elvárható minimum, hogy a központi kormány ne szabotálja tudatosan a politikai párbeszédet e törekvést képviselő legitim választott vezetőkkel. A kanadai-québeci példa mellett jó gyakorlat ebben a kérdésben például az, ami David Cameron kormányát jellemezte, amely hatósági beavatkozás helyett politikai vita keretében győzte meg Skócia lakosságát arról 2014-ben, hogy érdekesebb az Egyesült Királyság részének maradni.

Végezetül az európai uniós tagság kérdéséről el kell mondani, hogy az alapító szerződések nem rendelkeznek azon helyzetekről, amikor az Unió egyik tagállamának egy régiója az adott államtól függetlenedve tartaná meg az uniós tagságát. Ennek hiányában pedig valószínűbb, hogy a pragmatikus, életszerű, a Katalóniában lakó uniós állampolgárok mindennapjait legkevésbé felforgató forгатókönyv lépne életbe. Vagyis valószínűbb, hogy egy esetleges katalán függetlenedés inkább a Brexithez hasonló, hosszas tárgyalásokkal jellemzett folyamatot eredményezne. Ez jóllehet velejéig átpolitizált folyamat volna, mégsem hagyná teljesen figyelmen kívül a *Szerződéseknek* a Brexit kapcsán alkalmazott passzusainak az óvatosan haladó, és kölcsönös kompromisszumokra nyitott

szellemiségét. Megalapozottabbnak tűnik ezért az a kiindulópont, hogy Katalónia uniós tagsági státuszának esetleges újratárgyalása az EU-n belülről, a tagság folytonosságának megőrzése mellett zajlana le.

Figyelembe véve úgy a nemzetközi, mint a spanyol belpolitikai fejleményeket, a hogyan továbbot illetően az látszik, hogy mind a spanyol, mind a katalán fél elhúzódo lövészárokharcra rendezkedett be. Ugyan érezni a katalán függetlenségpártiak kommunikációjában a puhulás jeleit, de mindkét oldal olyannyira belenavigálta magát a saját egyoldalú elképzeléseibe, hogy onnan politikailag nagyon kényes művelet kifarolni. Főleg úgy, hogy a szakadár-unionista törésvonal mentén kialakuló diskurzus fenntartására mindkét félnek vannak racionális politikai okai is. A fősodratú katalán politikai pártok a civil szféra szereplői (így elsősorban az *Òmnium Cultural*, és az *ANC*) által szított közhangulatra válaszul lettek egyre hangsúlyosabban elszakadáspártiak, míg a spanyol néppártnak az ingatag kisebbségi kormányuk megszilárdításához, illetve a konzervatív, nacionalista vagy akár szélsőjobboldali szavazók szimpátiájának elnyerésében is hasznos a katalán veszélyre, és az ország területi egységének megőrzésére való hivatkozás.

Spanyolország területi épsége egyelőre valóban megmaradt, ugyanakkor az emberi történelem egyik legbanálisabb tanulsága, hogy az államhatárok idővel változnak. A modern kor ehhez a tényhez legfeljebb annyit tud hozzátenni, hogy a nemzetközi együttműködés keretében megpróbálja az erre vonatkozó folyamatokat, amennyire lehet, szervezett és erőszakmentes mederbe terelni, például olyan elképzelések népszerűsítésével, mint amilyen az Európai Unió belső bővítésének elmélete. A katalán ősz eseményei fel is kínálták a lehetőséget a nemzetközi közösségnek az önrendelkezési mozgalmakkal kapcsolatos politikai gyakorlat finomhangolására. E kínálatra azonban nem mutatkozott érdemi kereslet. Azon releváns nemzetközi aktorok körében, akik érdemben hozzá tudtak volna járulni a törekvés sikeréhez, nem volt felvevőpiaca a Katalán Köztársaságnak, még úgy sem, hogy azt békés mozgalmi eszközökkel akarták volna alanyai létrehozni. Hogy a kérdés kiújulhat-e a későbbiek folyamán, és ha igen mennyire akut formában, az többek között azon múlik, hogyan értékelik majd a katalán eseményeket, annak a korosztálynak a tagjai, melynek markáns szocializációs élményt nyújtott a függetlenségi mozgalom sodrásának megtapasztalása, annak minden eufóriájával és keserűségével együtt. Ez az a katalán generáció, amit a spanyol egység legnagyobb részt elvesztett támogatói sorából.

VIZI BALÁZS

A KISEBBSÉGEK VÉDELME
AZ OLASZ–HORVÁT ÉS AZ OLASZ–SZLOVÉN
KÉTOLDALÚ KAPCSOLATOKBAN¹

Az 1990-es években megnőtt a kisebbségek nemzetközi védelmének a jelentősége és ez nemcsak az ENSZ, az EBESZ, vagy az Európa Tanács keretében megfogalmazott multilaterális kezdeményezésekben mutatkozott meg, hanem abban is, hogy az egykori szocialista országokban élő kisebbségek helyzetét kétoldalú szerződésekkel is rendezni próbálták. Közismert, hogy az európai integráció hatására, elsősorban a NATO-hoz és az Európai Unióhoz való csatlakozás keretében a nyugati hatalmak komoly nyomást gyakoroltak a közép- és kelet-európai államokra, hogy azok – egyebek mellett a kisebbségeket érintő – vitás kérdéseiket kétoldalú szerződésekben rendezzék. Magyarország és szomszédjai között az 1990-es évek első felében megkötött alapszerződések (Ukrajna, Horvátország, Szlovénia esetében) és külön kisebbségi szerződések nem voltak egyedülállóak ebben az időszakban. Jugoszlávia felbomlását követően Olaszország és a frissen függetlenné vált Horvátország és Szlovénia között is napirendre került a kisebbségek jogainak rendezése a kétoldalú kapcsolatokban. Ez a tanulmány arra vállalkozik, hogy bemutassa azokat a bilaterális nemzetközi jogi szerződéseket és kezdeményezéseket, amelyek a két jugoszláv utódállam és Olaszország között jöttek létre. Ezért itt most nem térünk ki arra részletesen, hogy a gyakorlatban milyen kormányközi együttműködések működnek az érintett országok között, milyen anyaállami támogatásokat nyújtanak az államok külhoni kisebbségeik számára és arra sem, hogy milyen gyakorlati problémákat vet fel ezeknek a kétoldalú megállapodásoknak a végrehajtása.

1 A tanulmány az NKFI Alap K120469 – *Kétoldalú szerződéses kapcsolatok és kisebbségvédelem Közép- és Dél-kelet-Európában* c. kutatási projekt keretében és támogatásával készült.

Történelmi előzmények

A második világháborúban vesztes Olaszországnak az 1947-es békeszerződés² értelmében jelentős területeket kellett átadnia Jugoszláviának, ahol történelmileg nagy lélekszámú olasz közösségek éltek. Ennek ellenére a békeszerződés nem tartalmazott külön rendelkezéseket a kisebbségek jogairól, pusztán megerősítette a diszkrimináció tilalmát és az alapvető emberi jogok védelmének elvét (19. cikk 4. bek.). Ezenfelül a Jugoszláviának átadott területeken élő olasz állampolgároknak optálási jogot kínáltak: áttelepülhettek Olaszországba, amennyiben meg kívánták őrizni olasz állampolgárságukat, illetve dönthettek úgy, hogy olasz állampolgárságukat elvesztve, jugoszláv állampolgárként szülőföldükön maradnak (19. cikk 1. bek.). A szerződés aláírását követően az olasz lakosság döntő többsége elhagyta a Jugoszláviához került Isztria, Fiume/Rijeka és Zára/Zadar térségét. A békeszerződés külön rendelkezett Triesztről és környékéről, amelyet Trieszti Szabad Terület néven független entitásként határoztak meg, amely ekkor részben angol-amerikai, részben jugoszláv katonai megszállás alatt állt, de a független Triesztre vonatkozó rendelkezések sosem léptek végül életbe. Később, az ún. londoni memorandum – amelyet Olaszország és Jugoszlávia mellett Nagy-Britannia és az Egyesült Államok képviselői írtak alá –, megszüntette a katonai igazgatást és a területet két részre osztotta: a korábban brit és amerikai katonai igazgatás alatt álló rész (az ún. „A” körzet – Trieszt és közvetlen környéke) olasz polgári igazgatás alá került, míg a terület nagyobbik része (az ún. „B” körzet – Isztria nyugati fele) jugoszláv igazgatás alatt maradt. A memorandum aláírását a „B” körzetben élő olaszok túlnyomó többsége végzetes katasztrófaként élte meg és legtöbbször 1954 után Olaszországba költözött. Az 1954-es megállapodást végül az osimói szerződés véglegesítette 1975-ben.³ Mivel már 1945 és 1954 között megközelítőleg 250–300 ezer olasz hagyta el a Jugoszláviához került területeket, majd 1954 után is több tízezer távoztak Olaszországba, az 1975-ös szerződés megkötésekor a korábbi olasz közösség töredéke élt csak Jugoszláviában.⁴

Mivel a békeszerződés hallgatott a kisebbségek jogairól, az 1954-es memorandum tartalmazta a kisebbségek helyzetével kapcsolatos első rendelkezéseket: elismerte a „jugoszláv etnikai csoport tagjainak” és az „olasz etnikai csoport tagjainak” jogait.⁵ A me-

2 UN Treaty Series, Vol. 49.

3 Treaty on the delimitation of the frontier for the part not indicated as such in the Peace Treaty of 10 February 1947 (with annexes, exchanges of letters and final act). Signed at Osimo, Ancona, on 10 November 1975. UN Treaty Series, Vol. 1466, I-24848.

4 Ronzitti, Natalino: Il Trattato sulle minoranze tra Italia e Croazia e la sua attuazione nell'ordinamento italiano. In: Ronzitti, N. (szerk.): *I rapporti di vicinato dell'Italia con Croazia, Serbia-Montenegro e Slovenia*. LUISS – Giuffrè: Roma, 2005. 33.

5 Memorandum of Understanding regarding the Free Territory of Trieste, UN Treaty Series, No. 3297.

morandum külön (II.) mellékletében egy különleges statútumot fogadtak el a területre vonatkozóan, amely részletesebb rendelkezéseket tartalmaz az ott élő kisebbségek számára. Először is a terület polgári igazgatását ellátó két kormány (az olasz és a jugoszláv) kötelezettséget vállalt arra, hogy tiszteletben tartja az ENSZ Közgyűlése által elfogadott, 1948-as *Az emberi jogok egyetemes nyilatkozatának* elveit. Ezenkívül a részes államok különleges nyelvi kisebbségi jogokat is elismertek (a kisebbségi nyelv használatáról az oktatástól a közigazgatásig számos területen). A statútumhoz egy külön listát csatoltak az akkor létező iskolákról – amelyek a kisebbségi nyelvet oktatási nyelvként használhatták.

1975-ben, az úgynevezett osimói szerződés, amelyet Olaszország és Jugoszlávia írt alá, megszüntette az átmeneti területi rendezést, és meghatározta a két állam közös határát.⁶ Mivel a szerződés hatályon kívül helyezte a memorandum különleges statútumát, a kisebbségek helyzetére vonatkozó új rendelkezéseket vezetett be, és megerősítette védelmük szintjét. Fontos megjegyezni, hogy a memorandum helyébe lépett osimói szerződés, annak kisebbségvédelmi rendelkezései csak az „A” és a „B” körzetben voltak érvényesek (így például az Udine környékén élő szlovén közösségekre nem vonatkoztak). Horvátország és Szlovénia 1991. június 25-én kinyilvánította függetlenségét a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságtól. Az aktus jogkövetkezményei hatással voltak a korábbi olasz–jugoszláv egyezményekre is.

Horvátország és Szlovénia államutódlásának kérdése a kétoldalú szerződésekben

Mindenekelőtt érdemes rögzítenünk, hogy a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság utódállamainak a multilaterális emberi jogi szerződésekben való utódlását, mind az érintett államok, mind a nemzetközi közösség evidenciaként kezelte. Szlovénia és Horvátország függetlenségének kinyilvánításakor a *Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányának* (PPJNE) 27. cikke volt az egyetlen multilaterális nemzetközi szerződéses rendelkezés, amely a kisebbségek jogaira vonatkozott. A Jugoszlávia felbomlásával született új államokra az Emberi Jogi Bizottság megállapította, hogy „*az egykori Jugoszlávia területén élő minden nép jogosult az Egyezségokmány [PPJNE] garanciáira*” mivel, megállapítása szerint, az egykori Jugoszlávia határain belül létrejött új államokat utódállamként a saját területük tekintetében az egykori Jugoszlávia által az *Egyezségokmány* hatálya alatt vállalt kötelezettségei kötik. A Bizottság értelmezése szerint az egykori jugoszláv

6 Treaty on the delimitation of frontier for the part not indicated as such in the Peace Treaty of 10 February 1947. *UN Treaty Series*, Vol. 1466, 25–118. (No. 24848)

tagköztársaságokat és az egykori Szovjetunió tagköztársaságait „*az Egyezségokmány hatálya alatti kötelezettségek függetlenségük dátumától kezdve kötik*”.⁷ Az Emberi Jogi Bizottság érvelése nyilvánvalóan az egyetemes és oszthatatlan emberi jogok nemzetközi jogi doktrínáját követte. Később az Emberi Jogi Bizottság, 26. általános kommentárjában megerősítette, hogy „*az Egyezségokmányban foglalt jogok a részes állam területén élő embereket illetik meg. Az Emberi Jogi Bizottság következetes álláspontja, amint régóta fennálló gyakorlata is bizonyítja, ha egyszer elismerik az emberek jogainak védelmét az Egyezségokmány hatálya alatt, a védelem a területhez kötődve továbbra is megilleti őket, függetlenül a Részes Államban bekövetkező kormányváltástól, beleértve az Állam több államra való felbomlását vagy az államutódlást vagy a Részes Állam bármilyen későbbi intézkedését, amelynek célja, hogy az Egyezségokmányban biztosított jogokat megvonja tőlük.*”⁸

Értelemszerűen a helyzet jóval bonyolultabb, ha kétoldalú szerződésekről van szó: ez olyan, a két állam között fennálló bizalmi viszonyt feltételez, amely az államutódlással automatikusan nem feloldható kérdéseket is felvet. Elviekben a kétoldalú szerződésekben való államutódlás kérdéseiben eligazítást adhat a szerződésekben való államutódlásról szóló 1978. évi bécsi egyezmény.⁹ A titói Jugoszlávia az elsők között írta alá és ratifikálta az egyezményt, ugyanakkor komoly érvek szólnak amellett, hogy az itt tárgyalt esetben az 1978-as egyezmény mégsem lehet irányadó. Először is Olaszország sosem ratifikálta az egyezményt, másodsorban pedig az egyezmény nem alkalmazható (*ratione temporis*) olyan helyzetekre, amelyek hatályba lépése (1996. november 6.) előtt merültek fel. A közvetlen alkalmazásának nehézségei ellenére, mivel az 1978-as bécsi egyezmény egy koherens megközelítést tükröz az államutódlás jogkövetkezményeinek értelmezésében, úgyis tekinthetjük, mint a korábbi szokásjog kodifikációjának eredményét, amely ebben az esetben is hasznos útmutatóul szolgálhat. Máskülönben az 1978-as bécsi egyezményre a jól ismert Badinter Bizottság is hivatkozott az egykori Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság felbomlásával összefüggésben.¹⁰ Az 1978-as bécsi egyezményben megjelenő utódlás fogalma a római jogi öröklés intézményének modelljét követi, amely szerint az örökös tulajdonképpen az örökhagyó helyébe lép, minden jogát és kötelezettségét megszerzi.¹¹ Tág értelemben ez a logika tükröződik a bécsi egyezmény 34. cikk 1. bekezdé-

7 HRC Report, GAOR, Suppl. No. 40 (Doc. A/48/40) Vol. 1. 15 (1993)

8 UN Human Rights Committee (HRC), *CCPR General Comment No. 26: Continuity of Obligations*, 8 December 1997, CCPR/C/21/Rev.1/Add.8/Rev.1

9 *UN Treaty Series*, Vol. 1946. 3. Vö: Kovács Péter: *Nemzetközi közjog*. Osiris: Budapest, 2011. 145.

10 Az Európai Gazdasági Közösség Miniszterek Tanácsa 1991. augusztus 27-én döntött (az elnökéről közkeletűen csak Badinter Bizottságnak nevezett) döntőbizottság felállításáról, hogy a Jugoszlávia Konferencia számára jogi tanácsadó véleményt adjon. A Badinter Bizottság tizenöt véleményt fogalmazott a „főbb jogi kérdésekben”. Vö: Pellet, Alain: *The Opinions of the Badinter Arbitration Committee: A Second Breath for the Self-Determination of Peoples In: European Journal of International Law* 3, 1992. 178–185.

11 Vö: Craven, Matthew: *The Problem of State Succession and the Identity of States under International Law*. In: *European Journal of International Law* 9, 1998. 147.

sében, amely kimondja, hogy „amikor egy Állam területének egy vagy több része, egy vagy több államot alkotva elválik, akár tovább létezik az elődállam, akár nem: a) bármely szerződés, amely az államutódlás idején az elődállam egész területére vonatkozóan hatályban volt, az utódállamok alakulásától függetlenül továbbra is hatályban marad; b) bármely szerződés, amely az államutódlás idején az elődállam területének csak azon a részén volt hatályban, amely utódállam lett, továbbra is hatályban marad az utódállam egyoldalú szándékától függetlenül.” (Meg kell viszont jegyezni, hogy a 34. cikk 2. bekezdése szerint általános kivételt jelent a szabály alól, „ha az államok másképp egyeznek meg”).

Horvátországnak és Szlovéniának a korábban Jugoszlávia és Olaszország között kötött kétoldalú szerződésekben való utódlása tekintetében a két szerződő állam között komoly különbségek vannak. Szlovénia 1992. július 31-én hivatalos nyilatkozatban foglalkozott a kétoldalú szerződésekben való utódlás kérdésével, a római szlovén nagykövetség által kiadott kommunikében. A nagykövetség több szóbeli jegyzéket adott ki, amelyekben Szlovénia kinyilvánította államutódlását a korábban Jugoszláviával kötött, megnevezett szerződésekben (és az esetlegesen a szerződések szerint felállított vegyes bizottságokban).¹² Az olasz fél hivatalosan nem reagált ezekre a nyilatkozatokra és nem kérte sem egyes szerződések felvételét, sem egyes szerződések levételét a listáról. Valójában Szlovénia nem egy teljes és kizárólagos listát adott át a szóbeli jegyzékekben az olasz félnek, egyebek mellett azért, mert egyes esetekben a szerződéses kötelezettségek értelmezésében nagy különbség mutatkozott az olasz és a szlovén fél között és eleve nem zárták ki az egyes dokumentumok újratárgyalásának lehetőségét.¹³ Mindettől függetlenül ebben a tágabb kontextusban értelmezhető, hogy Szlovénia az osimói szerződésben való utódlásáról is szóbeli jegyzéket adott ki és ezt a nyilatkozatot az olasz fél is tudomásul vette.

Horvátország viszonylatában a helyzet ennél összetettebb volt. Először is, a horvát parlament 1991. június 25-én állásfoglalást fogadott el arról, hogy Horvátország a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság által megkötött szerződésekből eredő nemzetközi kötelezettségeinek tiszteletben tartására kötelezi magát – amennyiben ezek a kötelezettségvállalások nem összeegyeztethetetlenek a horvát alkotmánnyal. Egy másik határozatot később, 1991. október 8-án fogadtak el, amely egyszerűen kimondja Horvátország azon szándékát, hogy tiszteletben tartsa az elődje által vállalt nemzetközi

12 Škrik, Mirjam: Slovenian Views on the Succession of States. *Journal of International Relations* 14, 1996. és Škrik, M. – Polak Petric, A. – Rakovec, M.: The Agreement on Succession Issues and Some Dilemmas Regarding Its Implementation In: *Zbornik znanstvenih razprav* 75 (2015) / October 2015. 213–256.

13 Pustorino, Pietro: La successione di Croazia, Serbia-Montenegro e Slovenia nei trattati bilaterali conclusi tra Italia e Repubblica Socialista Federative di Iugoslavia In: Ronzitti, N. (szerk.): *I rapporti di vicinato dell'Italia con Croazia, Serbia-Montenegro e Slovenia*. LUISS – Giuffrè: Roma, 2005. 11–28.

kötelezettségeket.¹⁴ Ezen egyoldalú nyilatkozatok mellett Olaszország és Horvátország 1992-ben megállapodást írt alá a kétoldalú szerződésekben való utódlásról, amely 1993. január 22-én lépett hatályba.¹⁵ A megállapodás ellenére a két állam képviselői csak 1999-ben jutottak egyetértésre az 1992-es megállapodásban érintett szerződések teljes listájáról. De Horvátország ebben az időszakban sem kérdőjelezte meg az osimói szerződésben való jogutódlását.

Következtetésként levonhatjuk, hogy, annak ellenére, hogy az olasz–szlovén és olasz–horvát kétoldalú szerződésekben Szlovénia, illetve Horvátország utódlása felvetett jogi kérdéseket, ezek egyik esetben sem érintették az osimói szerződést és az ebből fakadó kisebbségvédelmi kötelezettségeket. Ezenfelül elfogadható az az érv is, hogy az 1978-as bécsi egyezményben foglalt elvek Horvátországot és Szlovéniát is kötik, így teljesíteniük kell az egyezmény általános feltételei alapján fennálló kötelezettségeiket is; így az osimói szerződés kisebbségi jogi vállalásait is.

Az 1992-es memorandum

Horvátország és Szlovénia függetlenségének kikiáltását követően az olasz kormány aggodalmát fejezte ki az olasz kisebbségek sorsa miatt mindkét országban. Olasz kezdeményezésre 1992. január 15-én a három ország, Olaszország, Horvátország és Szlovénia elfogadott egy memorandumot azokról az alapvető elvekről, amelyek alapján a későbbiekben kétoldalú szerződésekben részletesebb rendelkezéseket írhatnak majd elő a kétoldalú szerződésekben.¹⁶ Valójában a memorandumot *pactum de contrahendo* fogadták el, azaz, azzal a szándékkal, hogy az adott országokban élő olasz kisebbségek védelmére vonatkozóan külön kétoldalú szerződéseket kötnek majd. A memorandum az általános alapelvek (mint például a vonatkozó EBESZ-dokumentumok tiszteletben tartása) elismerésén kívül további iránymutatásokat is felajánlott a jövőbeni szerződések megkötésére:

- az olasz kisebbség „öshonos” kisebbségként és egységes közösségként való elismerése, a Horvátországban és Szlovéniában élő olasz kisebbségek egyenlő védelme;

14 Lásd bővebben Degan, Vladimir-Djuro: La succession d'États en matière de traités et les États nouveaux (issus de l'ex-Yugoslavie) *Annuaire français de droit international* 1996. Vol. 42. Persee Editions, Paris: 1996. 222–224.

15 Lásd a horvát külügyminisztérium honlapján: www.mvep.hr; letöltés ideje: 2018. május 31.

16 A teljes szöveget lásd: *Rivista di diritto internazionale*, 1997. 865–880.

- az Olasz Unió (az olaszok képviseleti szervezete) jogi személyiségének elismerése mindkét államban, mint a kisebbség egyetlen legitim képviseleti szervezete;
- az olasz kisebbséghez fűződő egyenlő bánásmód megerősítése a) a már megszerzett kisebbségi jogok biztosításával, ideértve a nemzetközi okmányokból származó jogokat, valamint b) a Horvátország és Szlovénia alkotmányos jogszabályaiból és egyéb belső jogi normáiból eredő „új” kisebbségi jogok biztosításával.

Különleges intézkedéseként a memorandum felkérte a feleket, hogy tartsák tiszteltben és biztosítsák: a) az olasz származású szlovén és horvát állampolgárok szabad mozgását a két állam között; b) a két kisebbséghez tartozó állampolgárok számára a foglalkoztatás szabadságát a „kisebbségi tevékenységekben” (kisebbségi nyelvű oktatási, kulturális intézmények, stb.); c) az állampolgárságon alapuló megkülönböztetéssel szembeni védelmet.

A memorandum 1992. január 15-én lépett hatályba, miután az olasz és a horvát külügyminiszter Rómában aláírta. Szlovénia képviselője soha nem írta alá a jegyzőkönyvet, mégsem akadályozhatta meg annak hatálybalépését, mivel ezt két ország aláírásához kötötték. Később a horvát kormány megkísérelte megkérdőjelezni a memorandum érvényességét azzal érvelve, hogy a szlovén fél aláírása nélkül az nem léphetett volna hatályba. Egy másik érvet is felvetett a horvát kormány, miszerint a memorandumot a horvát parlament soha nem fogadta el, és nem tették közzé a horvát hivatalos közlönyben, így Horvátországban az érvénytelen.¹⁷ Azonban az ilyen politikai megjegyzések mellett Horvátország soha nem hivatkozott a szerződések jogáról szóló bécsi egyezmény 46. cikkére,¹⁸ amely alapján a nemzetközi jogi érvénytelenség kérdése felmerülhetett volna. Sőt, később, 1996-ban még a kisebbségek jogairól szóló olasz–horvát szerződésben is hivatkoztak a felek a memorandumra, ami egyértelműen azt jelenti, hogy 1996-ban a horvát félnek semmilyen kifogása nem volt ezzel kapcsolatban.¹⁹ Véleményem szerint ilyen módon a memorandum érvényességére vonatkozó kételyek jogilag nem tekinthetők megalapozottnak.

17 A szerzőnek az olasz külügyminisztérium Balkáni és Adriai Főosztálya munkatársával készített interjúja. 2018. május 29.

18 A szerződések jogáról szóló, Bécsben az 1969. évi május hó 23. napján kelt szerződés (Magyarországon kihirdette a 1987. évi 12. tvr.), 46. cikke így szól: „1. Az állam arra a tényre, hogy a szerződést magára nézve kötelező hatályúként a szerződéskötési hatáskörre vonatkozó belső jogi rendelkezés megsértésével ismerte el, ezen elismerés érvénytelenítése céljából nem hivatkozhat, kivéve, ha a jogsértés szemmel látható volt és alapvető fontosságú belső jogi szabályra vonatkozott. 2. A jogsértés szemmel látható, ha az ügyben a normális gyakorlattal összhangban és jóhiszeműen eljáró bármely állam számára objektíve nyilvánvaló lenne.”

19 Ronzitti, Natalino: Il Trattato tra Italia e Croazia sulle minoranze, In: *Rivista di diritto internazionale*, 1997. 688.

Igaz, hogy a memorandum aláírása idején Horvátország háborúban állt Szerbiával, és nagy szüksége volt a nemzetközi támogatásra, így Olaszországra is; mindazonáltal ez a politikai helyzet semmilyen módon nem tekinthető olyan külső nyomásnak, amely korlátozta volna a horvát kormány szerződés-kötési szabadságát. A memorandum kizárólag az olasz kisebbségi közösségek helyzetével foglalkozott, és nem tartalmaz kölcsönös vállalásokat. Nyilvánvaló, hogy ez a kiegyensúlyozatlan kötelezettségvállalás nemcsak a hatalmi és nemzetközi politikai viszonyok eredménye volt, hanem a két érintett kisebbség tényleges helyzete közötti különbséget is tükrözte.

A horvátországi olasz kisebbség és az olaszországi horvát kisebbség

Mint már említettük, az 1954-es londoni memorandum megkötését követően az olasz lakosság nagy része elhagyta Jugoszláviát. Ma Horvátországban a hagyományos olasz kisebbség lélekszáma mintegy 30 ezer fő, akik főleg Isztrián és a Kvarner régióban, valamint Dalmáciában élnek.²⁰

Az olaszországi horvát közösség gyökerei a XV–XVI. századra nyúlnak vissza, amikor az oszmán török terjeszkedés elől sok horvát elmenekült Dalmáciából és az olasz félszigeten telepedett le, főleg a mai Molise tartományban. Napjainkban mintegy 2500–3000 horvát él Moliseben, néhány kis hegyi faluban. Ezt a közösséget kisebbségi közösségként ismeri el mind Olaszország, mind Horvátország. A horvát kormány álláspontja szerint azonban a Trieszt környékén élő horvátokat, a molise-i horvátokkal együtt, egy nemzeti kisebbség részének kell tekinteni. Az olasz kormány fenntartja, hogy a trieszti horvátok nem egy őshonos kisebbség tagjai, hanem bevándorlók, akik az utóbbi évtizedekben telepedtek csak le Olaszországban.²¹ A jogvita jogalapja természetesen a londoni memorandum kétértelmű megfogalmazása, amely „jugoszláv etnikai csoport” kifejezést alkalmazta, ami ma egyaránt vonatkoztatható lenne a szlovén, a horvát vagy más délszláv közösségre is.

20 Letöltés helye: www.esteri.it; lásd még *MRG Report Minorities in Croatia*. Minority Rights Group: London, 2003.

21 Letöltés helye: www.hrvatiizvanrh.hr; letöltés ideje: 2018. május 30.

Az 1996-os olasz–horvát szerződés a kisebbségek jogairól

Az említett 1992-es memorandum aláírását követő hosszú tárgyalások után Olaszország és Horvátország között külön szerződés jött létre a kisebbségek jogairól, amit 1996. november 5-én írtak alá Zágrábban. A szükséges ratifikációkat követően a szerződés 1998. július 8-án lépett hatályba.²² A szerződés angol nyelven készült és viszonylag rövid szöveg, amely egy hosszabb preambulum mellett mindössze 9 cikkből áll. A preambulum ebben az esetben rendkívül fontos, hiszen sorra veszi azokat a (mind a jogilag kötelező érvényű, mind a jogilag nem kötelező erejű) dokumentumokat, amelyek a két részes állam számára a szerződés kisebbségvédelmi normáinak értelmezésében irányadók lesznek. E tekintetben a legfontosabb elem, hogy a jogilag nem kötelező erejű, *soft law* normák is megjelennek, például az „*alapvető EBESZ-dokumentumok, különösen az emberi dimenzióval és a kisebbségek védelmével kapcsolatos dokumentumok*” és az 1994-ben Torinóban elfogadott *Közép-Európai Kezdeményezés kisebbségvédelmi okmánya*. Amint a szerződések jogáról szóló 1969-es bécsi egyezmény (31. cikk 2. bek.) világosan kimondja, egy szerződés értelmezésének összefüggésében a preambulum a nemzetközi szerződés szerves részének tekintendő. Az olasz–horvát kisebbségi szerződés 3. cikke kifejezetten is hivatkozik a preambulumban felsorolt dokumentumokra, amikor kimondja, hogy ezeket Horvátországnak figyelembe kell vennie a területén élő olasz kisebbségek védelmében. Ebben a vonatkozásban a szerződés jól illeszkedik az 1990-es évek más (pl. Magyarország és szomszédjai között megkötött) kétoldalú kisebbségvédelmi vonatkozású szerződések gyakorlatához, amellyel a felek szerződéses kötelezettségeinek értelmezésében az amúgy jogilag nem kötelező dokumentumok is jogilag kötelező erejű forrásként jelennek meg. Valójában teljesen világos, hogy a szerződést az 1992. évi memorandum végrehajtására kötötték meg, az 1-7. cikkek egyedül a horvátországi olasz kisebbség jogait és helyzetét érintik. Az olaszországi horvát kisebbséggel foglalkozó 8. cikket csak a horvát fél erőteljes kérésére illesztették be, hogy valamennyire kiegyensúlyozottabb legyen a szöveg az 1992-es memorandumhoz képest.²³ A szerződésnek az olasz kisebbség helyzetére vonatkozó rendelkezései több kérdést is érintenek.

Először is Horvátország elismerte az olasz kisebbség sajátos helyzetét, mint egy egységes, „*öshonos*” és „*sajátos jellemzőkkel*” rendelkező kisebbségét (1. cikk). Az olasz szerzők azzal érvelnek, hogy ez az elismerés annak a ténynek az elismerése is, hogy a ma

22 Treaty between the Republic of Italy and the Republic of Croatia concerning Minority Rights, *Gazzetta Ufficiale*, 7/05/1998, n. 104. A szerződést Olaszországban kihirdető jogszabályra pedig *Gazzetta Ufficiale*, 18/08/1998, n. 191.

23 A szerzőnek az olasz külügyminisztérium Balkáni és Adriai Főosztálya munkatársával készített interjúja. 2018. május 29.

Horvátországban élő olasz kisebbség egy nagyobb olasz közösség utóda, amely a Jugoszlávia 1947-es területi terjeszkedése előtt ezen a területen élt.²⁴ Horvátország kötelezi magát arra, hogy megfelelő intézkedéseket tesz ennek a kisebbségi közösségnek a védelme érdekében. A történelmi folytonosság jogi elismerése fontos elem volt Olaszország számára, mivel az olaszok tömeges és gyakran kényszerített kivándorlása a II. világháború után Isztriából és Dalmáciából ma is vitatott kérdés Olaszország és Horvátország között.²⁵ Az 1996-os szerződés egyértelmű álláspontot képvisel az Olaszország és az egykori Jugoszlávia között megkötött kétoldalú szerződésekben való államutódlás kérdéséről is. Anélkül, hogy megnevezné az 1954-es londoni memorandumot vagy az 1975-ös osimói szerződést, a 2. cikk kimondja, hogy „a Horvát Köztársaság vállalja, az olasz kisebbségnek az elődállam belső jogi szabályozása és a nemzetközi szerződések alapján szerzett jogainak tiszteletben tartását [...], éppúgy, mint az olasz kisebbség Horvát Köztársaság belső jogrendjében biztosított új jogainak tiszteletben tartását.”

Fontos új rendelkezést tartalmaz a szerződés 3. cikke, amikor rögzíti, hogy a belföldi és a nemzetközi normák által a korábbi „B” körzetben biztosított védelem meglévő szintjét kiterjeszti más területekre is Horvátországban, ahol az olasz kisebbség él. Ily módon a magasabb szintű védelmet garantálják a „Horvát Köztársaság azon területeire, ahol az [olasz kisebbség] hagyományosan él”. Akárcsak az 1992-es memorandum, a szerződés elismeri, hogy olasz kisebbség legitim képviselői szerve az Olasz Unió (*Unione Italiana*) (4. cikk). Ezenkívül a horvát fél biztosítja az olasz kisebbséghez tartozó személyek szabad mozgását Horvátország és Szlovénia között. A két ország között az olasz kisebbséghez tartozó személyek számára is elismerik a foglalkoztatás szabadságát, különösen a „kisebbségi tevékenységekhez” kapcsolódva (5–7. cikk).

A horvát kormány kérésére beillesztett 8. cikk kimondja, hogy „az Olasz Köztársaság vállalja, hogy a hagyományosan az őshonos horvát kisebbség által lakott területen, ahol [a kisebbség] jelenléte megállapítható, biztosítja kulturális identitásának és örökségének megőrzését és szabad kifejezését, anyanyelvének nyilvános és magánéleti használatát, valamint kulturális intézményeinek és egyesületeinek alapítását és fenntartását.” Fontos megjegyezni, hogy ez a rendelkezés a Molise tartomány státútumára is utal, és ebben az értelemben általában az olasz jogászok úgy értelmezik, hogy ez az adott régióban élő horvát közösséggel szembeni kizárólagos kötelezettség. Ronzitti azzal érvel, hogy annak ellenére, hogy az olasz nemzeti jogszabályok értelmében a nyelvi kisebbségekről szóló 1999/482-es törvény megfogalmaz területi korlátokat a horvát kisebbségi nyelvre vonatkozóan, de

24 Ronzitti, 1997. Il Trattato tra Italia e Croazia sulle minoranze, i.m.

25 Lásd ezzel kapcsolatban a két ország képviselői között 2007-ben kibontakozott éles vitát, Croazia, il presidente Mesic tuona di nuovo contro l'Italia, *Il Giornale*, 13 febbraio 2007. Letöltés helye: www.ilgiornale.it; letöltés ideje: 2018. május 31.

mivel az 1996-os szerződés egyértelműen csak a molise-i statútumra hivatkozik, így az erre a tartományra korlátozza a horvátok védelmét és a közelmúltban bevándorló horvát közösségek nem minősülnek az 1. cikk szerinti kisebbséghez tartozónak.²⁶ Ez a megközelítés azonban problematikus, mivel az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága (HRC) a PPJNE 27. cikkéhez fűzött magyarázatában²⁷ egyértelműen azt a meglehetősen liberális álláspontot fogadta el, hogy a 27. cikk szerinti jogok gyakorlásához nem szükséges követelmény, hogy a kisebbségi csoport tagjai a lakóhely szerinti állam állampolgárai legyenek. Ehelyett a lakóhely szerinti országgal való tartós kapcsolatokra vonatkozó követelmény látszik inkább elfogadhatónak, de az utóbbi időben ezt is gyakran megkérdőjelezzik. Ennek ellenére az olasz álláspont az európai államok nagy részében uralkodó nézetet tükrözi, amely egyértelműen a kisebbségi jogokat az állampolgársággal és az államhoz való történelmi kapcsolatokkal köti össze. Egy további fontos kérdés a 8. cikk szerint az Olaszország által garantált jogok meglehetősen homályosak; könnyen a vállalásokat lerontó értelmezésre adhatnak lehetőséget. A kisebbségi kultúra fenntartására és a kisebbségi nyelv használatára vonatkozó jog általános elismerése nem lép túl a PPJNE 27. cikkében megfogalmazott szerény kötelezettségeken. Mindazonáltal az 1996-os szerződés preambuluma segítséget nyújthat ebben a tekintetben is, hogy ezeket a jogokat konkrétabb formában értelmezze, inspirációt nyerjen az EBESZ különböző dokumentumaiból (különösen az EBESZ nemzeti kisebbségek főbiztosának ajánlásaiból és iránymutatásaiból).

Azt is el kell ismerni, hogy Molise tartomány a szerződés aláírását követően külön tartományi törvényben rögzítette a tartományban élő kisebbségek, így a horvát közösség jogait.²⁸ A tartományi rendelkezések pedig a kulturális intézmények fenntartásában, a kisebbségi nyelvű sajtó támogatásában és a kisebbségi nyelv iskolai oktatásában is igen kedvező feltételeket fogalmaznak meg. A tartományi törvény legnagyobb előnye talán az, hogy a kisebbségeket és jogaikat érintő programokról, intézkedésekről és a finanszírozásról szóló döntések előkészítésére és értékelésére egy külön bizottságot állít fel, amelynek a horvát kisebbség képviselői is tagjai.

2008. október 16-án a Horvát Köztársaság kormánya és az Olasz Köztársaság kormánya között Zágrábban külön megállapodás jött létre a kulturális és oktatási együttműködésről. A megállapodás 2012. szeptember 29-én lépett hatályba, és az olasz és horvát kisebbségek oktatásának és nyelvi jogainak védelmében a két állam közötti hatékony

26 Ronzitti, 2005. Il Trattato sulle minoranze, i.m. 39–40.

27 A dokumentumot az Emberi Jogi Bizottság 1994. április 6-án fogadta el, jogi kötelező erővel nem rendelkező ajánlasként. UN Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.5, 1994.

28 Legge Regionale del 14 Maggio 1997, n°15 sulla Tutela e valorizzazione del patrimonio culturale delle minoranze linguistiche nel Molise. *Bollettino Ufficiale* n° 10 del 16/05/97

együttműködést erősíti.²⁹ Érdekes, hogy a megállapodás nem korlátozza a kulturális együttműködést a Molise tartományban élő horvát kisebbségre, annak ellenére, hogy preambuluma az 1996-os szerződést tekinti a megállapodás alapjának. A horvát és az olasz kormány egyetértett abban, hogy együttműködik az oktatás területén, amelynek célja a horvátországi olasz kisebbség és az olaszországi horvát kisebbség nyelvi identitásának megőrzése. A felek egyetértettek abban, hogy elősegítik az anyanyelvtanulást, különösen azokon a területeken, ahol a kisebbségek élnek, és elősegítik a diákok és tanárok cseréjét az oktatás minden szintjén (3. cikk). A kulturális megállapodásban előírt programok fontos lehetőséget adnak a kisebbségek anyai állami támogatására is. A megállapodás létrehozott egy vegyes bizottságot (12. cikk), amelynek e többéves kulturális programok kidolgozása a feladata. Annak ellenére, hogy a molise-i horvát közösség egy kb. 2-3000 fős mikrokisebbség, a horvát kormány külön megbízottat nevezett ki a kisebbségi kezdeményezések felkarolására és értékelésére, amely nagyban segíti a kormányt, hogy az életképesnek tartott programokat anyagilag is megfelelően támogassa.³⁰

Az olasz kisebbség Szlovéniában és a szlovén kisebbség Olaszországban

Mint már említettük, Jugoszlávia összeomlását követően az olasz kisebbség kisebb része Szlovéniában maradt, főként Koper/Capodistria környékén az isztriai félszigeten. A 2002-es népszámlálás szerint 2,258 (0,11%) szlovén állampolgár vallotta magát az olasz kisebbségi közösség tagjának. Az olaszok (mint a magyarok és a romák) az 1991-es új szlovén alkotmánnyal különleges kisebbségi jogokat kaptak. Más kisebbségekhez képest az olaszok és a magyarok már az 1974-es kommunista alkotmány (250f. bek.) alapján is különleges jogokat élveztek. Az évszázadok óta ott élő olaszok és a magyarok különleges helyzetét az új szlovén alkotmány is elismerte, amikor „*őshonos nemzeti közösségként*” határozta meg őket. Az alkotmány 5. § (1) bek. megállapítja: „*Az állam saját területén védi az emberi jogokat és az alapvető szabadságjogokat. Megvédi és garantálja az őshonos olasz és magyar nemzeti közösségek jogait.*”³¹

29 Accordo tra Italia e Croazia in materia di cooperazione culturale e d'istruzione Legge 31. 08. 2012.; *Gazzetta Ufficiale*, n° 164, 28. 09. 2012

30 Antonella D'Antuono, a horvát kormány olaszországi horvátokért felelős megbízottjának hozzászólása az olasz miniszterelnökség nyelvi kisebbségekkel foglalkozó konferenciáján, 2017. november 22. Letöltés helye: www.affariiregionali.gov.it; letöltés ideje: 2018. május 20.

31 *Official Gazette of the Republic of Slovenia*, Nos. 33/91-I, 42/97, 66/2000, 24/03, 69/04, 68/06, and 47/13 az idézet fordításának alapjául szolgáló angol változat elérhető itt: www.us-rs.si; letöltés ideje: 2018. május 20.

Olaszországban a szlovének az északkelet-olaszországi Friuli-Venezia Giulia tartomány Trieszt, Gorizia, Udine és Pordenone megyéinek 39 településén élnek. A szlovén nyelven beszélők száma becslések szerint 50 000 és 183 ezer között van az 1,2 millió lakosú tartományban. A legtöbb szlovén olyan területeken él, amelyek kétnyelvűek vagy háromnyelvűek. A szlovén közösség jellemzően az olasz–szlovén határ menti sávban él. A Friuli-Venezia Giulia tartomány, mint közigazgatási entitás 1948-ban jött létre, és 1963-ban lett különleges autonómiával rendelkező tartomány. Friuli 1866 óta Olaszország része, de a Gorizia és Trieszt megyék az I. világháború végéig az osztrák tenger mellékéhez tartoztak, és kulturálisan, gazdaságilag, politikailag a közép-európai történelmi és politikai örökség volt itt a meghatározó. A két megye 1920-ban a párizsi békeszerződéssel került Olaszországhoz. A Friuli-Venezia Giulia tartományban négy különböző elismert nyelvi közösség – az olasz, a friuli, a német és a szlovén – élt és él a mai napig. Az Udine környéki szlovén közösség jellemzői és identitása nagyban különbözik a Gorizia és Trieszt megyében élő szlovén kisebbségtől. Míg utóbbi erős és jól szervezett, kulturális és gazdasági intézményekkel rendelkező városias környezetben élő közösség és szoros kapcsolatokat tart fenn a szlovén állampolgárságával, addig az Udine megyében élő szlovének vidékies környezetben és nagyrészt elszigetelt hegyi falvakban élnek.³²

Az Olaszország és Szlovénia közötti kétoldalú kapcsolatok és a kisebbségek helyzete

Mint már említettük, Szlovénia megtagadta az 1992. évi háromoldalú memorandum aláírását, mivel elutasította, hogy az kizárólag a volt Jugoszlávia területén élő olasz kisebbségre vonatkozott. Figyelembe véve az olaszországi szlovén kisebbséghez tartozó személyek számát, természetes, hogy miért szeretett volna Szlovénia egy olyan kiegyensúlyozottabb dokumentumhoz csatlakozni, amely kölcsönös garanciákat biztosított volna a részes államok területén élő nemzeti kisebbségek számára. 1994-ben a szlovén kormány kifejezte azon szándékát, hogy tiszteletben tartja a memorandumban megfogalmazott elveket, valamint nyitottságát, hogy kétoldalú megállapodást kössön Olaszországgal a kisebbségek helyzetéről. Annak ellenére, hogy a kisebbségek helyzetére vonatkozó kétoldalú megállapodás megkötésére irányuló kezdeményezések sikertelenek voltak és ilyen kétoldalú szerződés azóta sem született, mint azt korábban említettük, a szlovén kormány szóbeli jegyzékben többek között az 1975-ös osimói szerződésben való államutódlását is

32 Coceancig, Aron: Az olaszországi szlovén kisebbség jogi védelmi rendszere. *Pro Minoritate*, 2016 ősze, 70–83.

elismerte, amelyet Olaszország külön közleményben nyugtázott.³³ Szlovénia az Európai Unióhoz való csatlakozását megelőzően sem történt előrelépés a kisebbségi védelem területén a formális kétoldalú kötelezettségvállalások kialakításában. Olaszország és Szlovénia közötti kapcsolatot továbbra is megzavarták a megoldatlan kisebbségi kérdések, és csak a második Berlusconi-kormány bukása után sikerült a két ország közötti kulturális együttműködésre irányuló programot elindítani, ami megerősített együttműködéshez vezetett, az oktatás (például a tanárok, a diákok cseréje), a kultúra és a média területén.³⁴ A két kormány végül 2007-ben aláírta a kormányközi együttműködésről szóló memorandumot. A memorandum preambuluma aláhúzza a felek közös érdekét a szlovéniai olasz kisebbség és az olaszországi szlovén kisebbség „jogainak, kultúrájának és jólétének védelmében”.³⁵

A memorandum létrehozta a miniszterek koordinációs bizottságát (*Comitato di Coordinamento dei Ministri*), amely évente legalább egyszer ülésezik a kétoldalú kapcsolatokban vagy az európai integráció és az EU-n belüli együttműködés területén felmerülő aktuális kérdések megvitatására. Mindazonáltal az olasz belpolitikai bizonytalanságok miatt a bizottság nem minden évben ülésezett, de a kisebbségek helyzete rendszerint napirendre kerül találkozókon. Nyilvánvaló, hogy mindkét kormány elfogadja az aktív anyaországi szerepvállalást és támogatja a saját kisebbségeit, még akkor is, ha ezt kétoldalú szerződésben eddig nem formalizálták.

A kétoldalú egyezmények hiányában a multilaterális szerződéses kötelezettségek és a hazai jogszabályok maradnak irányadók a kisebbségek jogaira vonatkozóan. Szlovénia – amint azt korábban említettük – Jugoszlávia utódállamaként több multilaterális szerződés, így a PPJNE részesévé vált, és a PPJNE 27. cikk értelmében kötelezettséget vállalt a kisebbségek védelmére. 1993 óta Szlovénia a PPJNE első fakultatív jegyzőkönyvéhez is csatlakozott, amely megnyitja az utat az az Emberi Jogi Bizottsághoz benyújtható egyéni panaszok előtt. Az EU-csatlakozás előtt pedig Szlovénia aláírta és ratifikálta az Európa Tanács két vonatkozó egyezményét is (a *Nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezményt* és a *Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai chartáját*).

33 Comunicato del Ministero degli Affari Esteri, *Gazzetta Ufficiale*, 08/09/1992, n. 211.

34 Marko, Joseph: *Der Minderheitenschutz in den jugoslawischen Nachfolgestaaten: Slowenien, Kroatien und Mazedonien sowie die Bundesrepublik Jugoslawien mit Serbien und Montenegro*. Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen: Bonn, 1996. 149.

35 Memorandum sulla cooperazione tra il governo della Repubblica Italiana ed il governo della Repubblica Slovenia, signed in Brussels on 14 May 2007. *Gazzetta Ufficiale*, Supplemento Ordinario, 27/10/2007 n. 251. Letöltés helye: www.unimc.it; letöltés ideje: 2018. május 20.

Záró gondolatok

A két jugoszláv utódállam és Olaszország közötti kapcsolatok fejlődéséből egyértelműen látszik, hogy a kisebbségek helyzetére vonatkozó normák tekintetében meghatározó szerepe volt a történelmi előzményeknek. Az 1954-es londoni memorandum, majd az 1975-ös osimói szerződés már lefektette azokat az alapokat, amelyekre az 1990-es években az olasz–szlovén és az olasz–horvát kisebbségvédelmi együttműködések építhettek. Közrejátszott ebben az is, hogy az egykori Jugoszlávia támogató kisebbségpolitikája olyan politikai és jogi örökséget hagyott maga után, amely már a függetlenség kikiáltásakor kedvező helyzetet teremtett a Szlovéniában és Horvátországban élő olasz kisebbség számára. A másik oldalon pedig az 1990-es években indult meg Olaszországban az a nemzeti és tartományi jogalkotás, amely megteremtette a nyelvi kisebbségek hatékony védelmének lehetőségét.³⁶ A belső jog fejlődése ebben a tekintetben szerencsésen segítette a korábbi kétoldalú szerződések alkalmazását és új megállapodások megkötését. Így annak ellenére, hogy Szlovénia és Olaszország között a mai napig nem jött létre kétoldalú kisebbségvédelmi szerződés, a belső jogi szabályozás kellő alapot és nyitottságot ad az érintett kisebbségek jogainak védelmében és helyzetének javítása érdekében a kétoldalú politikai együttműködéshez.

Az 1992-es memorandum és különösen az 1996-os olasz–horvát szerződés is részben azt a modellt követi, amelyet a Magyarország és szomszédjai között ebben az időszakban létrejött szerződések is: a jogilag nem kötelező erejű nemzetközi kisebbségvédelmi okmányokat (EBESZ-dokumentumok, stb.) a szerződő felek a kétoldalú viszonyban jogilag kötelező érvényűnek vagy irányadónak ismerik el. Egyik megállapodás sem biztosít „védhatalmi” pozíciót az anyaállam számára, azaz a kisebbségek védelme kizárólag annak az államnak a belügye marad, amelynek területén élnek. Ugyanakkor az EU-csatlakozás előtt és után az olasz–horvát és az olasz–szlovén viszonyban is megerősödött a politikai együttműködés a szerződéses kereteken kívül is, ez sokszor hatékonyabb eszköznek tűnik a kisebbségek védelme szempontjából, mint a kétoldalú normatív szabályozás. Egyedi sajátossága azonban az 1996-os olasz–horvát szerződésnek, hogy az egyáltalán nem tükrözi a kölcsönösség elvét. Az olasz kormány szándéka világos volt, biztosítani és bővíteni akarta a nemrég függetlenné vált, háborúból kikászálódó jugoszláv utódállamban élő olaszok számára a korábban, a szocialista Jugoszláviában élvezett kisebbségi jogokat – és ez az olasz törekvés ebben az esetben sikeres is volt.

36 Vö: van der Jeught, Stefaan: The Protection of Linguistic Minorities in Italy: a clean break with the past. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 2016. (3). Letöltés helye: www.ecmi.de; letöltés ideje: 2018. 05. 30.

MÓZES SZABOLCS

A MEGLEPETÉSEK ÉJSZAKÁJA – A 2017-ES SZLOVÁKIAI MEGYEI VÁLASZTÁSOK

Szlovákiában 2017. november 4-én zajlottak a megyei önkormányzati választások. A szavazópolgárok a megyeelnökök személyéről és a képviselő-testületek összetételéről dönthettek, a választások számtalan meglepetést hoztak. 2017-ben csak egyfordulós volt a verseny, a megyei önkormányzatokat pedig a korábbi négy helyett öt évre választották. Míg a korábbi négy megyei választás a baloldali-populista blokk sikerét hozta, ezúttal meglepetésre a jobboldal győzött. A Smer és a kisebb koalíciós pártok mellett a választás vesztesei a Marian Kotleba vezette szélsőségesek is. A magyar–magyar párharcból ezúttal is a Magyar Közösség Pártja (MKP) került ki győztesen, amely háromszor annyi képviselői helyet szerzett, mint a Most–Híd. Míg országos szinten jelentősen nőtt a választási részvétel, a magyarlakta járásokban kritikusán alacsony szinten maradt.

A megyerendszer

Az eredmények bemutatása előtt fontos felvázolni a szlovák megyei önkormányzati rendszer működését, sajátosságait, valamint a választási mechanizmust. Szlovákia nyolc NUTS3-as szintű területi önkormányzati egységből áll, ezeket hivatalosan magasabb területi egységnek hívják, ám a szlovák köznyelvben és a szakzsargonban is általában megyékként (župa) hivatkoznak rájuk. A nyolc régiót 1996-ban a harmadik Mečiar-kormány alkotta meg – figyelmen kívül hagyva a történelmi, regionális sajátosságokat –, addig az ország három kerületből (nyugat, közép és kelet) és a fővárosból állt. 1996-ban csak területi államigazgatási egységek jöttek létre, az önkormányzati reformot az első Dzurinda-kabinet (1998–2002) valósította meg – az első megyei választásokra 2001-ben került sor¹.

1 Az önkormányzati rendszert a Tt. 302/2001. számú, a magasabb szintű területi egységek önkormányzatáról szóló törvény szabályozza.

A területi egység élén a közvetlenül a régió polgárai által választott megyeelnök áll, ő a regionális végrehajtó hatalom feje. A kerületet a megyei képviselő-testülettel együtt irányítja, utóbbi egyik legfontosabb jogköre a költségvetés elfogadása. A képviselő-testület nagysága a lakosság számától függ, a legkevesebb képviselője Nagyszombat megyének van (40), a legtöbb a legnépesebb Eperjes megyének (62). A megyék saját költségvetéssel gazdálkodnak, bevételeiket az adók képezik (a személyi jövedelemadó egy része és a gépjárműadó), valamint az átruházott hatáskörök finanszírozására utalt kormányzati transzferek (pl. diákok után fizetett fejpénz). Az önkormányzatok három területen rendelkeznek jelentősebb hatáskörökkel: kezelői a másod- és harmadrendű utaknak, fenntartói a középiskoláknak, valamint a (nem egyetemi) kórházaknak. Megyei hatáskörbe tartoznak a regionális kulturális intézmények is (pl. a Komáromi Jókai Színház és a Kassai Thália Színház).

A megyei választási rendszer

A kerületek a megyeképviselő-választás céljaira választókerületekre vannak felosztva, pár kivételtől eltekintve ezek többsége a közigazgatási járásoknak felel meg. A fő kivétel Pozsony megye, ahol 24 választókerület található (miközben a régiót 8 járás alkotja, közüle 5 fővárosi), valamint Nyitra megye, ahol az Érsekújvári járás két körzetre van osztva: az érsekújvári és a párkányi. A törvény csak a megyék határait rajzolja meg, a képviselők számáról és a választókerületek területi elosztásáról a megyei testület dönt.

A választókerületekben egy közös listáról választhat a szavazópolgár.² A listán abécé sorrendben szerepelnek a képviselőjelöltek (a név után a párt vagy a koalíció is meg van adva), a szavazók legfeljebb annyi jelölt sorszámát karikázhadják be, ahány képviselőt küld a választókerület a testületbe (pl. a Dunaszerdahelyi járásban vagy a Komáromi járásban 8). A szavazáson a pártok által indított képviselőjelöltek mellett független jelöltek is indulhatnak, ehhez 400 támogató aláírást kell gyűjteni saját választókerületéből.

A képviselőválasztás többségi rendszerben zajlik, azok nyernek mandátumot, akik a legtöbb voksot kapták. Ez magyar szempontból kétélű fegyver, ugyanis csak két olyan járás van – a dunaszerdahelyi és a komáromi, s ezen kívül még a párkányi választókerület –, amely magyar többséggel bír. A helyzet sajátossága legjobban Nyitra megye 2001-es és 2005-ös választási eredményén érzékelhető. 2001-ben többféle szlovák koalíció is kialakult helyben, viszont a magyarokat csak egy párt, a Magyar Koalíció Pártjának jelöltjei szólították meg. A 25–40 százalékbán magyarok lakta járásokban a szétszavazó szlovákoknak köszönhetően egy mandátumot kivéve az összes képviselői helyet az MKP szerezte meg,

2 A választást a Tt. 180/2014. számú, a választójog gyakorlásának feltételeiről szóló törvény szabályozza.

így a 2001-es census alapján 28%-ban magyarok lakta Nyitra megye képviselő-testületében a mandátumok 57%-át magyar képviselők nyerték el. A magyar többséget előidéző helyzetből okulva 2005-ben a jelentősebb szlovák pártok közösen indultak. Az úgynevezett szlovák koalíció tagja volt a jobboldali SDKÚ és KDH, a Mečiar-féle HZDS, a Fico vezette Smer és a Ján Slota nevével fémjelzett SNS is, aminek köszönhetően csak a Komáromi és a Vágsellyei járásban sikerült 100%-os eredményt elérnie az MKP-nak (8, illetve 4 mandátum), valamint az Érsekújvári járás 11 helye közül ötöt vitt el. Az eredmény szlovák nagykoalíciós testületi többség lett.

A megyeelnök-választás terén 2017-ben jelentős változás történt az eredeti rendszerhez képest. A 2001 és 2013 között lezajlott négy voksolás során kétfordulós, többségi rendszer volt érvényben: ha egyik jelölt sem kapott többséget, a két legtöbb voksot begyűjtő induló jutott tovább a két héttel később megrendezett második fordulóba. Az esetek többségében szükség volt két körre, a parlament ezt változtatta egyfordulós többségi választási rendszerre. Így 2017-ben bármennyi vokssal megyeelnökké válhatott a győztes (Pozsony megye hozta a legextrémebb eredményt, Juraj Droba a leadott szavazatok 20,4%-ával lett megyeelnök).

A módosítást komoly vita előzte meg. A harmadik Fico-kormányt alkotó koalíciós pártok három indokot hoztak fel a változás mellett: olcsóbb lesz, legitimebb döntést hoz (a második fordulóban rendkívül alacsony szokott lenni a részvétel), valamint ezzel megakadályozható Marian Kotleba és a hozzá hasonló szélsőséges jelöltek győzelme.³ Utóbbi indokot az ellenzék és a politikai elemzők többsége erősen vitatta.⁴

A többségi támogatást nem élvező jelöltek – ide nem csak a politikai értelemben radikális és szélsőséges indulók értendők, de az etnikai kisebbségi politikusok is – az egyfordulós többségi rendszerben indulnak nagyobb eséllyel. Ha sok az esélyes jelölt, 20–25%-os eredménnyel is győzni lehet, amit az általánosan alacsonyabb részvétel mellett a „kisebbségi jelölt” esélyeit megszimatozó és megragadni kívánó, ezért motiváltabb választótábor nagyobb mobilizációja is elősegít. 2001-ben egyébként ez volt a kétfordulós rendszer bevezetésének fő oka: a szlovák politikai elit jelentős része attól tartott, hogy a több mint 20%-ban magyarok lakta Nyitra, valamint Nagyszombat megyében magyar jelölt győzhetne az egyfordulós választáson. Kétfordulós rendszerben van esély a korrekcióra, nincs szükség visszalépésekre, kényszerkoalíciókra, a rendszer eleve csak két jelöltet enged tovább. Az, hogy 2013-ban ennek ellenére a neonáci Mi Szlovákiánk Néppárt színeiben induló Marian Kotleba győzni tudott – a hagyományosan baloldalinak tartott régióban a Smer jelöltjét verte meg –,

3 Bugar: Jednokolové voľby neposilnia extrémistov, Kotleba vyhral v druhom. *Pravda*, 2017. február 5. Letöltés helye: pravda.sk; letöltés ideje: 2017. 12. 25.

4 Koalícia mení voľby, zachováva to zlé a ruší fungujúce. *Denník N*, 2016. december 7. Letöltés helye: dennikn.sk; letöltés ideje: 2017. 12. 25.

inkább számít anomáliának, mintsem a választási rendszer okozta problémának. Általános elemzői vélekedés szerint az egyfordulós megyerendszer 2017-es bevezetésének fő – a kormánypártok által ki nem mondott – oka a koalíciós Smer jelöltjeink helyzetbe hozása volt.

Jelöltek, koalíciók

A választások előtt két blokk alakult ki: az egyiket a Smer, a másikat a három szlovák jobboldali párt (a liberális Szabadság és Szolidaritás – SaS, az Egyszerű Emberek és Független Személyiségek nevű protestpárt – OĽaNO, valamint a Kereszténydemokrata Mozgalom – KDH) vezette. Utóbbi három párt egyezsége értelmében sehol sem indítottak jelöltet egymással szemben. A koalíciós SNS vagy külön, vagy a Smerrel koalícióban indult. Az MKP a déli öt megyében volt számottevő tényező, a Most–Híd az északi megyékben is indított jelölteket.

A nyolc kerület mindegyikében indult a korábbi megyelnök. A pozsonyi régiót 2009-től Pavol Frešo irányította, korábban kétszer a jobboldal jelöltjeként indult (az SDKÚ politikusa, 2012-től elnöke), ezúttal függetlenként. A 2016-os parlamenti választások után reorganizálódó jobboldal az SaS-es Juraj Drobát indította, mögötte a releváns ellenzéki erők közül az OĽaNO, a KDH és az MKP sorakozott fel. Függetlenként indult Milan Ftáčnik egykori baloldali oktatási miniszter és főpolgármester, akit csendben a Smer támogatott – hivatalosan csak napokkal a voksolás előtt nyilatkoztak erről a kormánypárti politikusok⁵. Daniel Krajcer SKOK nevű liberális mikropártja és a Most–Híd jelöltjeként mérettette meg magát. Krajcer korábban közéleti vitaműsorokat vezetett, majd a politikába lépve kulturális miniszter és képviselő volt az SaS színeiben. Rajtuk kívül főként helyi polgármesterek indultak még eséllyel.

Nagyszombat megyét 2005 óta Tibor Mikuš irányította, ezúttal függetlenként – a Smer és az SNS támogatásával – vágott neki a választásnak. Mikuš korábban a Mečiar-féle HZSD képviselője, sőt, egy időben árnyékkormányának vezetője volt, 2005-ben még a HZSDS jelöltjeként győzött. Fő kihívójának az OĽaNO által jelölt és a KDH, valamint az SaS által támogatott Jozef Viskupič számított. Viskupič 2010-től parlamenti képviselő, egy időben az OĽaNO frakcióvezetője. Nagyszombat megyében két magyar jelölt is akadt. Az MKP Berényi József egykori pártelnököt indította – Berényi 2013-ban is megmérettette magát, akkor a második fordulóban maradt alul Mikušsal szemben 60:40% arányban.

5 Martin Glváč, a Smer pozsonyi kerületi elnöke egy héttel a választások előtt küldött belső levelében arra szólította fel pártja tagjait, hogy szavazzanak Ftáčnikra. A jelölt az ügy kipattanása után is függetlennek tartotta magát.

Berényi 2013-tól Mikuš megyei alelnöke volt. Vele szemben a Most–Híd a párt fiatal politikusát, Rigó Konrádot indította. Rigó 2016-tól a kulturális minisztérium államtitkára, ám választáson még nem mérettette meg magát.

Nyitra megyében Milan Belica a rendszer 2001-es indításától megyeelnök, ezúttal a Smer-SNS-Most–Híd koalíció jelöltje volt. Vele szemben a jobboldal Ján Greššo nyitrai színigazgatót állította, az MKP színeiben Farkas Iván egykori parlamenti képviselő, muzslai polgármester indult. Ebben a régióban az MKDSZ-nek is volt saját jelöltje Hajdu László személyében. A kerületben az esélyesek közé tartozott Peter Oremus független jelölt, valamint a választás sötét lovának tartották Milan Uhríkot, a Mi Szlovákiánk Néppárt képviselőjét.

Trencsén megyében Jaroslav Baška volt a Smer jelöltje. Baška 2013-tól állt a régió élén, korábban a kormánypárt képviselője és védelmi minisztere volt. Baška fő kihívója a jobboldali Renáta Kaščáková volt. Zsolna megyében Juraj Blanár (Smer) szintén régi szereplőnek számított, 2005-től irányította a regionális önkormányzatot. Vele szemben a jobboldali koalíció Erika Jurinová indította. Jurinová 2010-től parlamenti képviselő, 2012–2016 között a törvényhozás ellenzéki alelnöke volt.

A legjelentősebb médiafigyelem Besztercebánya megyére irányult: általános megrökönyödésre itt győzött 2013-ban Marian Kotleba, a szélsőséges Mi Szlovákiánk Néppárt vezére. A releváns jelöltek és pártok előre megegyeztek, hogy a felmérések alapján legerősebb demokratikus induló javára fognak visszalépni. A Smernek nem volt saját jelöltje, egy ideig úgy tűnt, a baloldali Stanislav Mičev történészt, helyi múzeumigazgatót fogja támogatni. Végül a párt a nyár folyamán a jobboldali Ján Lunter mögé állt be – egy sikeres helyi élelmiszergyártó cég tulajdonosa –, aki függetlenként indult, ám választási csapatát az akkor még csak formálódó Progresszív Szlovákia nevű mozgalomhoz kötötték. A jobboldali koalíció Martin Klust, az SaS parlamenti képviselőjét, ismert politológust indította. Végül egy hónappal a választások előtt Klus és Mičev is visszalépett Lunter javára – az MKP és a Most–Híd is őt támogatta.

Kassa megyében 2005-től volt megyefőnöke a Smernek, Zdenko Trebuľa korábbi kassai főpolgármester személyében. Trebuľa nem vállalt újabb ciklust, helyette a Smer az aktuális kassai városvezetőt indította – Richard Raši korábban rövid ideig egészségügyi miniszter volt, emellett parlamenti képviselő. A jobboldali koalíció a viszonylag ismeretlen Rastislav Trnkát jelölte, az ő egyetlen közéleti tapasztalata pár év képviselőség volt Kassa óvárosi városrészének önkormányzatában. Az MKP Kassán utoljára 2001-ben indított saját jelöltet, ezúttal is a smeres induló mögé állt be. A Most–Híd, amely helyi szinten nem tudott megegyezni a legerősebb kormánypárttal, a fiatal királyhelmeci polgármestert, Pataky Károlyt jelölte. Nyitra mellett Eperjes megyében is egy politikai dinoszaurusz indult, Peter Chudík

2001 óta vezette a régiót. Chudík korábban a HZSD helyi politikusa volt, ezúttal a Smer színeiben indult. Jobboldali ellenfele a KDH-s lőcsei polgármester, Milan Majerský volt.

A képviselő-választások esetében is a két blokk (Smer kontra jobboldal) állt egymással szemben, kiegészítve függetlenek népes csoportjával. Az MKP a déli öt megyében indított képviselőjelölteket. A Menyhárt József vezette párt Pozsonyban a széles jobboldali koalíció része volt, a többi négy megyében – Nagyszombat, Nyitra, Besztercebánya, Kassa – viszont külön indult. A Most–Híd az említett négy kerületben szintén külön indította jelöltjeit, Pozsonyban kiszorult a jobboldali koalícióból, így a Smerrel és pár törpepárttal közösen indította helyi politikusait.

Előzetes várakozások, felmérések

Szlovákiában az európai parlamenti választások mellett hagyományosan a megyei választások során a legkisebb a szavazókedv. Ez a tény, kiegészítve a választások regionális voltával – a sok jelölttel, a fővárosból nehezen látható helyi erőviszonyokkal – azt eredményezi, hogy viszonylag ködösek szoktak lenni az előzetes várakozások és esélylatolgatások. A megyerendszer bevezetése óta a jobboldal – függetlenül attól, kormányon vagy ellenzékben volt-e – mindig nagyon gyengén szerepelt, a régiók vezetőinek többségét a HZDS, majd a Smer adta (pártjelöltek vagy hozzájuk köthető, általuk támogatott független indulók személyében). Ez a „hagyomány” ezúttal is azt vetítette előre, hogy a Smer erőn felül fog teljesíteni és megvédi pozícióit.

Ezt a várakozást két másik tényező is erősítette. Az egyik, hogy az alacsony részvétel mellett zajló voksolásokon hagyományosan a stabil táborral rendelkező standard pártok szerepelnek jobban. A másik pedig a jobboldali ellenzék állapota. A 2016-os parlamenti választások során kiesett a parlamentből a stabil támogatottságú, hagyományos pártnak számító Kereszténydemokrata Mozgalom (KDH) és gyakorlatilag megszűnt a jobboldal korábbi vezető ereje, a Mikuláš Dzurinda alapította SDKÚ. A két legerősebb ellenzéki párt pedig a liberális SaS, valamint az OĽaNO lett. Az SaS tipikus nagyvárosi párt, párszáz fős tagsággal, minimálisan kiépített regionális struktúrákkal, emiatt a helyi választásokon eddig gyengén teljesített. Az OĽaNO egy 13 tagú protestpárt, regionális struktúrák nélkül – parlamenti választási listáján független személyiségeknek ad teret. A fenti tényeket figyelembe véve úgy tűnt, a kormányzó Smernek nem lesz komoly kihívója.

A magyar szavazatokért ezúttal is három párt (Magyar Közösség Pártja, Most–Híd, Magyar Kereszténydemokrata Szövetség) jelöltjei, valamint többtucatnyi független induló küzdött. A szlovákiai regionális választásokon hagyományosan a kiépített helyi struktúrákkal

rendelkező, alulról építkező MKP szokott jobb eredményt elérni, a várakozások most is MKP-győzelmet vetítettek előre a magyar–magyar fronton. A párt számára ez volt az első választás azóta, hogy Menyhárt József átvette a pártelnöki tisztséget. A Most–Híd számára pedig a megyei választás az első megmérettetést jelentette azóta, hogy 2016-ban általános meglepetésre kormánykoalícióra lépett a Smerrel és az SNS-szel. Az MKDSZ nevű törpepárt történetében ez volt az első megyei választás a párt létrejötte óta.

A fenti várakozásokat a kevés közvélemény-kutatás eredménye is megerősítette. Míg a parlamenti választások előtt rendszeresen készülnek a közvélemény számára nyilvános felmérések, addig ezúttal sokkal kevesebb mérés zajlott. Az okok elsősorban a keresleti oldal gyengeségére vezethetők vissza. Mivel a megyei voksolásokat nem övezi olyan figyelem, mint a parlamenti választásokat, a médiának ritkán éri meg viszonylag drága kutatásokat rendelnie. S mivel regionális szavazásról van szó, egy komplex, nyolcmegyes – így nyolcmintás – felmérés sokkal drágább, mint egy országos mérés. Az alacsony részvételi szándék és a nagyobb választói bizonytalanság miatt jelentősen megnő a mérések hibaszázaléka is – főleg, ha az ügynökségek nem figyelnek oda a megfelelő nemzetiségi mintára a déli járásokban. A nyilvánosságra hozott felmérések eredményeire ez is hatással lehetett több megyében.

Az egyik legjelentősebb szlovákiai közvélemény-kutató ügynökség, a Focus Besztercebánya megyében folytatott több mérést, a későbbi győztes Ján Lunter megrendelésére. A júniusi kutatás során 25,9%-kal a megyeelnök Marian Kotleba (Mi Szlovákiánk Néppárt) végzett az élen, mögötte Ján Lunter (független) szerzett helyet 20%-kal, harmadik lett Martin Klus, Stanislav Mičev 12,9%-kal a negyedik helyre szorult. Az augusztusi mérés hasonló erőviszonyokat jelzett előre, ám közben az első Kotleba és a második Lunter közötti különbség 0,7%-ra mérséklődött. Ekkor már intenzív egyeztetések folytak a háttérben arról, kinek a javára lépjenek vissza az esélyes demokratikus jelöltek. A szeptemberi kutatás már Luntert hozta ki győztesnek (30,9%), Kotleba (22,2%) után végzett Klus és Mičev is. Végül ezen mérések hatására is lépett vissza Lunter javára Mičev és Klus.

Besztercebánya megye mellett hagyományosan a fővárosi régiót követte jelentős médiafigyelem, ahol ezúttal kiegyenlített küzdelemre volt kilátás. Az október elején a Focus által rögzített adatok alapján Milan Ftáčnik 26%-kal az első helyen állt, mögötte Rudolf Kusý független jelölt 19%-kal. Csak a harmadik helyen szerepelt Pavol Frešo megyeelnök (16%), s negyedik volt Juraj Droba (14%).⁶

Az egyetlen, mind a nyolc megyét lefedő, a nyilvánosság számára készült felmérést az AKO ügynökség készítette, egy hónappal a voksolás előtt. Pozsonyban Milan Ftáčnikot

6 A Focus idézett felméréseinek eredményei elérhetőek az ügynökség honlapján: focus-research.sk; letöltés ideje: 2018. 01. 28.

hozta ki győztesen (24%), Droba itt is csak negyedik volt (14%), Nagyszombat megyében Tibor Mikuš állt az első helyen (41%), megelőzve Jozef Viskupičot (31%), Berényi Józsefet (12%) és Rigó Konrádot (10%). Nyitrán Milan Belica győzelmét vetítették előre (39%), Peter Oremust (19%), Ján Greššót (18%), Milan Uhríkot (9%) előzte. Itt Farkas Iván csak ötödik volt 8,8%-kal. Az AKO mérése alapján Besztercebánya megyében Ján Lunter 51%-os népszerűségnek örvendett a potenciális választók körében, megelőzve Marian Kotlebát (22%). Kassán a smeres Richard Raši győzelmét vetítették előre (44%), Rastislav Trnka 27%-kal második volt, Pataky Károly 4,6%-kal negyedik.⁷

A választási eredmények ismertetése után kiderült, hogy szinte valamennyi kutatás félremérte a valós erőviszonyokat. Az eltérés fő oka az lehetett, hogy a kutatásokat irreálisan magas számú válasz alapján számították ki. Pozsony megyében például a Focus szeptemberi mérésében 60%-nyi válaszadó adta meg preferenciáit, ám végül 31%-os volt a részvételi arány. A másik, a déli megyéket érintő probléma a rosszul felállított vagy nem létező nemzetiségi minta lehetett. Az AKO ügynökség saját honlapján azt írja, felmérései életkor, nem, végzettség és megyei bontás tekintetében reprezentatívak, ám a kritériumok között nem említi a nemzetiséget – ami politikai jellegű méréseknél kulcsfontosságú mutató.⁸

Smer-vereség, ellenzéki előretörés

A választások előtt három fő kérdés fogalmazódott meg: sikerül-e legyőzni Kotlebát és megállítani az előretörő szélsőségeket (Mi Szlovákiánk Néppárt – Kotleba-ĽSNS), erőt tud-e venni a megyei választásokból a lejtmenetben lévő Smer, valamint milyen lesz a választási részvétel. A választások végül az ellenzék előretörését hozták, a jobboldal olyan sikert ért el, amilyenre az SDKÚ és Mikuláš Dzurinda fénykorában és a jobboldali kormányok idejében sem volt példa. Ez a meglepetés elhomályosította a korábbi fő témát, Kotleba szereplését.

Míg a fentiekben részletezett várakozások és a kevés közvélemény-kutatás Smer-győzelmeket vetített előre, addig csak két megyeelnök maradt a helyén: az egyikük a nyitrai Milan Belica, a másik a trencsényi Jaroslav Baška – mindkettő smeres. A jobboldali koalíció nyolcból öt megyében szerzett elnöki pozíciót, közte a két legjelentősebben, Pozsony és Kassa megyében. Besztercebánya megyében pedig a független, ám jobboldaliként besorolt Ján Lunter győzött.

7 K Ďalší prieskum dáva Lunterovi obrovský náskok, v Žiline má šancu Jurinová. *Denník N*, 2017. október 20. Letöltés helye: dennikn.sk; letöltés ideje: 2017. 12. 25.

8 Az ügynökség honlapja: www.ako.sk; letöltés ideje: 2018. 01. 28.

POZSONY MEGYE		
Juraj Droba	SaS, OĽaNO, MKP	20,42%
Rudolf Kusý	független	18,55%
Milan Ftáčnik	független	17,52%
Ján Mrva	független	15,97%
Pavol Frešo	független	10,88%
Daniel Krajcer	Most–Híd, SKOK	7,72%
NAGYSZOMBAT MEGYE		
Juraj Viskupič	SaS, OĽaNO, KDH	42,90%
Tibor Mikuš	független	30,55%
Berényi József	MKP	17,14%
Rigó Konrád	Most–Híd	5,61%
NYITRA MEGYE		
Milan Belica	Smer, SNS, Most–Híd	34,10%
Ján Greššo	SaS, OĽaNO, KDH	17,24%
Milan Uhrík	Kotleba-ĽSNS	15,36%
Peter Oremus	független	14,92%
Farkas Iván	MKP	13,78%
Hajdu László	MKDSZ	1,68%
BESZTERCEBÁNYA MEGYE		
Ján Lunter	független	48,53%
Marian Kotleba	Kotleba-ĽSNS	23,24%
Igor Kašper	független	10,64%
KASSA MEGYE		
Rastislav Trnka	SaS, OĽaNO, KDH	37,80%
Richard Raši	Smer, MKP	37,24%
Pataky Károly	Most–Híd, SKOK	9,41%
Štefan Šurmánek	Kotleba-ĽSNS	4,67%

TRENCSÉN MEGYE		
Jaroslav Baška	Smer, SNS, Most–Híd	49,98%
Renáta Kaščáková	SaS, OĽaNO, KDH	25,13%
Štefan Škultéty	független	13,85%
ZSOLNA MEGYE		
Erika Jurinová	SaS, OĽaNO, KDH	43,67%
Juraj Blanár	Smer	29,77%
Marián Murín	független	10,34%
EPERJES MEGYE		
Milan Majerský	SaS, OĽaNO, KDH	40,36%
Peter Chudík	Smer	30,62%
Jozef Mihalčín	Kotleba-ĽSNS	7,07%

1. táblázat: A megyeelnök-választások eredményei⁹

A kormánypárti Smernek a nyolcból egy megyében nem volt saját jelöltje (Besztercebánya), kettőben pedig egy névleg független indulót támogatott (Pozsony és Nagyszombat megye). Az eredmények azt mutatták, hogy ahol a jobboldali koalíció energikus, új jelölttel érkezett, ott egy kivétellel (Trencsén) győzött. Nyitra megyében nem tudtak jobb és dinamikusabb jelöltet találni Ján Greško színigazgatónál, aki 65 évesen nem számított új arcnak, politikailag nem volt különösen aktív sem helyi, sem országos szinten, ráadásul 2005-ben egyszer már elbukott egy megyeelnök-választást.

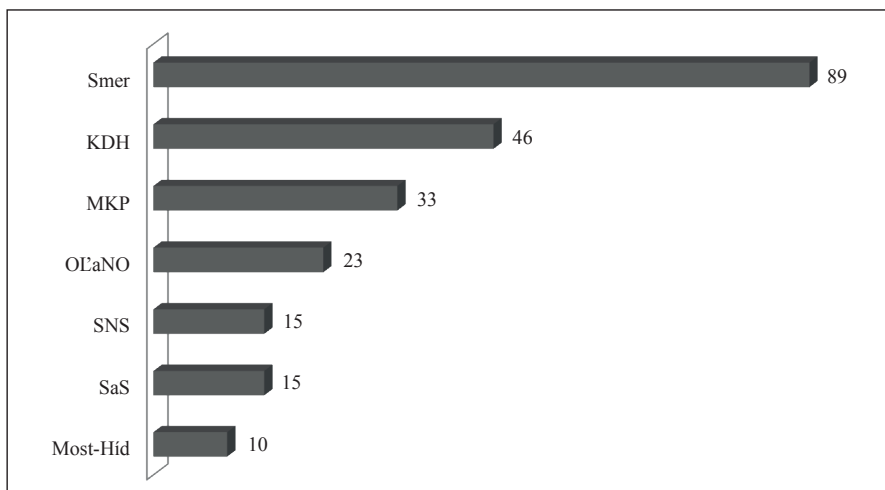
A váratlan fordulatnak három fő magyarázata lehet. Az egyik a magasabb részvételben keresendő – melyre részletesebben lejjebb térünk ki. A jobboldal jobban tudta mobilizálni választóit, illetve azokat a szimpatizánsait, akik korábban általában nem járultak urnákhoz a regionális választásokon. Így a Smer hiába hozott abszolút számokban hasonló számokat, mint 2013-ban, a jobboldal vagy protestszavazók nagyobb arányban megnövekedett voksai mellett ez az esetek többségében kevés volt a sikerhez. A másik fő tényező a kormánnyal szembeni elégedetlenség lehetett. A három releváns szlovák jobboldali párt azzal, hogy mindenütt közösen, koalícióban indult, jobban tudta hangsúlyozni a választások országos tétjét. Az emberek alapvetően saját régióik önkormányzati vezetőire szavaztak, ugyanakkor a kormánypártokról is véleményt mondhattak. Ez utóbbi tényező pedig sokkal nagyobb

⁹ Az adatok forrása a Szlovák Statisztikai Hivatal honlapja: www.statistics.sk; letöltés ideje: 2018. 01. 28.

súllyal nyomhatott a latban, mint négy évvel korábban, vagyis az ellenzéknek sikerült a kormánykoalícióval szembeni bizalmatlansági referendumot kreálni a voksolásból. A harmadik fő ok a jelöltekben keresendő – a Smer többségében kipróbált, ám már hosszú ideje hatalmon lévő jelölteket indított vagy támogatott. Az, ami egyes, választások előtti elemzői vélemények szerint a Smer mellett szólt, nagyrészt ellene fordult: a polgárok egy része amiatt is dönthetett a részvétel és a jobboldali jelöltek mellett, mert új arcokat akart látni a régiója élén. Az Eperjesen vesztes Peter Chudík 2001-től irányította a kerületet, a nagyszombati Tibor Mikuš 2005-től. Ennek csak részben mond ellent a nyitrai Milan Belica sikere, aki 16 esztendeje megyefőnök, a választások évében pedig 67 éves volt – jobboldali ellenfele ugyanis nem „újhullámos” jelölt volt: nem csak, hogy vele hozzávetőlegesen egykorú, de a korábbi jobboldali garnitúrához lehetett kapcsolni.

A kormánypártok és különösen a Smer számára nem csak a megyeelnök-választás hozott vereséget, a képviselő-testületekben sem tudták megtartani korábbi pozícióikat. Míg Robert Fico pártja 2013–2017 közötti ciklusban többségi vagy ehhez közeli pozícióban volt a testületek többségében, addig ezúttal a Smernek egyik kerületben sem sikerült megszerezni a mandátumok több mint felét. Ez viszont nem elsősorban a jobboldal előretörése miatt következett be, hanem a független képviselők számának erőteljes megnövekedése miatt. Míg 2013-ban a nyolc testületben összesen 73 független képviselő foglalt helyet, a mostani választás után számuk 165-re ugrott. Ezzel a mandátumok 40%-át szerezték meg. A pártok versenyét a Smer nyerte meg 89 képviselővel, a második és a harmadik helyen parlamenten kívüli párt végzett: a KDH második, az MKP 33 mandátummal a harmadik. A két kisebbik kormánypárt, az SNS és a Most–Híd csak a 6-7. és a 8. helyet foglalta el ebben a rangsorban. A szélsőséges Kotleba-LSNS csupán két képviselői helyet szerzett.¹⁰

10 Adatok forrása: Skutočným víťazom je KDH, po Smere je druhé najsilnejšie, SaS je hlboko za nimi. Denník N, 2017. november 5. Letöltés helye: dennikn.sk; letöltés ideje: 2017. 12. 25. Az egyes megyékben a legkülönbözőbb koalíciók jöttek létre, hivatalosan pedig sehol sem tüntetik fel jelöltet adó pártot, csak a mögöttes álló koalíciót. A Denník N szerkesztősége a fellelhető források alapján szálazta szét az egyes koalíciók összetételét, s állapította meg a pártok összesített erőssorrendjét.

1. ábra: A pártok eredményessége a képviselő-választásokon

A függetlenek profitálni tudtak a protesthangulatból, amikor is a választók jelentős része elégedetlen a pártokkal és a politikusokkal, a függetlenek pedig ebben a helyzetben apolitikusként tudták magukat definiálni. A függetlenek előretörése ugyanakkor a regionális kormányzás kárára mehet, aminek a választások után már megmutatkoztak az első jelei a nehezebb koalíciós egyeztetések képében. A megyefőnököknek és a többséget elvileg létrehozni képes pártoknak egyénnel vagy kis klikkekkel kell egyeztetniük, a korábbi tapasztalatok alapján a választási ciklus alatt akár többször, visszatérő jelleggel is. Ezek a tárgyalások ugyanakkor politikailag kevésbé transzparenssek, mint a pártok közötti egyeztetések, mivel általában szóbeli háttéregyezmények alapján állnak be a független képviselők a megyeelnök táborába, gyakran parciális támogatásokért cserébe. Így nehezen kérhető számon, ki miért támogatta a megye vezetését, csak utólag, a független képviselő szűkebb pátriájában zajló felújítások (út, iskola, szociális otthon) kapcsán sejthető, mi volt az alku ára. Ez ugyanakkor hosszabb távon még inkább alááshatja a politikába vetett bizalmat, amiből eddig a függetlenek profitálhattak.

A választások egyik fő témája Marian Kotleba besztercebányai megyeelnök és pártjának szereplése volt. Kotleba a neonáci szcéna ismert figurája volt a 2000-es években, Szlovák Testvériség (Slovenská pospolitost') névvel előbb polgári társulást, majd 2005-ben pártot alapított. Az alacsony támogatottságú (0–1,5%) pártot 2006-ban a Legfelsőbb Bíróság a demokráciára és a társadalomra veszélyes célkitűzései miatt feloszlatta. Kotleba 2010-ben átvette a Mi Szlovákiánk Néppárt (Ľudová strana naše Slovensko) nevű, 10 évvel korábban alapított pártot (később vezetéknevével kiegészítve hivatalosan: Kotleba-ĽSNS). Kotleba a korábbi kudarcokat látva taktikát váltott: levette a II. világháborús szlovák bábállam Hlinka-gárdájának uniformisát, a fekete neonáci színeket zöldre váltotta, a zsidóellenes és

magyarellenes szólamokat zárójelbe tette, helyébe a cigányellenes retorika lépett, miközben sikeresen lovagolta meg a protesthangulatot is. A viszonylag alacsony támogatottságú párt (a 2012-es parlamenti választáson 1,58%-ot szerzett) jelöltjeként indult a 2013-as megyei választásokon. Meglepetésre Besztercebánya megyében a második helyen végzett, a második fordulóban pedig megverte az addigi megyeelnököt (55,5%), a kormánypárti Smer jelöltjét. Pártja ennek köszönhetően is megerősödött, 2016-ban pedig 8%-os eredménnyel bejutott a parlamentbe.

A megyei választásokon az összes kerületben indított képviselőket, valamint több megyében elnökjelöltet is. Előzetesen Besztercebánya mellett főként Nyitrán tartották esélyesnek a pártot, elsősorban a városban nagyon aktív neonáci szcéná, valamint a kerület szlovák járásaiban hagyományosan erős nacionalista pozíciók miatt. A választások végül megakasztották a párt lendületét. Besztercebánya megyében a demokratikus pártok sikerrel egyeztek meg a közös, a felmérések alapján legerősebb jelöltben, így Ján Lunter magabiztos győzelmet aratott. Ehhez hozzájárult az is, hogy Kotleba nem tudta megvalósítani ígéreteit, és kormányzása alatt számos botrány is kötődött nevéhez. Nyitra megyében több erős jelölt indult, ám a szélsőségesek nem tudtak ebből profitálni, 15%-kal harmadik lett a párt parlamenti képviselője, Milan Uhrík. Ők ketten indultak a képviselő-választáson is, és mandátumot szereztek. Kotlebáék tévesztése ugyanakkor elsősorban a többségi választási rendszernek köszönhető. A párt két legfontosabb megyeelnök-jelöltje Kotlebáék országos támogatottságánál jóval magasabb arányú szavazatot kapott (Kotleba 23,2%, Uhrík 15,4%), ugyanakkor a többi megyében induló, legfeljebb a neonáci szubkultúrában ismert jelöltjeik is viszonylag nagy arányú voksot kaptak (Zsolnán Peter Sagan 7,6%-ot, Eperjesen Jozef Mihalčín 7,1%-ot, Kassa megyében Štefan Surmánek 4,7%-ot). A párt izmosodását jelzi az is, hogy országosan összesen 335 képviselőjelöltet állított (2013-ban csak 45-öt), a déli járásokban több magyar jelöltet is indított.

Év	2001	2005	2009	2013	2017
Részvétel	26,02%	18,02%	22,90%	20,11%	29,95%

2. táblázat: Országos részvétel a megyei választásokon

A jobboldali ellenzék győzelme mellett a választások fő meglepetése a korábbiakhoz képest magasabb részvétel volt. Az előzetes várakozások ezúttal is 20% körüli szavazói aktivitást feltételeztek, ezzel szemben a megyei választások rövid történetének legmagasabb

részvétele jött össze. Országosan jelentős eltérések mutatkoztak, a legmagasabb részvétel Besztercebánya megyében volt (40,3%), ahol a Kotleba-kérdés mobilizálóan hatott. Viszonylag magas volt a szavazókedv a másik közép-szlovákiai régióban, a zsolnaiban is (33,8%), valamint a pozsonyi kerületben (31,3%). A legalacsonyabb részvétel kerületi szinten Nagyszombat megyében volt (24,7%), a kiélezett verseny ellenére is. A magasabb szavazókedv nem írható csupán a „Kotleba-hatás” számlájára, ugyanis minden régióban többen voksoltak, mint négy éve, vagyis olyan megyékben és járásokban is, ahol a szélsőségesek térnyerésének veszélye elméleti síkon sem merült fel. A több szavazó egyik oka az erősebb jobboldali mobilizáció lehetett, s az, hogy az alapvetően regionális szavazást sikerült országos üzenetet megfogalmazó kormányellenes „népszavazással” keretezni.

Mélyülő magyar érdektelenség

Magyar szempontból a megyei választásoknak két tétje volt: milyen lesz a magyar érdekképviselő ereje, illetve összetétele. Utóbbi a magyar szavazókat megszólító két párt, a Magyar Község Pártja és a Most–Híd versenyére vonatkozott. A két párt a 2013-as megyei választások során minimálisan működött együtt (Pozsony megyében a jobboldali koalíció kisebb tagjai voltak, emellett csak a Lévai járásban voltak közös jelöltjeik), a 2016-os parlamenti választásokon pedig ismét külön listával indult, aminek eredménye az MKP-nak a törvényhozásból történt ismételt kimaradása lett.

A parlamenti választásokat követő őszön került sor az MKP kezdeményezésére a magyar–magyar párbeszéd nevű konferenciára, amelyen a két párt csúcsvezetése mellett a civil szektor vezetői is megjelentek. A nyitást viszont nem követték újabb magasabb szintű szakmai vagy politikai megbeszélések. 2017 elején a két párt vezetősége két fordulóban egyeztetett a közös megyei indulás lehetőségeiről, ám a tárgyalások az egymásnak ellentmondó elképzelések és érdekek miatt viszonylag gyorsan megfeneklettek.¹¹ Az MKP stratégiája a „többen verseny, kisebbségben kooperáció” volt, a Híd viszont ezt elutasította, állítván, nem lehet az egyik járásban egymással szemben indulni, míg a szomszédos régióban közös jelöltekkel kampányolni. A két párt vezetősége így egy dologban egyezett meg: a kampány során nem fogják egymást támadni. Ezt később Nagyszombat megyében nem sikerült betartani, ahol a Most–Híd jelöltje, Rigó Konrád folytatott erőteljes lejárató kampányt.

A meg nem egyezésnek ugyanakkor a fentiek mellett több oka volt. Az MKP a korábbi megyei és helyhatósági választások eredményei alapján biztosabb lehetett jó szereplésében,

11 Nem egyezett meg a megyei választásokról az MKP és a Most–Híd. *Hirek.sk*, 2017. április 26. Letöltés helye: hirek.sk; letöltés ideje: 2017. 12. 25.

így nem is volt érdeke mindenáron megegyezni Bugárékkal. A külön listák mellett szóltak a két párt regionális vezetői közötti viszonyok is. Emellett egy-egy régióban a koalíciós kontextus vagy a személyi érdekek is külön indulás irányába mutattak. Pozsony megyében 2013-ban az MKP és a Most–Híd is a széles jobboldali koalíció tagjaként szerzett képviselői mandátumokat. Bugárék 2016-os koalíciókötése miatt viszont a Most–Híd elfogadhatatlanná vált az ellenzéki pártok számára, így eleve nem is került szóba, hogy ismét az MKP által is alkotott jobboldali koalíció része legyen. Nagyszombat megyében az MKP a 2013-ban jól szereplő, azóta megyei alelnöki tisztséget ellátó Berényi Józsefet kívánta indítani, ami a Most–Híd számára volt elfogadhatatlan, emellett ebben a régióban ők saját jelöltet is indítani akartak – a megyei választásokat ifjú politikusuk, Rigó Konrád építésére is fel szerették volna használni. Nyitra megyében – ahol az MKP regionálisan sokkal erősebb konkurensénél – a helyi vezetők nem tudtak megegyezni, a Most–Híd végül országos koalíciós partnereivel indult. Besztercebánya megyében Simon Zsolt egykori pártalelnök 2016-os távozása miatt meggyengült Bugárék regionális ereje, Kassa megyében pedig szintén személyi ellentétek álltak a közös lista útjában.

A megyei választásokon folytatódott a 2016-os parlamenti választáson is tapasztalható trend: a magyarlakta járásokban alacsonyabb a szavazókedv, mint az északabbi, szlovák régiókban. Néhány járásban a mostani részvétel nem különbözött a 2013-astól, miközben országos szinten 50%-kal (10 százalékponttal) nőtt. Ez a három magyar többségű választókerület eredményein látszik a leginkább. A Dunaszerdahelyi járásban szinte pontosan ugyanannyian voksoltak ezúttal, mint négy évvel korábban, a Komáromi járásban minímális, 2,6 százalékpontos volt az elmozdulás pozitív irányba, a párkányi választókerületben még csökkent is a szavazókedv 2013-hoz képest.

Megye/járás	2017	2013
Pozsony megye	31,3%	21,7%
Nagyszombat megye	24,7%	17,5%
Dunaszerdahelyi járás	21,8%	22,0%
Galántai járás	24,7%	17,9%
Nyitra megye	26,8%	17,9%
Komáromi járás	19,7%	17,0%
Vágsellyei járás	24,4%	17,2%
Érsekújvári választókerület	25,8%	18,0%

Párkányi választókerület	22,8%	23,3%
Lévai járás	25,7%	16,3%
Besztercebánya megye	40,3%	24,6%
Nagykürtösi járás	34,0%	19,0%
Losonci járás	32,5%	22,1%
Rimaszombati járás	34,1%	25,0%
Nagyőrcei járás	32,0%	23,4%
Kassa megye	26,7%	17,8%
Rozsnyói járás	24,1%	19,1%
Kassa	28,6%	14,9%
Kassa-vidéki járás	25,5%	17,0%
Tőketerebesi járás	26,3%	19,9%
Nagymihályi járás	25,8%	20,6%

3. táblázat: Választási részvétel a magyarlakta járásokban 2017-ben és 2013-ban

Az alacsony magyar részvételnek ugyanakkor nem az említett régiókban volt negatív hatása a magyar érdekképviseletre, hiszen a magyar többség kivétel nélkül magyar képviselőket választott. A vártnál és kívánatosnál gyengébb eredmények a 20–40%-ban magyar járásokban következtek be. Nyitra megyében például úgy sikerült 11 mandátumot szereznie az MKP-nak, hogy ebből 6 a Komáromi járásban és 3 a párkányi választókerületben realizálódott, a Vágsellyei járásban és a Lévai járásban 1-1 mandátumot szerzett a párt, a hozzávetőlegesen 10–15%-ban magyar érsekújvári választókerületben egyet sem. A Most–Híd egyetlen Nyitra megyei képviselőjét szintén a Komáromi járásban szerezte. Nyitra megye magyar kisebbségű járásában a múltban a szlovák pártok összefogása volt az oka az eredménytelenségnek, most viszont ez sem lehetett indok: a szlovákok ugyanis szétszavaztak – egy részük a smeres koalíció jelöltjeire, egy részük a jobboldalra, egy csoportjuk pedig a független jelöltekre.

A magyar választókat megszólító pártok versenyét ezúttal is fölényesen az MKP nyerte. A déli járásokban összesen 33 mandátumot szerzett, míg a Most–Híd 10-et. Az MKP esetében ez enyhé visszaesés a 2013-hoz eredményhez képest, amikor 39 képviselői helyet nyert el, a Most–Híd hasonló arányú veszteségeket szenvedett, a déli járásokban 13 helyett 10

mandátumra tett szert – igaz a visszaesés nagyrészt a szlovák nemzetiségű képviselőket érintette.¹² A két párt által megjelenített regionális erő közötti különbség tehát a 2017-es voksolás után is jelentős maradt.

Pozsony megyében eleve az MKP volt jobb helyzetben, mivel a jobboldali koalíció része volt. Ennek köszönhetően a Szenci járásban nyerhető választókerületekben indíthatott közös jelölteket. Egy kivételével a párt hozta a 2013-as számokat, a szenci egymandátumos kerületben az MKP alelnöke, a megyei alelnök Németh Gabriella maradt alul. Ennek fő oka az volt, hogy a Most–Híd saját jelöltet indított, aki elvitte a helyi magyar voksok negyedét, annyit, amennyi bőven elég lett volna a győzelemhez. A Most–Híd a Pozsony megyei testületben a korábbi időszakban elsősorban a szlovák képviselőkön keresztül volt jelen, ezúttal csak egy helyet szerzett, azt is egy független, de Most–Híd támogatással induló szlovák polgármester személyében.

Nagyszombat megyében a korábbiakhoz képest az MKP két hellyel erősített, mindkettőt a Most–Hídtól szerezte a Dunaszerdahelyi járásban. Itt Bugárék négy évvel korábban ismertebb nevekkkel indultak (akkor mandátumot szerzett Érsek Árpád és Nagy József), a gyengébb eredmény okozója lehetett a pártra visszaütő lejárató kampány is. A Galántai járásban indult a Most–Híd parlamenti frakciójának vezetője, Gál Gábor is, ám a vert mezőnyben végzett – itt is egy szlovák jelölt szerzett mandátumot a kormánypártnak. Ebben a kerületben mindkét párt megyeelnökjelöltet is állított. 2013-ban is hasonló volt a helyzet, akkor Berényi József (MKP) 55 vokssal szerzett többet Nagy Józsefnél (Most–Híd), s jutott tovább a második fordulóra. Ezúttal nem volt egy súlycsoportban a két jelölt, Berényi háromszor több szavazatot kapott, mint Rigó Konrád. A győzelem oka a jelölt nagyobb ismertsége és a visszaütő negatív kampány mellett abban is keresendő, hogy az MKP a 2013–2017 közötti időszakban a megyei koalíció része volt, és effektíven tudta prezentálni elért eredményeit.

Nyitra megyében a Most–Híd a Smerrel és az SNS-szel alakított ki koalíciót, ám ezúttal is csak egy képviselői helyet szerzett. Az MKP 11 mandátummal erős frakciót alkothat, ám ez négyvel elmarad a 2013-as eredménytől. A lemorzsolódás több járást is érint, ám leginkább a kisebbségi magyar járásokat (Vágsellyén a korábbi három helyett egy helyet

12 A pártok által megszerzett mandátumok esetében különböző adatok kerültek publikálásra, attól függően, kiket számoltak bele. Az MKP négy évvel korábbi 39 képviselőjébe mindenki beleszámította Cseri Zitát, aki a Lévai járásban taktikai okok miatt hivatalosan függetlenként indult, ám végig az MKP-val kampányolt. Nem számolták viszont bele Nagy Györgyöt, aki függetlenként a Rozsnyói járásban szerzett mandátumot, hogy aztán az MKP Kassa megyei frakciójának tagja legyen, sőt, a 2016-os parlamenti választásokon függetlenként elindult a párt listáján is. 2017-ben a megyei választásokon ismét függetlenként jutott mandátumhoz. Gujber László (Szenci járás) hivatalosan a Most–Híd jelöltjeként indult 2013-ban a pozsonyi jobboldali koalícióban, ám az MKP tagja volt, és őt az MKP képviselői között tartották számon. Így találkozhatunk olyan összesítéssel, amely 2013-ban 37 MKP-s képviselőt mutat ki, de olyannal is, amely 40-et.

szereztek). A megyeelnöki tisztért Farkas Iván is ringbe szállt, és a sok ismert szlovák jelölt indulása miatt akár esélye is lehetett volna az egyfordulós rendszerben a végső győzelemre. Az MKP alelnöke végül csak ötödik lett 13,8%-os eredménnyel – a szavazati aránya hozzávetőlegesen fele a kerület magyar lakosságarányának. A gyenge szereplés egyik oka az alacsony részvételben keresendő. Míg a Komáromi járásban 19,7%-os volt a szavazókedv, addig a Nyitrai járásban 32,5%, a vele szomszédos Aranyosmarótiban pedig 33,2%. Tény ugyanakkor, hogy a magyar választókat sem sikerült effektíven megszólítani a jelöltnél: a kétharmadrészt magyar lakosságú Komáromi járásban csak a voksok 44%-át adták le Farkas Ivánra, 5,4%-ot szerzett az MKDSZ jelöltje, Hajdu László, a többit a szlovák jelöltek kapták.

Megye/járás	Képviselői hely	2017		2013	
		MKP	Most–Híd	MKP	Most–Híd
Pozsony megye	50	3	1	4	6
Pozsony	34	1	1	1	6
Szenci járás	5	2	0	3	0
Nagyszombat megye	40	13	1	11	4
Dunaszerdahelyi járás	8	8	0	6	2
Galántai járás	7	5	1	5	2
Nyitra megye	54	11	1	15	1
Komáromi járás	8	6	1	7	1
Vágsellyei járás	4	1	0	3	0
Érsekújvári körzet	8	0	0	0	0
Párkányi körzet	3	3	0	3	0
Lévai járás	9	1	0	2	0
Besztercebánya megye	49	5	1	5	0
Nagykürtösi járás	3	1	0	1	0
Losonci járás	5	0	1	1	0
Rimaszombati járás	6	4	0	3	0
Nagyrócei járás	3	0	0	0	0
Kassa megye	57	1	6	4	2
Rozsnyói járás	5	0	1	0	1
Kassa	17	0	0	0	0

Kassa-vidéki járás	8	0	0	3	0
Tőketerebesi járás	8	1	5	1	1
Nagy Mihályi járás	8	0	0	0	0
Dél-Szlovákia összesen	149	33	10	39	13

4. táblázat: Megválasztott MKP-s és Most–Híd képviselők száma megyénként és járásonként 2017-ben és 2013-ban¹³

Besztercebánya megyében az MKP megtartotta pozícióit, igaz, járási szinten volt némi átrendeződés. A Losonci járásból nem jutott be Csúsz Péter, a párt kerületi főnöke és tapasztalt regionális politikusa, itt viszont mandátumot szerzett a Most–Híd – az egyetlen – Agócs Attila füleki polgármester révén. A 20%-ban magyarok lakta Nagyrőcei járásban 2013-hoz hasonlóan ezúttal sem sikerült mandátumot szereznie egy magyar politikusnak sem.

Kassa megyében fordított eredményt hozott az MKP és a Most–Híd párharca, mint a nyugatabbi régiókban. A korábban több cikluson keresztül a megyei koalíciót alkotó MKP jelentősen visszaesett, a négy dél-szlovákiai járásban csupán egy képviselői helyet szerzett. Ezzel szemben a Most–Hídnek ez a régió, azon belül is egy járás, a tőketerebesi mentette meg a választásokat. Itt öt mandátumhoz jutott a párt, ami a Most–Híd dél-szlovákiai összes képviselői helyeinek fele. Ezen kívül a megye legnyugatibb járásában, a rozsnóiiban is elnyert egy mandátumot, így hattagú frakciót állíthatott fel a testületben. A párt eredményeihez a személyi okok mellett hozzájárult, hogy saját megyelnökjelöltje volt Pataky Károly személyében, ezáltal jobban láttatni tudta magát – ő volt a kerületben az egyetlen és 2001 óta az első magyar jelölt. Pataky viszonylag jól szerepelt, az adatok alapján a magyar választók túlnyomó többsége rá voksolt. A megyében 11,2% a magyarok aránya, Pataky pedig a voksok 9,4%-át gyűjtötte be, úgy, hogy a déli településeken alacsonyabb volt a részvétel, mint a megyei átlag. Az MKP számára a rozsnói eredmények mellett a Kassa-vidéki járásban elért számok is csalódást okoztak. A viszonylag alacsony, csupán 10%-os magyarsággal rendelkező járásból 2013-ban három magyar képviselő is mandátumot szerzett, ezúttal – 2009-hez hasonlóan – képviselő nélkül maradt az MKP (és a Most–Híd is). Míg Bugáréknak a Tőketerebesi járás mentette meg a választásokat, addig az MKP számára Kassa megye volt a leggyengébb láncszem.

13 Az összes mandátum nevű oszlopban a megyében/jársban kiosztásra kerülő összes képviselői helyet tüntettük fel. Itt a járási mandátumok összege azért nem adja ki a megyei számot, mivel csak a magyarlakta járások szerepelnek a táblázatban.

Összegzés

A szlovákiai közbeszédben visszatérő témának számít a megyerendszer átalakítása – a kerületek számának csökkentése, vagy pont fordítva, növelése, esetleg a megyehatárok át-rajzolása –, az ilyen jellegű javaslatok főként a katasztrofálisan alacsony részvételi adatokat produkáló választások után szoktak felerősödni. A 2017-es választások előtt ismét többen felvetették, hogy hozzá kellene nyúlni a rendszerhez, ám a jelentősen megnőtt részvételi adatoknak köszönhetően ez a téma a voksolás után már nem tért vissza. A következő szavazásra csak 2022-ben kerül sor (a mostani ciklust ötévesre nyújtották, hogy legközelebb egy időben lehessen tartani a megyei és a helyhatósági választásokat), ám várhatóan a javuló szavazókedv stabilizáló hatással fog bírni a rendszerre.

A választások legnagyobb meglepetése a jobboldal előretörése volt, aminek egyik következménye az ellenzéki pártok szorosabb együttműködése lehet, akár már a 2018-as helyhatósági választásokon. A Smer számára ez sorozatban a negyedik választás volt, amelyen sokkal gyengébben szerepelt a várakozásoknál. 2014 márciusában az államfőválasztás toronymagas esélyese Robert Fico kormányfő volt 35–40%-os mért támogatottsággal, ám a voksolás első fordulójában csupán 28%-ot szerzett, a második körben pedig komoly vereséget szenvedett. Ehhez hasonlóan a 2014 májusában megtartott EP-választásokon is a korábban mért 35–40% helyett csupán 24,1%-ot szerzett a Smer listája. A 2016-os parlamenti választások előtti hetekben 35–40% közötti támogatottságot mértek a kormánypártnak, ám végül csak 28,3%-ot kapott a Smer. Ezúttal pedig megyeelnökeinek többségét, megyei képviselőinek felét veszítette el. Gyengén szerepelt a két kisebbik koalíciós partner, az SNS és a Most–Híd is. A választások nagy győztese a jobboldal mellett a függetlenek heterogén táborra. Emellett a két hagyományos, ám 2016-ban a parlamenti küszöb alatt végző párt, a KDH is MKP is erőn felül teljesített.

A magyarlakta járásokra továbbra is a választási apátia jellemző, Dél-Szlovákia-szerte alacsonyabb volt a szavazókedv az országos átlagnál. Az MKP és a Most–Híd csatáját ezúttal is az MKP nyerte meg. A harmadik magyar párt, az MKDSZ nem szerzett mandátumot.

TOKÁR GÉZA

A SZLOVÁKIAI MAGYAR POLITIKAI MOZGÁSTÉR VÁLTOZÁSAI

Egy közösség súlya a politikai érdekképviselésének gyakorlati lehetőségeitől is függ. Az viszont, hogy pontosan milyen lehetőségei vannak a felvidéki magyar közegnek, mind a közösség körében, mind pedig az eseményeket távolabbról szemlélő Magyarországon folyamatos viták tárgyát képezi. Az elmúlt években alapvető változások figyelhetők meg a szlovákiai politikai térben: felbomlott a hagyományosan értelmezhető, jobb-baloldali felosztású keretrendszer; állandósulni látszik a magyar érdekképviselő politikai megosztottsága; a nemzetiségi vonzatú témák pedig fokozatosan a háttérbe szorulnak ahelyett, hogy a pártok egymással versenyeztetnék koncepcióikat.

Emellett Szlovákia politikailag is instabil állapotba került. A Ján Kuciak oknyomozó újságíró gyilkossága miatt bekövetkező politikai válság csak kiélezte a véleménykülönbségeket a kormánypártok között, Robert Fico 2018 márciusában bekövetkezett lemondása és a gyenge választói felhatalmazással rendelkező Pellegrini-kormány megalakítása pedig előrejelzi, hogy a szlovákiai pártok kölcsönös viszonya tovább destabilizálódhat.

Jelen írás célja, hogy rámutasson a politikai érdekképviselő mozgásterének lehetőségeire és korlátaira, különös tekintettel a szlovák etnikai pártok hozzáállására a magyar témákhoz – valamint a magyar témákat felkaroló pártokhoz, továbbá elemezze a magyar választókat megszólító két párt, az MKP és a Most–Híd pozícióit.

Az írás keretein belül röviden áttekintem az önálló Szlovákia politikai fejlődését, összefoglalásra kerül, milyen szövetségi viszonyok alakultak ki a magyar párt(ok) között 1993-tól napjainkig, szemügyre veszem a relevánsnak számító politikai pártokat és azok kapcsolatait a magyar politikai képviselettel, végül pedig azonosítom az MKP és a Most–Híd aktuális mozgásterét. Szó esik azokról a kulcsfontosságú, kisebbségi vonzatú ügyekről is, melyek várhatóan kiemelt figyelmet jelenthetnek majd a rövid és hosszú távú politikai alkuk megkötésénél, végeredményben az érdekképviselő hatékonyságára vonatkozó konklúziók is levonhatóak.

Az értekezés keretén belül feltétlenül érdemes tisztázni, mit értek politikai mozgáster alatt. A fogalom valójában a magyar pártok gyakorlati érdekképviselési lehetőségeit és

korlátait takarja, különös tekintettel arra a közegre, melyben a pártok ténykednek. A szűk mozgástér azt feltételezi, hogy egy párt nem képes élni az érdekérvényesítés eszközeivel vagy a politikai erő hiánya, vagy saját erőtlensége miatt, míg a tág mozgástér jelzi, hogy egy párt akár több csatornán keresztül és alternatív módszerekkel is képes átültetni a gyakorlatba a számára fontos ügyeket. Azaz a politikai mozgástér értelemszerűen tágabb, ha az adott párt mérhető társadalmi támogatottsággal rendelkezik, ott van a parlamentben, illetve megfelelő csatornák állnak rendelkezésére az akaratának érvényesítéséhez az adott politikai közegben.

Szlovákiai magyar politikai mozgástér 1993-tól 2016-ig

A dolgozatnak nem elsődleges célja, hogy részletes történeti visszatekintést nyújtson Szlovákia politikai történetébe, ugyanakkor érdemes tudatosítani, hogy a magyar etnikai pártok szerves részét képezik a szlovákiai pártrendszernek és aktív közéleti-politikai szerepet játszottak az ország életében, beleértve a rendszerváltást és az első szabad választásokat.

A Független Magyar Kezdeményezés (FMK) illegális polgári és politikai szerveződés 1989. november 18-án alakult Vágsellyén, részt vállalt a rendszerváltásban és a pozsonyi kommunistaellenes tüntetések szervezésében, később pedig a Nyilvánosság az Erőszak Ellen (VPN) listáján indult az akkor még kétkamarás törvényhozás választásain.¹ Az Együttélés Politikai Mozgalom 1990. március 31-én tartotta meg alapító kongresszusát – felvállaltan kisebbségi érdekeket képviselő pártként² –, a Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom (MKDM) pedig szintén 1990 elején formálódott meg, elvetve a szlovák kereszténydemokrata KDH altagozataként való megalakulás ötletét.³ A három magyar párt a következő nyolc év meghatározó politikai érdekérvényesítő platformjaként működött, azonban lehetőségeiket erőteljesen behatárolták a szlovákiai választási rendszer jellegzetességei. A kisebbségi mandátumok hiánya, a három, majd öt százalékra emelkedő választási küszöb belső koalíciókötésre és hálózatosodásra motiváltak. A magyar pártok egymásra utaltságát tovább fokozta, hogy az etnikai törésvonalak és a mečiarizmus közepette felerősödő, nacionalista folyamatok miatt a szlovák pártok nem is tekintették prioritásnak a magyar politikai elit többségbe való integrálását. Emellett a magyar pártok és választók számára hangsúlyos magyar vonatkozású, kisebbségvédelmi elemek a szlovák pártok túlnyomó

1 Sándor Eleonóra: A rendszerváltás magyar szemmel. In: Fazekas József – Hunčík Péter (szerk.) *Magyarok Szlovákiában (1989–2004)*. Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Kiadó: Somorja – Dunaszerdahely, 2004.

2 Duray Miklós: *Önrendelkezési kísérleteink*. Méry Ratio: Somorja, 1999.

3 Huszonöt éve alakult meg az MKDM. *Új Szó*, 2015. február 13. Letöltés helye: ujszo.com; letöltés ideje: 2017. 11. 30.

részének programjából teljesen hiányoztak, vagy általánosságok szintjén szerepeltek. A szlovákiai pártok kisebbségi programjának hiánya tovább fokozta az igényt az önálló, etnikai pártokon alapuló szlovákiai magyar érdekképviselő kialakítására, ez a kínálati hiány pedig az elmúlt évtizedben tovább erősödött.⁴

Miután az ország lakosságának mintegy tíz százalékát kitevő magyar szavazóbázis potenciálja véges, a számbeli korlát előrejelezte a különféle választási koalíciókat, melyekre több gyakorlati példát is találhatunk áttekintve az 1990-es évek utáni választásokat.⁵ 1990-ben az MKDM és az Együttélés indult koalícióban, miközben az FMK jelöltjei a VPN listáján kaptak helyet. Két évvel később, 1992-ben az MKDM–Együttélés koalíció mellett az MPP önállóan indult, így nem jutott be a törvényhozásba, majd 1994-ben a három releváns magyar etnikai párt megalkotta az egységes Magyar Koalíciót. A hárompártiság végét az 1998-as, mečiari választási reformra válaszként adott formális összeolvadás hozta el 1998 június 21-én. A háromszereplős koalíciók számára megemelt, tizenöt százalékos választási küszöb kikerülése következtében megalakuló Magyar Koalíció Pártja önálló pártként került be a parlamentbe, s lett egy évtizedre releváns politikai szereplő a szlovákiai politikában. A Bugár Béla (MKDM) elnöklésével ténykedő párt az 1998-as választások után tagjává vált a demokratikus szlovák koalíciónak, majd 2002-ben a második Dzurinda-kormány idején is kormánytényező maradt. Az érdekvérvényesítés gyakorlati hatásait a kormánysszerep és az erős parlamenti jelenlét (15, majd 20 mandátum) is erősítette, a pártok közötti alkuk eredményeképp történhetett meg többek között az, hogy kialakult a kisebbségekért és régiófejlesztésért, később a kisebbségekért felelős miniszterelnök-helyettesi poszt, újjáépült a Párkányt és Esztergomot összekötő Mária Valéria híd, valamint megalakult az ország első magyar felsőoktatási intézménye, a Selye János Egyetem.

Az egységes magyar érdekképviselő a 2006-os választások után indult bomlásnak. 2006-ban az MKP 11,68 százalékos eredménnyel ugyan a legjobb szavazatarányt érte el története során, húsz mandátumát pedig megtartotta, Robert Fico előretörése és a nemzeti-populista-baloldali Smer-SNS-HZDS-kormány megalakulása egyben azt jelentette, hogy a párt nyolc év elteltével elveszítette kormánysszerepét. A belső feszültségek eskalálódása 2007 márciusában Bugár Béla pártelnök leváltásához vezetett, akit Csáky Pál váltott a pártelnöki tisztségben. A belső konfliktusok kicsúcsosodásaként, 2009. június 30-án több, az MKP-ból távozó politikus és néhány szlovák nemzetiségű politikus vezetésével megalakult a szlovák-magyar együttműködés gondolatát hangsúlyozó Most–Híd.

4 Menšiny strany netrápia. *Sme*, 2002. szeptember 4. Letöltés helye: www.sme.sk; letöltés ideje: 2017. 10. 30.

5 Bővebben: Rákóczi Krisztián: A szlovákiai politikai rendszer alakulásának áttekintése. In: Harrach Gábor – Rákóczi Krisztián: *Külön utakon. Adalékok a felvidéki magyarság 2009 utáni politikatörténetéhez*. Budapest, 2017.

A kétpárti versengés hangsúlyozottan ideológiai dimenziót öltött, míg a Most–Híd saját magát a józan kompromisszumokra hajlandó, pragmatikus pártként definiálta, addig az MKP hangsúlyosabban a nemzeti és közösségi vonzatú témák felvállalásával igyekezett szavazókat szerezni. Az MKP programjának központi elemei a regionalizmus és a magyar közösségi érdekek képviselete⁶, míg a Most–Híd programja a Polgári Vízió 2016-ra épít, ami egyfajta hosszú távú koncepcióként igyekszik összefogni a tennivalókat több területen is, egyben igyekszik az etnikai-régiós célkitűzéseket meghaladó vállalásokat tenni.⁷

A két párt versengésének jellemzője, hogy elsődleges célcsoportjuk a limitált szlovákiai magyar választói réteg. Az eltérő pártstruktúra és régiós beágyazottság asszimetrikus helyzetet eredményezett az érdekképviseleti vonatkozásokban: az MKP sorozatban három parlamenti választáson (2010, 2012, 2016) sem tudta megugrani a törvényhozásba jutáshoz szükséges küszöböt, miközben a Most–Híd igen. Ugyanakkor a helyhatósági és megyei választásokon az MKP dominanciája és erőteljesebb jelenléte megmaradt.

Mozgástér a számok tükrében

A felvidéki magyar politikai képviselet erejét a parlamenti jelenlét kritériuma alapján három fő szakaszra különíthetjük el. Az első, 1990-től 1998-ig tartó időszakban az ad hoc kialakuló koalíciók hatásával is biztosított folyamatos parlamenti jelenlét hozzájárul ahhoz, hogy a magyar politikai elit a szlovákiai politikai élet biztos szereplőjévé váljon, ugyanakkor a tranzíció idején való, rövid ideig tartó FMK-s gyakorlati szerepvállaláson túl a magyar pártok nem tudták érdemben befolyásolni a döntéshozatalt kormányzati pozíciókból, s az a rövid időszak is a VPN-nel és a rendszerváltó szlovákiai értelmiséggel ápolat kapcsolatoknak köszönhető. A Vladimír Mečiar vezette HZDS pozícióinak erősödésével párhuzamosan szorult vissza a magyar pártok gyakorlati súlya a döntéshozásban, az 1994–98 közti időszakban pedig szerepük a demokratikus ellenzéki jelenletre korlátozódik.

Az 1998-as kormányváltás és a magyar politikai képviselet szerkezeti átalakulása révén az egységes MKP kormány szerepbe kerül, a második, 1998-tól 2006-ig tartó időszak jellemzője a stabil koalíciós jelenlét és a reformok iránti elkötelezettség, párhuzamosan a szlovák-magyar viszonyok enyhülésével. A magyar közösséget ebben az időszakban az ország jobboldali és nyugatos irányultsága letéteményesének tartják.

A harmadik szakasz a Híd megalakulását követően számolandó, 2009-től a felvidéki magyar képviselet nem csak hogy megosztottá vált, de a 2010-es választásoktól kezdve a

6 Az MKP választási programja (2016). Letöltés helye: www.mkp.sk; letöltés ideje: 2017. 12. 12.

7 Polgári Vízió 2016. Letöltés helye: most-hid.sk; letöltés ideje: 2017. 12. 12.

parlamentben is meggyengült a befolyása köszönhetően annak, hogy az önállóan induló MKP kívül maradt a törvényhozáson. A jelenség okait és a pártok támogatottságának változását több tanulmány is részletezi⁸, a Híd támogatottsága az elmúlt egy évtizedben csökkenő tendenciát mutatva, de az öt százalékos parlamenti küszöb fölött mozgott, köszönhetően a magyar etnikai szavazatoknak, valamint a vegyes lakosságú, etnikai határterületek szimpátiájának és a városi urbánus réteg támogatásának. A párt ugyanakkor lassan, de biztosan elveszíti a kiábrándult magyar szavazóréteget és a szövetségesei politikai átrendeződése, valamint a korábbi vezető szlovák politikusok fokozatos távozása miatt kérdéses, hogy képes-e megtartani hosszú távon saját szlovák szavazóit.⁹ Az MKP támogatottsága limitáltabb, a párt stratégiai célja az előző három parlamenti választáson a megfelelő számú magyar nemzetiségű etnikai szavazó megszerzése és az öt százalékos választási küszöb elérése volt. Ezen keretek között ugyanakkor a formáció már tíz éve nem tudja elérni az öt százalékos választási eredményt, ami komoly kérdéseket vet fel hosszú távon a párt önálló működésével kapcsolatban.

Választás éve	Elveszett „magyar” szavazatok száma	Kieső magyar pártok	Parlamenti pártok	Koalíciós szerepkör	Magyar képviselők száma
1990	-	-	Együttélés-MKDM FMK	Igen (FMK)	4+14
1992	70 689	MPP	Együttélés-MKDM	Nem	14
1994	-		Magyar koalíció	Nem	17
1998	6587	MNMMJ ¹⁰	MKP	Igen	15
2002	-		MKP	Igen	20
2006	-	-	MKP	Nem	20
2010	109 638	MKP	Most–Híd	Igen	(7/14)
2012	109 484	MKP	Most–Híd	Nem	(9/13)
2016	105 495 2426	MKP MKDSZ ¹¹	Most–Híd	Igen	(9/11)

1. táblázat: A magyar érdekképviselő számokban

8 Harrach Gábor: A dél-szlovákiai választásstatistikák szociológiai és etnodemográfiai vonatkozásai. In: Harrach Gábor – Rákóczi Krisztián: *Külön utakon. Adalékok a felvidéki magyarság 2009 utáni politikatörténetéhez.* Budapest, 2017.

9 Bugárov Most je napriek všetkému najžiadanejšou stranou na Slovensku. *Denník N*, 2018. 01. 31. Letöltés helye: dennikn.sk; letöltés ideje: 2018. 02. 10.

A mozgástér és a politikai célkitűzések

A politikai eredményesség jelének legfontosabb kritériuma, hogy egy-egy pártnak a gyakorlatban miként sikerül átültetnie célkitűzései legfontosabb elemeit. A magyar közösség vonzatában érdemes megemlíteni, hogy az etnikai vonzatú témákat a szlovák pártok saját programjaikban csak érintőlegesen említik és ez a tendencia a kilencvenes évektől kezdve folyamatosan fennáll.¹²

A magyar etnikai pártok között meglévő programbéli kompatibilitásra alapozva tudott megalakulni 1998-ban az MKP, mely egyben saját politikai lehetőségeit is kiszélesítve 1997-ben a szlovák ellenzéki pártokkal is együttműködési megállapodást tudott kötni.¹³ Az egységes magyar képviselő programprioritásai és stratégiai célja között komoly szerepet kapott a földművelésügy és a mezőgazdasági témák felvállalása (a vonatkozó tárcát a magyar párt nem tudta megszerezni), a szlovákiai magyar felsőoktatás helyzetének rendezése, vagy az alkotmány preambuluma módosítása, mely azonban szintén kudarcra végződött. A kisebbségi nyelvhasználati törvény és a közigazgatási reform nem olyan formában került elfogadásra, melyet az MKP kívánatosnak tartott, a párt ennek ellenére a kormánykoalíció tagja maradt. A 2002-es, sorrendben második magyar szerepvállalással megvalósuló kormányzati ciklus némileg stabilabb helyzetben találta az MKP-t, köszönhetően annak is, hogy az SDL kiválásával ideológiailag is egységesebbé vált az együttműködés. A kormány szerep ellenére továbbra sem sikerült azonban érvényesíteni olyan hangsúlyos pontokat az MKP programjában, mint a beneši dekrétumok áldozatainak kárpótlása, vagy a közigazgatási struktúra módosítása. Megkezdte ugyanakkor 2004-ben a működését a komáromi Selye János Egyetem, a nevesítetlen földek ügyében pedig alkotmánybíróági döntés született, az állam hatáskörén kívül.

A fő szlovákiai magyar politikai célkitűzések módosulása a megváltozott politikai körülményeknek tudható be: az MKP kormányon kívülre kerülése, majd az egységes érdekképviselő felbomlása és a Most–Híd megalakulása után a pártok nem csak a szlovák többség ellenében, hanem egymással szemben is meghatározták magukat. A parlamenten

10 Magyar Népi Mozgalom a Megbékélésért és a Jólétért, a gyakorlatban Vladimír Mečiar HZDS-ének marginális támogatottságú szatellitpártja.

11 Magyar Kereszténydemokrata Szövetség

12 Miroslav Kusý: Národnostné menšiny. In: Mesežnikov, G. (szerk): *Volby 2002: Analýza volebných programov politických strán a hnutí*. Pozsony: Inštitút pre verejnú otázkú, 2002.; Poznáte volebné programy politických strán? Nájdete ich ťažko, ak vôbec. *Aktuality*, 2016. január 11. Letöltés helye: www.aktuality.sk; letöltés ideje: 2017. 11. 07.

13 Hamberger Judit: A Magyar Koalíció Pártja a szlovák kormányban. In: Fazekas József – Hunčík Péter (szerk.): *Magyarok Szlovákiában (1989–2004)*. Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Kiadó: Somorja – Dunaszerdahely, 2004.

kívül politizáló MKP 2010-től fokozatosan a magyar érdekképviseléssel, regionalizmussal és az autonómiával kapcsolatos követeléseit helyezi az előtérbe¹⁴, míg a Most–Híd a Polgári Vízió 2016-ban összegzett programpontjaiban nem a regionalizmusra helyezi a hangsúlyt, hanem egy nemzetek feletti polgári koncepció létrehozására. A kisiskolák megtartása, a szlovák nyelvoktatás javítása, a gyakorlati kétnyelvűséggel kapcsolatos célkitűzések a vasúti, illetve hivatali nyelvhasználat terén, a nyelvtörvény összhangba hozása a gyakorlattal, illetve a kisebbségi érdekvédelmi intézmények hatásköreinek megváltoztatása és kiterjesztése jelölik ki a fő csapásirányokat. Ezek egy része megvalósul, miközben a programközpontság a Most–Híd kommunikációjának egy fontos eleme, a koalícióban való, pragmatikus alapon való részvétel kulcsfontosságú érve.¹⁵

A 2016-os átrendeződés magyar vonzatú következményei

Az MKP és a Most–Híd szlovák pártokkal való viszonyának kulcsfontosságú eleme, miként pozicionálják magukat a politikai környezetben. A két párt koalíciós potenciálját és a velük szimpatizáló formációkat 2016-ig annak függvényében tudjuk értelmezni, ha tudatosítjuk, hogy a szlovákiai politika kétpólusú módon fejlődött és egészen a 2016-os választásokig két nagy táborot is tudtunk megkülönböztetni az ország politikai pártjait tekintve. A magyar politikai érdekképviselő a történelmi fejlődése révén jól azonosíthatóan az egyik, jobboldali-polgári blokk részeként azonosítható. A magyar pártok a rendszerváltás után saját magukat először a demokratikus irányultság képviselőiként, később a mečiari HZDS-ellenes blokk részeként határozták meg és az antidemokratikus értékek elutasítása mentén foglalnak állást, részben követve, de nem teljesen leképezve a jobb-baloldali törésvonalat.

Ennek a stratégiának a szellemében vált a Magyar Közösség Pártja 1998-ban a széleskörű, Vladimír Mečiart, a populizmust és a szélsőséges SNS-t elutasító koalíció részévé, valamint vállalt szerepet a 2002-es jobboldali-konzervatív-liberális koalícióban, mely már nélkülözte a baloldali SĎĽ-t. A populistá-nacionalista blokk a HZDS háttérbe szorulása után a Smer megerősödésével kapott új lendületet, s mivel a Smer, az SNS és a HZDS egymás természetes szövetségeseiként definiálták magukat, a magyar szavazók által támogatott pártok értelemszerűen a 2006-os, majd a 2012-es választások után is ellenzékbe kényszerültek. Míg az MKP a 2010-es választások óta nem is tagja a parlamentnek, a Most–Híd a

14 MKP: A szlovákiai magyar közösség megmaradásának és gyarapodásának intézményi feltételei, politikai programdokumentum, Pozsony, 2014.

15 Bugár: ez a kormány nem az ördögtől való. *Új Szó*, 2017. április 2. Letöltés helye: ujszo.com; letöltés ideje: 2017. 11. 30.

2010-ben megalakult, mindössze másfél évig működőképes Radičová-kormányban vállalt szerepet a jobboldali-liberális kormánykoalícióban.

Magában a szlovákiai politikában ugyanakkor alapvető átrendeződés figyelhető meg az elmúlt évtizedben: a klasszikus jobboldal pártjai felbomlottak, megszűntek létezni, helyüket populista, aktivista pártok vették át, a hagyományos jobb-baloldali szembenállás pedig elveszítette értelmét a domináns jobboldali pártok felbomlása és eltűnése miatt.

A 2016-os márciusi parlamenti választásokon a korábban egymagában kormányzó Smer a korábbiaknál sokkal gyengébb eredményt ért el és sajátos politikai patthelyzet alakult ki, melyből két alternatíva jelenthette a kiutat: az egyik a SaS – Egyszerű Emberek – Most–Híd – Család Vagyunk – Háló alkotta törekeny együttműködésre épített, a másik az SNS, a Smer, a Háló és a Híd kooperációját feltételezte. Tekintve a pártok ideológiai sokszínűségét, egyik alternatíva sem számolhatott egy ideológiailag egyszínű, kompatibilis és kiszámítható pártok alkotta együttműködés létrejöttével. A bizonytalan politikai körülmények között a Smer kihasználta helyzeti előnyét, stabilitását és viszonylagos súlyát a parlamentben, a választások után két nappal nyilvánvalóvá vált, hogy Robert Fico be tudja biztosítani több kisebb párt támogatását. A folyamat kicsúcsosodásaként mindössze tizennyolc nappal a március 5-i voksolás után már ki is nevezték az új kormányt – benne a Most–Híddal, a Hálóval, valamint a klasszikus baloldali-populista politikai közeg két szimbolikus pártjával, a Smerrel és az SNS-szel.

A Híd a lépést elkerülhetetlennek tüntette fel, mely szerint a bizonytalan környezetben nem kínálkozott más, az ország kormányának stabilitását garantáló megoldás. Ezzel együtt a gyakorlatban először fordult elő, hogy megszűnt a hagyományos választóvonal a szlovákiai párttáborok között és ad hoc, a korábbi csoportosulásokon átívelő együttműködés alakult több szlovákiai párt között is. Ez a kevésbé standard lépés megingatta az újonnan formálódott, nem a Smer-tábor részeként elkönyvelt Háló támogatottságát, a párt 2016 augusztusában a működésképtelenség szélére sodródott. Ugyanakkor a Most–Híd a hármaskoalíció stabil tagja maradt, jellemzően a tágabb politikai mozgástérrel indokolva saját szerepét, többek között a kisebbségek helyzetére, a Kisebbségi Kulturális Alap, valamint a régiófejlesztésre és egyéb kapcsolódó előnyökre hivatkozva.¹⁶ A történeteket az MKP a parlamenten kívül szemlélhette csak, miután a párt 4,04 százalékos eredménnyel ismételen nem jutott be a törvényhozásba.

16 A Szlovák Kormány Programnyilatkozata 2016–2020, Letöltés helye: www.vlada.gov.sk; letöltés ideje: 2017. 11. 05.

A 2018-as politikai válság és következményei

A 2016-ban alakult, harmadik Fico-kormány fennállása során legalább három komolyabb válságon esett át. Az év augusztusában a Háló szétesett, öt képviselője a Most–Híd frakciójába ült át, ennek következtében a közlekedési tárca is Bugár Béla pártjának hatáskörébe került – a koalíció ugyanakkor négypártiból hárompártivá változott. Andrej Danko, az SNS elnöke 2017 augusztusában váratlanul felmondta az érvényes koalíciós szerződést a párt minisztereinek kritizálására és ellehetetlenítésére hivatkozva, az ellentéteket szeptemberben rendezték.

A 2018 tavaszán bekövetkező, sorrendben harmadik szlovákiai politikai válság ugyanakkor jóval komolyabb hatást gyakorolt mind a kormánykoalíció, mind a politikai közeg stabilitására, egyben alapjaiban formálta át a magyarokat megszólító pártok koalíciós potenciálját és politikai mozgásterét.

2018. február 21-én máig nem teljesen tisztázott körülmények között otthonában meggyilkolták Ján Kuciakot, az *aktuality.sk* portál oknyomozó újságíróját, valamint menyasszonyát. Az esemény komoly felzúdulást váltott ki a társadalomban, különösen annak fényében, hogy Kuciak meggyilkolásának hátterében a Fico-kormányhoz fűződő szálakat lehetett felfedezni, többek között Robert Fico tanácsadója, Maria Trošková, valamint az olasz maffia kelet-szlovákiai agrártámogatásokat megcsapoló ága révén.

Az országban gyors egymásutánban több tömegtüntetésre is sor került. Az események következtében már február 28-án lemondott Marek Maďarič kulturális miniszter, március 2-án Pozsonyban 25 ezren, egy héttel később pedig országszerte több mint százezen vonultak összesítve az utcára, ezzel a bársonyos forradalom után zajló legnagyobb tömegtüntetésnek lehettünk a tanúi.¹⁷ A tüntetéseket koordináló Tisztességes Szlovákiáért mozgalom¹⁸ megfogalmazta a kormányfő és a belügyminiszter, valamint a rendőrfőnök távozásának a szükségességét. A válság kezelésében és kormánykörökben való lecsapódásában kulcsfontosságú szerep hárult az elzárkózó SNS és az ellenintézkedések fontosságát tagadó Smer mellett a Most–Hídra, amely napokig nem foglalt állást a kérdésben és március 12-i Országos Tanácshatározatához kötötte a további lépéseit.¹⁹ Ugyanaznap 12-én Robert Kaliňák belügyminiszter bejelentette lemondását, a Most–Híd éjszakába nyúló OT-ülése végén a Tanács megbízta a pártvezetést azzal, hogy tárgyaljon a koalíciós partnerekkel az

17 Slovensko zažilo najväčšie demonštrácie v histórii. V Bratislave bolo podľa odhadov 50-tisíc ľudí. *Denník N.*, 2018. 03. 09. Letöltés helye: dennikn.sk; letöltés ideje: 2018. 03. 10.

18 Kiska délután fogadja a Tisztességes Szlovákiáért kezdeményezés képviselőit. *Új Szó.* 2018. 03. 20. Letöltés helye: ujszo.com; letöltés ideje: 2018. 03. 20.

19 Bugárék döntöttek: Csak az előrehozott választások oldhatják meg a helyzetet. *Paraméter.* 2018. 03. 12. Letöltés helye: parameter.sk; letöltés ideje: 2018. 03. 12.

előrehozott választásokról. A megállapodás értelmében a Híd kilép a kormányból, amennyiben a tárgyalások nem járnak sikerrel.²⁰

Két nappal később, március 14-én Robert Fico lemondott miniszterelnöki tisztségéről, mire Bugár Béla a Híd határozatára hivatkozva bejelentette, hajlandó pártjával támogatni egy új kormány felállítását a három koalíciós partner, a Smer, az SNS és a Híd ismételt részvételével. A kormány lemondásának benyújtásával együtt március 15-én Peter Pellegrini, a Smer miniszterelnök-helyettese és egykori iskolaügyi miniszterének vezetésével egy új kormány kinevezésére kapott megbízást Robert Kiska államfőtől. A kormány átalakítása során elveszítette igazságügyi miniszteri tisztségét Lucia Žitňanská (Híd), helyére Gál Gábor került. A politikai krízis során a parlamenten kívüli MKP egyértelműen a kormány lemondása és az előrehozott választások mellett foglalt állást, míg a Híd a folyamatosság és a folytonosság szükségét hangsúlyozta, egyben viszont konfliktusba került mind saját szavazóival, mind pedig az ellenzéki pártok egy részével. A politikai krízis lezáratlanságát mutatja, hogy április 16-án Tomáš Drucker belügyminiszter bejelentette lemondását.

A politikai válság és annak kimenete több kérdést is felvetettek a magyar pártok szerepével kapcsolatban a szlovákiai politikában. A Most–Híd fellépése stabilizálta a koalíció helyzetét, egyben elidegenítette szlovák nemzetiségű politikusainak egy részét és nyilvánvalóvá tette, hogy Bugár Béla elsősorban a Smerrel és az SNS-szel való konstellációban képzei el a kormányzást.²¹ Ezzel párhuzamosan az MKP a támogatottsági mutatóinak stagnálása ellenére is egyeztetésekbe fogott a szlovákiai ellenzéki pártokkal, a kapcsolattartásra szolgáló csatornák erősödése pedig hosszú távon kilátásba helyezhet egy olyan eszközt, amivel a párt eddig nem élt – a választási koalíciót egy etnikai szlovák párttal.

A szlovákiai pártok és a magyarkérdés

Annak ellenére, hogy a szlovákiai politikai helyzet meglehetősen változékony, viszonylag könnyen azonosítani lehet azokat a releváns pártokat, melyek a szlovákiai magyarokat megszólító pártok potenciális partnerei vagy ellenfelei. A következőkben kísérletet teszünk arra, hogy a releváns politikai pártokat a kisebbségi témák kezelése és a magyar érdekképviseléssel ápoltság alapján kategorizáljuk.

20 A határozat teljes magyar szövege: „A Híd Országos Tanácsa megbízza a párt vezetését, élén az elnökkel, hogy tárgyaljon a koalíciós partnerekkel az előrehozott parlamenti választások lehetőségeiről. Amennyiben ezek a tárgyalások sikertelenek lesznek, a Híd kilép a kormánykoalícióból. A Híd Országos Tanácsa egyben felhatalmazza a párt elnökségét azzal, hogy döntést hozzon a további fejleményekről anélkül, hogy újra összehívja az Országos Tanácsot.”

21 Lucia Žitňanská, a párt legnépszerűbb szlovák nemzetiségű politikusa az igazságügyi tárca éléről a parlamentbe távozott és egy interjúban nyilvánvalóvá tette, hogy távozik a politikából, František Šebej pedig lemondott képviselői tisztségéről.

Irány-Szociáldemokrácia (Smer)

A Smer 1999-es megalakulása óta a szlovákiai politika egyik legstabilabb, domináns pártalakulata. A fennállása óta folyamatosan Robert Fico vezetése alatt működő formáció 2002-től 2006-ig az ellenzékben foglalt helyet, azóta viszont egy másfél éves, 2010 júliustól 2012 áprilisáig tartó időszakot kivéve Szlovákia vezető kormánypártja és csökkenő támogatottsági mutatói, valamint Robert Fico lemondása ellenére is minden bizonnyal releváns szereplő marad a szlovákiai politikában.

A Smer vezető Robert Fico a baloldali SDL fiatal politikusaként kezdte meg politikai karrierjét, azonban a pártban uralkodó erőviszonyokat és az 1998-as koalíciókötést is kritizálta az MKP-val. Fico saját politikai imidzsének egyik alapját adta a beneši dekrétumok sérthetetlenségének szorgalmazása.²² A Smer először a populista harmadik utasságra építve igyekezett helyet találni a szlovákiai politikában, később a párt mondanivalója fokozatosan a szociáldemokrácia irányába tolódott el. A párt 2006-ban megnyerte a választásokat és az SNS valamint a HZDS társaságában alakított kormányt. Az együttműködésnek létezett egy kimondottan kisebbségellenes dimenziója is, többek között az első Smer-kormány időszakára tehető a nyelvtörvény szigorítása, a Malina Hedvig-ügy, továbbá Sólyom László határátlépésének megakadályozása is. A botrányok közös nevezője, hogy a nemzetiségi indulatok felkorbácsolásával szolgáltak belpolitikai tőkével a kormánykoalíció pártjai számára.

Az első Smer-kormány utolsó lépése hosszabb távon is nehezíti a pragmatikus szlovák-magyar kapcsolatok kialakítását, ugyanis reakcióként a könnyített magyar honosítási feltételekre a szlovák parlament 2010-ben, utolsó lépésként megszavazta a kettős állampolgárság ellehetetlenítését. Másfél éves ellenzéki ténykedés után a Smer 44,41 százalékos eredménnyel, abszolút többséggel tért vissza a kormányszerepbe. A második Fico-kormány ténykedése alatt mérséklődött a nyílt kisebbségellenes hozzáállás, de Robert Fico továbbra is előszeretettel fogalmazott meg olyan kijelentéseket, melyek a nemzetközi sajtóban is nagy felzúdulást keltettek és jelezték, hogy értelmezésében Szlovákia elsősorban nemzetállam.²³ A Most–Híd és az MKP által szorgalmazott kisebbségi vonzatú ügyekben, melyek elsősorban a nyelvhasználatot és az oktatást érintették, nem történt valós előrelépés.

A Smer a 2016-os választásokon mélyen előzetes várakozásain alul teljesített, a párt parlamenti frakciója 83 főről 49-re esett vissza, ennek következtében a párt koalícióban kormányoz tovább, többek között a Most–Híd partnereként. A Smernek államtitkárai

22 Fico: nem fogunk foglalkozni a Beneš-dekrétumokkal. *Bumm.sk.* 2013. 01. 13. Letöltés helye: bumm.sk; letöltés ideje: 2017. 11. 09.

23 Fico: Szlovákiát a szlovák nemzet számára hoztuk létre. *Mandiner.hu.* 2013. 03. 04. Letöltés helye: mandiner.hu; letöltés ideje: 2017. 11. 09.

révén egyenes ráhatása van az összes miniszteri tárcára, beleértve a névleg a Most–Híd által igazgatott területekre is. A két párt együttműködése a Smer ugyanakkor pragmatikus, jobbra nyílt konfliktusok nélküli és az ellentétek elsősorban szakmai vonzatú kérdésekben nyilvánulnak meg. Az elmúlt időszak nyilvános konfliktusai között tarthatjuk számon az azóta már távozó Lucia Žitňanská igazságügyi miniszter Ficóval való vitáját a Bírói Tanács jelöltjeiről²⁴, valamint a romakérdés megoldására vonatkozó kijelentések kapcsán Robert Kaliňák belügyminiszter és Ravasz Ábel romaügyi kormánybiztos közti konfliktust.²⁵ Érdemes megjegyezni, hogy a konfliktusok egyike sem a magyar témákhoz kötődik, emellett Robert Fico 2016 óta nem fogalmazott meg nyíltan kisebbségellenes kijelentéseket.

A Smer az MKP-val nem országos, hanem megyei szinten tart kapcsolatot. A két párt gyakorlati alapokon nyugvó együttműködésére korábban több régióban is sor került, beleértve Nagyszombat, Nyitra, vagy Kassa megyét. Az MKP a 2018-as válság során ugyanakkor hangsúlyosan Robert Fico és a kormánykoalíció ellenében foglalt állást, jelezve, hogy a párt számára nem jelent alternatívát a jelenlegi koalíció pártjaival való országos együttműködés – a Smer is beleértve.²⁶

A Smer pozícióinak meggyengülése előrejelzi, hogy a párt támogatottsága a későbbiekben is gyengülni és stagnálni fog, a belső problémákat tovább súlyosbíthatja Robert Fico szimbolikus háttérbe vonulása, ami hatalmi harcoknak adhat teret. A politikai közeg szélsőséges megosztottságát tekintve ugyanakkor valószínűsíthető, hogy a párt fontosabb szerepet tölthet be egy újabb kormánykoalíció kialakításánál is – akár magyar szövetségesekkel.

Szlovák Nemzeti Párt (SNS)

Az SNS Szlovákia egyik meghatározó pártja, mely az elmúlt két évtizedben többé-kevésbé jelentős szerepet játszott a politikában, az utóbbi egy évben támogatottsága nyolc és tizenkét százalék között váltakozik. Az SNS ideológiájának fő motívumai a nacionalizmus, az oroszpartiság és a nyugati struktúrákba való betagozódás elutasítása körül alakultak ki, több szempontból jelenleg is befolyásolják a párt irányultságát. Az SNS ténykedésének két hangsúlyos szakaszát tudjuk megkülönböztetni: az első szakaszban – egy rövid kitérő

24 Az igazságügyi miniszter lemondással fenyegetőzött arra az esetre, ha Monika Jankovskát nevezik ki a tisztségbe, aki egyébként saját államtitkára volt a Smer képviselőjében.

25 A szlovák belügyminiszter több alkalommal is szorgalmazta a roma lakosság elleni különleges fellépést a romatelepek kiugró bűnözési mutatóira hivatkozva, kényelmetlen helyzetbe hozva a saját beosztottjaként ténykedő romaügyi kormánybiztost.

26 MKP: A Fico-kormány maffiaállamot épített ki Szlovákiában. *Magyar Hírlap*. 2013. 03. 07. Letöltés helye: magyarhirlap.hu; letöltés ideje: 2017. 11. 10.

kivételével – Ján Slota (kisebbrészt Anna Belousovová-Malíková) ténykedett a párt fő arcként és az általa megtestesített vulgáris nacionalizmust azonosították a párt mondanivalójával is. Slota örökségét 2012-ben vette át Andrej Danko, aki elődjénél sokkal pragmatikusabb politizálást folytatva fogalmazta újra az SNS alapelveit.

A Szlovák Nemzeti Párt programpontjai az irányváltástól függetlenül továbbra is a szlovák nemzeti érdekek figyelembe vételének fontosságát hangsúlyozzák, a kisebbségellenes szólamokat migránsellenes retorikára cserélve, miközben a magyar kisebbség vonzatában a nyelvtörvény és a többségi nyelvhasználati szabályok betartására vonatkozó követelés jelenti a legfontosabb konfliktusforrást.²⁷ Míg a 2012 előtti SNS szívesen határozta meg magát elsősorban a magyar kisebbséggel, illetve Magyarországgal szemben, a párt kommunikációjában hangsúlyeltolódás figyelhető meg és maga Danko élesen és érzékelhetően mindössze az autonómiatörekvéseket bírálta.²⁸

A Danko-féle SNS pragmatizmusából kifolyólag a párt alapvető elutasíthatósága méréselődött az utóbbi években, így a 2016-os választások után a korábbiaknál szélesebb körű koalícióra nyílt lehetősége, az SNS mind a Smertől, mind a jelenlegi ellenzék pártjaitól kapott kormányalakítási ajánlatot. Az SaS és az Egyszerű Emberek felkérése²⁹ ellenére Danko végül a stabilabbnak és megbízhatóbbnak vélt lehetőséget választotta: a Smerrel, a Most–Híddal és a Hálóval alakított kormányt, miközben a Híddal kapcsolatos aggályait egyedül az esetleges autonómiakérdésre szorította vissza.

Az SNS és a Most–Híd koalíción belüli együttműködése a kezdeti aggályok ellenére az első szakaszban harmonikusan alakult. Andrej Danko és Bugár Béla különösen jó személyes viszonyba kerültek egymással, egyes hírekben Danko egyenesen Bugár mentoráltjaként tűnt fel parlamenti elnöki tisztségében.³⁰

A koalíció kormányzásának második szakaszában a látszólagos harmónia megbomlott, a két párt több alkalommal is konfliktusba került egymással, legtöbb esetben azonban nem közvetlenül az etnikai vonzatú témák kapcsán. Az SNS oktatási minisztere Peter Krajňák államtitkár hatásköreit korlátozta egy önkényes módosítás után,³¹ a nemzeti párt emellett Lucia Žitňanská igazságügyi miniszterrel is több alkalommal konfliktusba került, többek között a droghasználat dekriminalizációja, vagy az *Iztambuli egyezmény* kapcsán.

27 Az SNS 2016-os választási programja. Letöltés helye: issuu.com; letöltés ideje: 2017. 11. 08.

28 A. Danko: SMK by mala riešiť skutočné problémy občanov a nie autonómiu. *teraz.sk*. 2014. 06. 16. Letöltés helye: teraz.sk; letöltés ideje: 2017. 11. 07.

29 Sulík és Bugár készen állnak Danko összes kérdésére. *Bumm.sk*. 2016. 03. 08. Letöltés helye: www.bumm.sk; letöltés ideje: 2017. 11. 07.

30 Danko ďakoval Bohu, že spoznal Bugára. *Aktuality.sk*. 2016. 04. 22. Letöltés helye: aktuality.sk; letöltés ideje: 2017. 11. 10.

31 Krajňák: nálam marad a nemzetiségi oktatás. *Új Szó*. 2018. 01. 04. Letöltés helye: ujso.com; letöltés ideje: 2018. 01. 10.

Ondrejcsák Róbert, a Most–Híd védelmi államtitkára és az SNS politikusai szintén több konfliktusba keveredtek, melynek hátterében a tárca közbeszerzései és az ország nyugati, illetve keleti irányultságára vonatkozó kérdések álltak.

A sokasodó konfliktusok ellenére elképzelhető, hogy az SNS és a Most–Híd pragmatikus együttműködése hosszabb távon is fenntartható marad, különösen azért, mert Lucia Žitňanská marginalizálódása és az oktatási tárca Most–Híddal tartozó kompetenciáinak leszűkítése a potenciális konfliktusforrásokat is csökkentheti. Az SNS és az MKP között a kapcsolatfelvétel és a kommunikáció is a minimálisra szorítkozik, tekintettel arra, hogy a két párt régiós szinten sincs egymással helyi szövetségben (ellentétben a Most–Híddal és az SNS-szel, mely többek között Nyitra megyében indult közös listán). Emellett az MKP az SNS ellenében is előszeretettel határozza meg saját politikai irányvonalát.

Egyszerű Emberek (OLANO)

Az Egyszerű Emberek 2011-től ténykedik önálló pártként, a csoportosulás négy tagja először 2010-ben, a liberális Szabadság és Szolidaritás listáján jutott be a parlamentbe egy közös platformot képviselve. Az Egyszerű Emberek jelenleg 19 képviselővel rendelkezik a törvényhozásban, ezáltal is az egyik legnagyobb ellenzéki pártnak számít, támogatottsága 11–12 százalék körül mozog.³² Az Igor Matovič vezette tömörülés sajátos szerkezetben működik: 2016 decemberében mindössze tizenhárom hivatalos tagja volt, miközben az egyes választásokon az országos listás helyek jobbára régiós vonalon ténykedő aktivistákkal kerültek feltöltésre, akik csak gyengén kötődtek a párthoz. A stratégia következtében az Egyszerű Emberek frakciói hagyományosan vegyes, nem koherens nézetekkel bíró politikusokat vonultatnak fel mind régiós, mind országos szinten. A párt jelöltjeinek közös nevezője a civil aktivizmus, miközben vezető személyiségeik előszeretettel vegyítik az aktivistalét és a politikusi cselekvések elemeit. A párt vezetése Igor Matovič kezében összpontosult, az utóbbi időszakban azonban a megosztó személyiségként ismert pártelnök a háttérbe vonult, és Veronika Remišová polgári aktivista vált a párt fő arcává.

A szlovák etnikai pártok közül az Egyszerű Emberek képviselői ténykedése a leglátathatóbb a magyar nemzetiségű lakosság számára, elsősorban Igor Matovič pártelnöknek köszönhetően, aki egyszemélyben kritizálja a Híd nemzetiségi politikáját és lebegtetni az

32 Prieskum: Pád SNS sa zastavil, Kotleba stále klesá, Progresívne Slovensko začína s 1,9 percenta. *Denník N*. 2018. 01. 18. Letöltés helye: dennikn.sk; letöltés ideje: 2018. 03. 10.

MKP-val való együttműködést.³³ Matovič személyes jellegű konfliktusai Bugár Bélával a gyakorlatban is visszahatottak: a párt nevében terjesztettek az MKP-ra való szavazásra buzdító röplapokat, miközben maga az Egyszerű Emberek a parlamenti tevékenysége alapján nem számít kimondottan kisebbségbarátnak.

A párt számára az MKP-val való szorosabb szövetség pártstratégiai érdekeket szolgálhat, különös tekintettel arra, hogy a formáció támogatottsága jelenleg stagnál, az országban uralkodó politikai krízis ellenére is. Az együttműködés gyakorlati vetületeiről először Igor Matovič beszélt 2017 novemberében a megyei választások után, dicsérőleg utalva arra, hogy az MKP törölte országos választási listájáról Halász Bélát, aki a párttal nem konzultálva óriásplakáton kampányolt a területi autonómiáért.³⁴ Konkrét lépésekre és egyeztetésre ugyanakkor hónapokig nem került sor a nagyszombat megyei együttműködés megszervezésén kívül, melyre Jozef Viskupič, az Egyszerű Emberek megyefőnöke és Berényi József alispán, illetve az MKP-frakció között született meg. A 2018-as szlovákiai politikai válság az MKP és a Matovič-párt közti egyeztetéseknek is új lendületet adott, ugyanis várhatóan rendszeres fórumokat tart egymással a jövőben az SaS, az Egyszerű Emberek, valamint az MKP – ami megnyithatja a teret a gyakorlati, rendszerezett együttműködésre is.³⁵

Az MKP-val párhuzamosan formálódik az Egyszerű Emberek és a Most–Híd kapcsolata is, különösen Igor Matovič és Bugár Béla személyes konfliktusainak fényében.³⁶ A két politikus több alkalommal is összeütközésbe került egymással, ugyanakkor érdemes tudatosítani, hogy a Most–Híddal szemben más politikai szereplő nem fogalmazott meg fenntartásokat és az Egyszerű Emberek korábban több alkalommal is élt koalíciós ajánlattal a párt felé.

A politikai formáció programja nem foglalkozik az etnikai kisebbségek kérdésével, frakciójának pedig Grendel Gábor személyében van egy magyar nemzetiségű képviselője – aki a NOVA törpepárt tagja és hangsúlyosan nem képvisel etnikai témákat. Ján Marosz felesége, a magyar nemzetiségű Marosz Diána ugyanakkor kimondottan aktív szereplője a blogoszférának és rendszeresen írásokat közöl a magyar-szlovák kapcsolatokról és viszonyokról, ismert véleményformálónak számít.

33 A kde máte splnomocnenca vlády pre národnostné menšiny? Most-Híd reaguje na tieňovú vládu matovičovcov. Parlamentne listy. 2017. 11. 02. Letöltés helye: www.parlamentnelisty.sk; letöltés ideje: 2018. 03. 10.; Matovič nevyučuje koalíciu s SMK, nadšený tým je v opozícii zatiaľ len on sám. *Denník N*. 2017. 11. 20. Letöltés helye: dennikn.sk; letöltés ideje: 2018. 01. 10.

34 Matovič: itt az idő kezét nyújtani az MKP-nak. *Új Szó*. 2017. 11. 18. Letöltés helye: ujso.com; letöltés ideje: 2018. 01. 10.

35 Az SaS, az OĽaNO, a KDH és az MKP alkothatná a jövőbeni kormány alapját. *Új Szó*. 2018. 04. 13. Letöltés helye: ujso.com; letöltés ideje: 2018. 04. 15.

36 Bugár: Matovič pre mňa fakticky neexistuje, nedá sa s ním dohodnúť. *HN*. 2016. 11. 13. Letöltés helye: hnonline.sk; letöltés ideje: 2017. 11. 10.; Matovič: A magyarok inkább szavazzanak az MKP-ra. *Paraméter*. 2016. 03. 01. Letöltés helye: parameter.sk; letöltés ideje: 2017. 11. 10.

Szabadság és Szolidaritás (SaS)

A liberális illetve libertáriánus gyökerekkel rendelkező, egyre populistább szólamokat hangoztató Szabadság és Szolidaritás jelenleg az Egyszerű Emberekkel karöltve az ellenzék egyik vezető pártja. Támogatottsága 13 százalék környékén mozog. A pártot 2009-ben alapították és jelenleg 21 képviselővel rendelkezik a szlovák törvényhozásban. Elnöke Richard Sulík, aki jelenleg európai parlamenti képviselőként ténykedik – a párt parlamenti tevékenységét Natália Blahová irányítja frakcióvezetőként. Az SaS az utóbbi években több szakaszban hangsúlyosabb profilváltáson esett át, melynek következtében a pártból Sulík belső ellenzékének tagjai (Jozef Kollár) és a tőle ideológiailag eltávolodó klasszikus liberális vezető politikusok (Martin Poliačik) egyaránt távoztak.

Az elsősorban kisebb és hatékonyabb államot követelő SaS a nemzetiségi kérdéskört tekintve fennállása során nem fogalmazott meg nyílt célkitűzéseket. Érintőlegesen magyar vonatúnak tekinthetjük az SaS megerendszer átalakítására vonatkozó elméleti elképzeléseit, melyek nem jutottak el a megvalósulás fázisába. Említésre méltó fejlemény, hogy 2010-ben a bizonytalan támogatottságú párt és a hasonlóképp bizonytalan helyzetben található Most–Híd még a választási koalíciót fontolgatta, mely azonban a kölcsönös bizalmatlanság miatt nem valósult meg.³⁷ A két párt a választások után a Radičová-kormány keretén belül politizált együtt, amely az SaS következetes eurómentőővvel kapcsolatos elutasító álláspontja miatt bukott el. Az SaS hangsúlyeltolódása miatt azóta tovább fokozódott a Most–Híd és a Szabadság és Szolidaritás közti bizalmatlanság.³⁸

A párt része annak az ellenzéki kerekasztalnak, melyet a Smer-kormány alternatívájaként állított fel az SaS, az Egyszerű Emberek, a KDH, valamint az MKP, viszont tekintve, hogy az SaS 2010-ben jelent meg a parlamentben – mikor az MKP kiesett a törvényhozásból – a két párt kapcsolata szórványos. A párt és az MKP választási koalíciójának ötlete felmerült a 2016-os parlamenti választások előtt, de konkrét egyeztetésekre nem került sor.³⁹ Jelen időpontig a 2015-ös egyeztetések jelzik az egyetlen olyan konkrét fejleményt, amely az MKP részéről indult egy etnikai határokon felülálló koalíció kialakítására.

37 Nem köt választási koalíciót a Híd és a SaS. *Népszava*. 2010. 01. 26. Letöltés helye: nepszava.hu; letöltés ideje: 2017. 11. 07.

38 Bugár Béla: Sulík szerint a jobboldal. *Most–Híd weboldal, blogbejegyzés*, 2018. 02. 05. Letöltés helye: most-hid.sk; letöltés ideje: 2018. 03. 10.

39 Bitka o SMK. Jej podporu chce Most–Híd, ale aj sulíkovci. *Hospodárske noviny*. 2017. 02. 16. Letöltés helye: hnonline.sk; letöltés ideje: 2017. 11. 10.; MKP–SaS koalíció alakulhat. *Új Szó*. 2015. 08. 17. Letöltés helye: ujszo.com; letöltés ideje: 2017. 11. 07.; Csőd lenne az MKP–SaS koalíció. *Új Szó*. 2015. 08. 17. Letöltés helye: ujszo.com; letöltés ideje: 2017. 11. 07.

Az SaS politikai programja kisebbségi vonzatú ügyekkel nem foglalkozik, a pártnak a múltban egy magyar nemzetiségű képviselője akadt Somogyi Szilárd személyében, aki 2010-ben az országos listáról jutott be a parlamentbe, később azonban nézetkülönbségek miatt távozott a pártból. Somogyi 2016-ban az MKP országos listáján tűnt fel a Mi Magyarunk Mozgalom színeiben, de csak szimbolikus támogatottságot szerzett és kívülállóságából adódóan összekötő kapocsként sem szolgál a pártok között.

Család Vagyunk (Sme Rodina)

Boris Kollár vállalkozó és médiahiresség pártja 2016-tól ténykedik a szlovák parlamentben, ellenzéki szerepkörben. A Család Vagyunk egyszereplős pártként létezik a köztudatban, a párt támogatottsági mutatói a politikai turbulenciák ellenére viszonylag stabilak és meghaladják az öt százalékos, parlamentbe jutáshoz szükséges küszöböt.

Kollár neve röviden felmerült a 2016-os parlamenti választások után, egy esetleges ellenzéki alternatíva résztvevőjeként, a vállalkozó azonban elutasította a vonatkozó felkéréseket és kijelentette, ellenzékben szeretne politizálni. A pártból 2016 nyarán három képviselőt is kizártak, akik később a kormányoldal közelében tűntek fel, eközben Kollár személyes jellegű botrányaival került a figyelem középpontjába, miközben a párt támogatottsági mutatóit a személyes turbulenciák nem befolyásolták.⁴⁰

Boris Kollár személyesen a nemzetiségi, magyar közösséget érintő témákban nem foglalt állást, a párt hivatalos programjában viszont hangsúlyozottan megjelenik a migrációellenesség, a korrupció elleni radikális fellépés követelése, vagy a megyék megszüntetésének lehetősége. A Család Vagyunk politikai mondanivalója az elitellenesség köré csoportosul, ennek következtében nehezen feltételezhető, hogy a párt képes a módszeres együttműködésre a magyarokat képviselő politikai pártokkal – elsődlegesen a politikai rendszerellenesség és csak másodsorban az etnikum jelentette akadályok miatt.

Mi Szlovákiánk Néppárt (LSNS)

A Mi Szlovákiánk Néppárt szélsőjobboldali, ellenzéki párt, mely 2010-től ténykedik. Elnöke Marian Kotleba, a párt hangsúlyos elitellenességről és zsidó-, roma-, migráns-,

⁴⁰ Három képviselőjétől is megszabadult Boris Kollár pártja. *Felvidék ma*. 2016. 06. 08. Letöltés helye: felvidek.ma; letöltés ideje: 2017. 11. 10.; Fico hírhedt pedofilnak nevezte Kollárt. *Új Szó*. 2017. 12. 16. Letöltés helye: ujszo.com; letöltés ideje: 2018. 01. 07

valamint kisebbségellenes nézeteiről is ismert, tizennégy képviselővel rendelkezik a törvényhozásban. A párt támogatottsága az aktuális közvélemény-kutatások szerint stabilan eléri a parlamentbe jutáshoz szükséges küszöböt, koalíciós lehetőségei és hajlandósága viszont minimális.

Marian Kotleba politikai-közéleti karrierjének kezdetén magyarelles akcióiról is elhíresült, ezek közé tartozik többek között az a rozsnyói újfasiszta tüntetés, mely a helyi Kossuth-szobor eltávolításának ígéretével végződött.⁴¹ A kisebb mozgalmakból kialakuló Mi Szlovákiánk Néppárt mondanivalója az elmúlt időszakban szintén megváltozott, a Kotleba-féle mozgalom célkeresztjébe előbb zsidók, majd a roma közösségek, később pedig a migránsok kerültek. Ennek függvényében a Most–Hídnak, illetve az MKP-nak címzett szimbolikus kijelentések is elmaradtak; miközben az LSNS helyi képviselők a rendszerellenesség címen lassan megvetik a lábukat a magyarok lakta régiókban is, bár támogatottságuk még messze nem tömeges.⁴²

Tekintve a párt rendszerellenességét és alapvető izolációját a szlovákiai politikai közegekben egyértelműen kijelenthető, hogy sem a politikai program, sem pedig a gyakorlati együttműködés terén nem tekinti azt partnernek egyetlen más formáció sem – beleértve az MKP-t és a Most–Hídat.

Kereszténydemokrata Mozgalom (KDH)

Az 1990-es alapítású Kereszténydemokrata Mozgalom az egyik legrégebbi szlovákiai pártnak számít, mely 2016-tól fennállása során először nem tagja a parlamentnek, ugyanakkor a felmérések szerint támogatottsága stabil és meghaladja a parlamenti küszöbértéket. A párt mind hagyományai, mind pedig társadalmi pozíciója alapján releváns szereplőnek számít a szlovákiai politikai színtéren, a jobboldali politikai blokk oszlopos tagjának számít.

A meglehetősen instabil szlovák pártrendszerben anomáliának számító KDH több alkalommal is átesett a vezetőváltáson, a párt elnökének a 2016-os választási kudarc után Alojz Hlinát választották meg. Hlina sajátos szereplője a szlovákiai politikának: vállalkozói gyökerekkel bír, politikai pályafutását az Egyszerű Emberek soraiban kezdte, viszont hamar összekülönbözött Igor Matovičcsal, kilépett a pártból, egy év elteltével pedig belépett a KDH-ba. Hlina politikusként számtalan látványos figyelemfelkeltő akciójával hívta fel

41 Ledöntenék Kossuth Lajos rozsnyói szobrát. *Új Szó*. 2005. 06. 06. Letöltés helye: ujszo.com; letöltés ideje: 2017. 11. 10.

42 Magyarokat is vonz Kotleba. *Új Szó*. 2017. 10. 31. Letöltés helye: ujszo.com; letöltés ideje: 2017. 11. 10.

magára a figyelmet, melyek az SNS és a nacionalisták bírálata mellett érintették a magyar közösséget is: többek között tutajjal úszott le a Vág folyón, hogy Komáromban fejezze be az útját és megkoszorúzza Cirill és Metód szobrát⁴³, látványosan tiltakozott egy brüsszeli, az Európa Tanácsban található Nagy-Magyarországot ábrázoló szőnyeg ellen⁴⁴ és fehér lovon szándékozott bevonulni Budapestre Trianon évfordulóján.⁴⁵ A KDH elnökeként jóval kevesebb látványos performansz fűződik a nevéhez, viszont döntő hatása van a párt stratégiájának alakítására – többek között arra is, hogy a kereszténydemokraták milyen módon kívánnak részt venni egy jövőbeni kormánykoalícióban, vagy ellenzéki együttműködésben.

A KDH parlamenten kívül töltött időszakában mérsékelten, de határozottan bírálta a kormánykoalíció munkáját, a Most–Hídtól konkrétan egy nyílt levélben a Nemzeti Emlékezet Hivatalával kapcsolatban tervezett változások visszavonását kérve⁴⁶, de az etnikai vonzatú kritikától a párt tartózkodott. Aktívabbak voltak a kereszténydemokraták ugyanakkor a formálódó ellenzéki együttműködés kapcsán, Alojz Hlina pedig a kapcsolódó találkozókön megkérdőjelezte az MKP országhoz való lojalitását⁴⁷, felelevenítve ezzel egy régi, gyakran alkalmazott nacionalista panelt. A KDH betagozódását az ellenzéki blokkba a szlovák pártokkal való, jobbára személyes jellegű konfliktusok is nehezítik – de nem feltétlenül lehetetlenítik el. A jelenlegi körülmények között nem tudni, hogy egy új parlamenti ciklus idején a KDH vonzóbbnak tart-e egy esetleges ellenzéki együttműködést, mint a kormánypártok esetleges kiegészítését a parlamentben.

A magyar–magyar kiegyezés esélyei

Tekintve, hogy a szlovákiai magyar közösség politikai mozgásterét erősen behatárolja az érdekképviselő gyakorlati ereje, a magyar választókat megszólító pártok programjai pedig a leginkább egymással kompatibilisek, adódik a felvetés, miért nem számít egymást természetes szövetségének a Most–Híd, illetve az MKP.

43 Alojz Hlina Komáromban – percről percre. *Új Szó*. 2010. 05. 21. Letöltés helye: ujszo.com; letöltés ideje: 2017. 11. 07.

44 „Az öreg szőnyegeknek a pincében van a helyük” – interjú a férfival, aki letakarta a magyar szőnyeget. *Origo.hu*. 2011. 01. 31. Letöltés helye: www.origo.hu; letöltés ideje: 2017. 11. 07.

45 Budapestre lovagol Sloták bírálója. *Népszava*. 2010. 05. 21. Letöltés helye: nepszava.hu; letöltés ideje: 2017. 11. 07.

46 Bugár reaguje na otvorený list od Hlinu, snahu riešiť problém označil za politický marketing. *Webnoviny.sk*. 2017. 06. 14. Letöltés helye: webnoviny.sk; letöltés ideje: 2017. 11. 08.

47 Hlina: vívódunk, lojális-e az MKP. *Új Szó*. 2017. 05. 27. Letöltés helye: ujszo.com; letöltés ideje: 2017. 11. 10.

A két párt közötti konfliktus elsősorban személyes, nem ideológiai jellegű okokra vezethető vissza. A Most–Híd és az MKP a 2009-es szakadást követően évekig nem kommunikált egymással, először 2012-ben a Szlovákiai magyar alapidokumentum kapcsán egyeztettek.⁴⁸ A későbbiekben mind a megyei, mind az országos választások kapcsán felmerült a gyakorlati együttműködés lehetősége, azonban a vonatkozó, jobbára nem formális tárgyalások kivétel nélkül kudarcba fulladtak, ami a személyes konfliktusok mellett a kölcsönös bizalmatlanságnak és az előnytelennek vélt megállapodásoknak is betudható. Az országos szinten népszerűbb, szlovák választókra is támaszkodó, monopóliumhelyzetet élvező Most–Híd számára kockázatot rejt egy közös országos listában az erőviszonyok átrendeződése, míg az MKP hasonló okokból óvatos egy régiós és helyi jellegű együttműködéstől. A 2018-as év elején kiderült, hogy a helyhatósági választások kapcsán nem kerül sor szoros kooperációra a két párt között.⁴⁹

A 2018-as szlovákiai politikai válság a két pártot nem közelebb hozta, hanem eltávolította egymástól. A Fico-kormány erejének megroppanása és az ellenzéki tárgyalások intenzitásának növekedése azt eredményezte, hogy a Most–Híd a kormány szerep megtartása érdekében ismételten elhatárolta magát az előrehozott választások és az egyezkedés lehetőségétől. Eközben az MKP a szlovák ellenzékkel folytatott, felélénkülő tárgyalások miatt a koalíciós lehetőségeinek kiszélesedését látja és ennek következtében nem a Híddal megkötött esetleges koalíció jelenti számára a parlamentbe jutás egyedüli alternatíváját.

Párt	Koalíciós potenciál		Témák összeegyeztethetősége	
	Most–Híd	MKP	Most–Híd	MKP
Smer	++	0	-	-
SNS	+	--	--	--
SaS	+	+	+	+
OLANO	0	++	+	+
Család vagyunk	0	0	--	-
ESNS	--	--	--	--
KDH	+	-	+	+
MKP	0	x	+	x
Híd	x	0	x	+

2. táblázat: A magyar választók pártjainak koalíciós potenciálja (kompatibilitás jelölése: -- nagyon alacsony; - alacsony; 0 gyenge; + magas; ++ nagyon magas; x nem alkalmazható)

48 Aláírták a Szlovákiai Magyarok Alapidokumentumát. *Mandiner*. 2010. 05. 21. Letöltés helye: mandiner.hu; letöltés ideje: 2017. 11. 07.

49 Híd: az MKP nem kiemelt partner. *Új Szó*. 2018. 02. 17. Letöltés helye: ujszo.com; letöltés ideje: 2018. 02. 10.

Konklúzió – létezik szlovákiai magyar mozgástér?

A tanulmány felvállalt célja a szlovákiai magyar politikai érdekképviselő mozgóterének összegzése. Mindehhez a történelmi kitekintőt követően feltérképeztük a szlovák pártok aktuális állapotát, különös tekintettel viszonyulásukra a magyar vonzatú témákhoz és a magyar érintettségű politikai pártokhoz. Mint az az összegzésből kiviláglik, a szlovákiai politika jóval kevésbé értékelvű és sokkal inkább pragmatikus, mint egy évtizede volt. A politikai székértáborok felbomlásával növekszik az esély a gyakorlati koalíciók létrehozására – egy hasonló paktum a feltétele a jelenlegi környezetben már nem az ideológiai akadályok meghaladása, hanem a kézzelfogható, mandátumokra átfordítható politikai jelenlét. Az értékalapú politizálást felváltotta az érdekalapú politika, emellett a magyar etnikai vonzatú témák a gyakorlatban is sokkal kevésbé érzékelhetőek a közbeszédben, mint akár egy évtizeddel korábban.

A legkomolyabb különbség a két, magyar választókat megszólító politikai párt között az eltérő parlamenti pozíciójukból adódik. A Most–Híd a mandátumainak köszönhetően komoly koalíciós és érdekérvényesítési lehetőségekkel rendelkezik, az MKP pedig a parlamenti jelenlét hiánya miatt kénytelen külső fórumokon pótolni az érdekképviselői tevékenységet, az ellenzékre vagy a sajtóra támaszkodva. Pusztán ideológiai korlátai viszont nincsenek a párt szerepvállalásának, vagy önerőből szűkíti lehetőségeit (a Smer és az SNS bírálataival), vagy az előítéleteknek köszönhetően ódzkodnak az MKP-val való rendszerszintű együttműködéstől (KDH). A Híd esetében megállapítható, hogy a személyes dimenziójú konfliktusok ellenére (Egyszerű Emberek) pragmatikusan kezeli mind a kormányoldal, mind pedig az ellenzék – széleskörű koalíciós potenciállal bír.

Egy, a szlovákiaihoz hasonló megosztott és gyakorlatias környezetben a magyar közösség szempontjából hatványozottan értékelődik fel a parlamenti képviselő erőssége. Mivel azonban a Híd pozíciói gyengülnek, az MKP pedig stabilan a parlamentbe jutáshoz szükséges küszöb alatt áll, nagy a veszélye annak, hogy a következő választásokon a szlovákiai magyar politikai mozgástér nem bővülni fog, hanem tovább szűkül.

VITA EMESE

ERDÉLYI MAGYAR KÖZÉPISKOLÁSOK JÖVŐTERVEI, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A TOVÁBBTANULÁS FELTÉTELEIRE¹

A tanulmány témája tágabban a kisebbségi magyar oktatás és az erdélyi magyar tanulói ifjúság problematikájának körébe tartozik, fókuszát a középiskolás diákok jövőtervei, ezen belül pedig a továbbtanulási szándék egyéni motivációs tényezőinek és társadalmi feltételeinek a vizsgálata képezi. A kutatás kérdése arra irányul, hogy milyen szempontok szerint választanak a diákok felsőoktatási intézményt, milyen forrásokat mozgósítanak az egyetemválasztás tervezésekor, továbbá hogy miképpen strukturálódnak a jövőtervek tanulmányi szintenként és származási háttér szerint. Elemzésem első részében általános képet nyújtok a tanulók szociodemográfiai jellemzőiről, ezt követően fő célom bemutatni a továbbtanulással kapcsolatos tervek különböző szempontjait, a felsőoktatási helyszín és intézmény kiválasztásában szerepet játszó motivációs tényezőket, és ezeknek a családi háttérrel kapcsolatos összefüggéseit.

Az elemzés empirikus részében erdélyi magyar középiskolások körében végzett reprezentatív kérdőíves felmérésből származó adatok másodelemzésére támaszkodom, mely 1108 diák megkérdezésével történt; az adatfelvétel 2015-ben készült.

A téma elméleti háttere és a tanulmány célja

Az elméleti felvezető első részében a globalizálódott információs társadalmi folyamatok ifjúsági életszakaszra gyakorolt hatásait fogom röviden vázolni.

A diákok karrier és életpálya vizsgálatai sajátos részét képezik mind az ifjúságkutatóknak, mind pedig az oktatáskutatásnak. A szakirodalomban és a közbeszédben is egyre gyakrabban találkozunk az információs és tudásalapú társadalom kifejezésekkel, melyeket jelenlegi társadalmunk legfőbb sajátosságaként tartanak számon.² Az is gyakran elhangzik, hogy a fiatalok döntési lehetőségei, autonómiájuk a korábbi generációkhoz képest

1 Jelen tanulmány elkészítését a Márton Áron Kutatói Program és a Collegium Talentum támogatta.

2 Giddens, Anthony: *Szociológia*. Osiris: Budapest, 1995.

növekedett, ugyanakkor az önállóbb döntéshozás és a döntésekért vállalt felelősségek súlya is felértékelődött. Mind az oktatásban, az egyetemi bejutási helyekért, valamint a diploma-szerzésért folyó versenyben, ezzel együtt pedig a munkaerőpiacon fokozott elvárás jelenik meg az egyéni döntéshozást, és a saját sors irányításának kézbe vételét illetően. Az individuum saját életútja fölötti felelőssége tehát igen jelentős szerepet kap a beuki értelemben vett kockázati társadalomban.³ Az egyéni felelősséget övező kockázatok mindazonáltal eltérően jelentkeznek az egyes életszakaszokban, és további aránytalanságok mutathatók ki a társadalom különböző rétegeinek körében.⁴ Hans Peter Blossfeld⁵ és munkatársai szerint a globalizáció fő vesztesei a megváltozott munkaerőpiaci feltételekkel magukat szemben találó fiatalok, akik egyrészt korlátozott munkatapasztalattal rendelkeznek, másrészt nem részesei olyan kiterjedt hálózatoknak, melyek révén a gazdasági szférába beágyazódhatnak. Ebben a globális, mindinkább piacosított kontextusban, amely maga mögött tudja a felsőoktatás expanzióját és amely Zinnecker⁶ szerint egyszerre jelentette a bizonyítványok megszerzésének kényszerét, valamint az ifjúsági életszakasz meghosszabbításával járó rugalmas alulfoglalkoztatottság⁷ rendszerének kiépülését, a diákcsoportok társadalmi súlya és jelentősége felértékelődik. Amellett, hogy fiatalok sajátos kulturális frakciókat, fogyasztói csoportokat képeznek, jelentőségük munkavállalókként is megnövekedett.⁸

A későmodern társadalomban zajló folyamatok ifjúsági életszakaszra gyakorolt hatásainak összegzéseképpen elmondható, hogy a gyors és folyamatos változások világában a hatalom forrását egyre inkább az információhoz való hozzáférés, a tudás és a gyakorlati tapasztalat jelenti, s mindezek együttesen szükségesek a környezeti, valamint munkaerő-piaci feltételekhez való sikeres alkalmazkodáshoz.

- 3 Vö: Beck, Ulrich: *A kockázat-társadalom – Út egy másik modernitásba*. Századvég: Budapest, 2003. A szerző állítása, hogy az ipari forradalmat követő modernítésben a technológiai, gazdasági és társadalmi fejlődéssel újfajta kockázatok teremődnek meg, és ezek a korábbiaknál fokozottabban jelentkeznek az egyének szintjén. Az egyének döntési lehetőségei egyrésztől kiszélesednek, másrésztől a döntések következményeivel járó felelősségek is mind őket terhelik az oktatás és a munkaerőpiac szféráiban. Az individuumok egyre kevésbé számíthatnak a társadalmi struktúra azon bizonyosságaira, melyeket a korábban érvényben lévő normarendszerek és társadalmi mintázatok nyújtottak.
- 4 Habermas, Jürgen: Válságtendenciák a késői kapitalizmusban. In: Felkai Gábor (szerk.): *Jürgen Habermas – Válogatott tanulmányok*. Atlantisz: Budapest, 1994. 59–140.
- 5 Blossfeld, Hans Peter – Klizjing, Erik – Mills, Melinda – Kurz, Karin: *Globalization, uncertainty and youth in society*. Routledge: New York, 2005.
- 6 Zinnecker, Jürgen: A fiatalok a társadalmi osztályok terében. In: Gábor Kálmán (szerk.): *Civilizációs korszakváltás és az ifjúság. A kelet- és nyugat-európai ifjúság kulturális mintái*. Miniszterelnöki Hivatal Ifj. és Koordinációs Titkárság: Szeged, 1992.
- 7 Zinnecker, 1992. A fiatalok a társadalmi osztályok terében, i.m. A szerző rugalmas alulfoglalkoztatottságként említi azt a gyakorlatot, amely során a strukturális munkanélküliségből adódó problémák enyhítésére a posztindusztriális társadalmak azzal reagáltak, hogy az oktatási rendszer és a munkaerőpiac (részmunkaidő, szezonális állások) szorításába készítették a fiatalokat.
- 8 Veres Valér: A kolozsvári egyetemi hallgatók szakválasztási motivációi és munkavállalása nemzetiség és társadalmi háttér szerint. In: Papp Z. Attila (szerk.): *Változó kisebbség. Kárpát-medencei magyar fiatalok. A GeneZYs 2015 kutatás eredményei*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet: Budapest, 2017.

Az elméleti felvezető második részében az iskolázottsági esélyeket és egyenlőtlenségeket alakító tényezők nemzetközi és hazai szakirodalmába, illetve néhány empirikus kutatás eredményébe nyújtok betekintést.

A tudományos életben több olyan elmélet ismeretes, amely a konfliktualista alapparadigmából kiindulva arra a kérdésre kereste a választ, hogy milyen társadalmi okok állnak a tanulók eltérő (iskolai) előmenetelének hátterében.⁹ A tőkeelméletek szerint a kulturális tőke egyenlőtlen társadalmi eloszlása, és annak az iskolai rendszerben megvalósuló reprodukciója miatt az alacsonyabb rétegekből származó gyermekek (1) eleve hátrányos pozícióból indulnak (2) és az iskolához, munkához kapcsolódó tartós beállítódásaikban a származási közegükből átörökölt habitusokat viszik tovább.¹⁰ A továbbtanulási terveket befolyásoló tényezők magyarázatában, elemzésem során is egyrészt a tőkeelméletre¹¹ támaszkodom, másrészt pedig a Zinnecker¹² által megfogalmazott társadalmi reprodukciós stratégiák koncepcióra.

A kulturális tőkeelmélet perspektívájából az esélyegyenlőtlenségek a meritokrácia elvén szerveződő modern társadalmakban is fennmaradnak; az oktatási rendszer sajátossága ugyanis, hogy az egyének minél szélesebb körű kulturális erőforrásokkal való rendelkezését értékeli magasra, mely a kifinomult műveltségben és viselkedésben, a dominánsként számon tartott értékek és normák ismeretében, a nyelvi kompetenciákban érhető tetten. Következésképpen ezen erőforrások birtoklása a képzetebb családok gyermekei számára biztosít könnyebb előrehaladást az iskolai pályafutás során. A kulturális tőke mértéke a jövőtervekbe való beruházást, a tanulmányi és/vagy munkavállalási stratégiákat is meghatározza. Zinnecker¹³ szerint a felső rétegek reprodukciós stratégiájának sajátossága a meghosszabbított ifjúsági életszakasz, melyre a fiatalok magasabb fokú autonómiája jellemző, míg a kispolgárságot alkotó rétegek reprodukciós stratégiáiban az ifjúsági életszakasz alapvetően az oktatási intézményekhez való kötöttséggel, korlátozottabb autonómiával írható le. Utóbbiak esetében a tanulmányok befejezését gyorsan követi a munkavállalás.

9 Blossfeld, Hans Peter – Shavit, Yossi: *Persistent Inequality: Changing Educational Attainment in Thirteen Countries. Social Inequality Series*. Westview Press: Colorado, 1993.; Boudon, Raymond: *Education, Opportunity and Social Inequality: changing Prospects in Western Society*. Wiley: New York, 1974.; Goldthorpe, John: *Class Analysis and the Reorientation of Class Theory: The Case of Persisting Differentials in Educational Attainment. British Journal of Sociology*, 1996. 47 (3). 481–505.

10 Pusztai Gabriella: *A társadalmi tőke és az iskolai pályafutás*. Új Mandátum Kiadó: Budapest, 2009. Letöltés helye: www.mek.oszk.hu; letöltés ideje 2017.11.30.

11 Bourdieu, Pierre: Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz Róbert (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Új Mandátum Könyvkiadó: Budapest, 1999. 156–177.

12 Zinnecker, 1992. A fiatalok a társadalmi osztályok terében, i.m.

13 Zinnecker, Jürgen idézi Kiss Tamás: *Értékek és habitusok az erdélyi középiskolások cselekvési stratégiáiban. Educatio*, 2001. (4). 730–738.

Az ifjúsági korszakváltásként ismeretes elmélet, melynek hatása a kelet-európai poszt-kommunista térségben a kilencvenes években kezdett elterjedni, azt vázolja, hogy a társadalomban végbemenő strukturális változás miként alakította át az ifjúsági életszakaszt, milyen új kihívásokat, lehetőségeket állított a fiatalok elé, és a fiatalok válaszul milyen típusú megküzdési stratégiákat alkalmaztak.¹⁴ Eme átalakulásnak két lényeges eleme érdemel figyelmet a tanulmány szempontjából, nevezetesen az oktatás expanziója és az oktatási rendszer decentralizációja, melyek egyaránt növelték a fiatalabb korosztályok által választható alternatívákat. Az oktatási intézmények expanziója viszont egyes kutatók szerint nem teremtett egyenlőbb esélyeket, hanem még inkább polarizáltta tette az oktatási rendszert. Magyarországi kutatások¹⁵ a kétezres évek közepén a társadalmilag homogén iskolai közegek elterjedésének hátrányaira irányították a figyelmet, az akkor nemzetközi kompetenciafelmérések során ugyanis ezekben a magyarországi iskolákban volt leginkább tetten érhető a származási hatás. A magyarországi helyzet vonatkozásában e kutatások visszaigazolták a szelekciós hipotézist, melynek értelmében a társadalmi rétegek szerinti tagoltság az iskola alsóbb tagozataiban megkezdődik és mennél feljebb haladunk az iskola-rendszerben, annál inkább szelektált csoportokkal találkozunk, ezért a származás szerinti különbségek a felsőoktatás szintjén kevésbé érhetőek tetten.

Az iskolázottsági esélyek származás szerinti meghatározottságának vizsgálatakor Erdélyben a szelekciós tézis kínálta magyarázatot viszont erős fenntartásokkal lehetne elfogadni. Csata¹⁶ elemzésének eredményei alapján ugyanis a romániai középfokú oktatásra egyrészt nem jellemző az erős teljesítmény alapú szűrés, tehát a diákok jelentős része az alsóbb iskolai szinten nincs kiteve a szelekciós hatásnak, a felsőoktatás piacosodásával pedig e diákok egyre nagyobb arányban jutnak el a felsőfokú képzésig. A felsőfokú oktatás szintjén Csata¹⁷ szerint a vagyoni helyzet erős szelekciós funkciót tölt be. Ugyanakkor a kisebb költségigényű vidéki városokban létrejövő egyetemek oly módon rendezhették át a felsőoktatási piacot¹⁸, hogy az oktatás tömegesedése ellenére a származás szerinti hátrányok továbbra is megmaradtak.

14 Gábor Kálmán: Globalizáció és Ifjúsági Korszakváltás. In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): *Ifjúsági korszakváltás. Ifjúság az új évezredben*. Belvedere: Szeged, 2004.

15 Andor Mihály – Liskó Ilona: *Iskolaválasztás és mobilitás*. Iskolakultúra: Budapest, 2000.; Lannert Judit: *Pályaválasztási aspirációk. A 13 és 17 évesek továbbtanulási aspirációi mögött munkáló tényezők három kistérségben*. (PhD értekezés). Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem: Budapest, 2004.

16 Csata Zsombor: Iskolázottsági esélyegyenlőtlenségek az erdélyi magyar fiatalok körében. *Erdélyi Társadalom*, 2004. 2 (1). 99–132.

17 Uo. 125.

18 Bár az oktatási piac kínálati oldalon kiszélesedett, a diplomaszerzés még nem garanciája a karriernek, hiszen a „valódi megmértetés”, a tulajdonképpeni szelekció a munkaerőpiacon való elhelyezkedéskor érvényesül. (Csata Zsombor: Iskolázottsági esélyegyenlőtlenségek az erdélyi magyar fiatalok körében. *Erdélyi Társadalom*, 2004. 2 (1). 126.

Kiss¹⁹ egy korábbi elemzésében arra az eredményre jutott, hogy az ifjúsági korszakváltás sajátosságai az erdélyi ifjúság körében is észlelhetők, különösen a fiatalokat érintő kihívások szembesülésének tekintetében; ugyanakkor Erdélyben az oktatásnak egyfajta pszeudoexpánziója valósult meg (az oktatás minőségére hatással lévő, a kínálati oldalon nagyszámú, kétes egyetemi intézmény jött létre, ezzel együtt pedig a diplomák inflálódtak). Ilyen körülmények mellett az erdélyi magyar fiatalok életstratégiája jellemzően az egyetem elvégzését követő gyors munkaerő-piaci elhelyezkedés és családalapítás volt a kétezres évek elején. A geneZŸs 2016-os ifjúságkutatás²⁰ eredményei alapján látunk bizonyos átrendeződést a fiatalok életvitelének átalakulásában. A 15–29 éves népesség 36%-a tanul és a fiatalok kevéssel több mint fele (52,2%) tervezett további tanulmányokat folytatni. Majdnem fele (49%) egyedülállóként élt, és 2001-hez képest, amikor a korosztályon belül 22% volt a házasságban élők aránya, ez az arány 2016-ra 15%-ra csökkent, a gyermeket nevelő fiatalok arányában pedig 2%-os csökkenés volt megfigyelhető (15-ről 13%-ra).

Mindezen elméleti megközelítéseket és kutatási eredményeket figyelembe véve a tanulmány szerzőjét különösképpen annak a humán erőforrás „alapanyagnak” a társadalmi-származási jellemzői, jövőtervekről való gondolkodása és stratégiái érdeklik, melynek a főttebb vázolt körülmények között kell meghoznia egy lényeges középtávra szóló döntést a jövőt illetően. Mielőtt azonban részletesen kitérek eme sajátosságok bemutatására, egy gondolat erejéig szeretném kontextualizálni a kutatási célcsoport – az erdélyi magyar középiskolás korú népesség – oktatási helyzetét.

Romániában a népszámlálási adatok szerint a szakiskolában tanulók részaránya folyamatosan visszaszorult²¹ (1992-ben 7.3%-ról 2011-ben 1% alá), miközben a líceumi (gimnáziumi) beiskolázottak számaránya a rendszerváltás óta növekedett (1992-ben 20%, 2011-ben pedig 26.4%²²). Ez az átrendeződés egyben a társadalmi-gazdasági átalakulás következtében megváltozott munkaerőpiaci viszonyokat is tükrözi. Az átalakulás kapcsán érdemes megjegyezni, hogy az negatívan hatott az érettségit nem biztosító szakképzések megítélésére, ezzel párhuzamosan egyre inkább felértékelődtek a felsőfokú képzettség megszerzésére irányuló törekvések – állapítja meg Veres²³, hozzátevé, hogy az erdélyi magyar fiatalok esetében is érzékelhető a globális trendekbe való betagozódás igénye.

19 Kiss Tamás: Értékek és habitusok az erdélyi középiskolások jövőstratégiáiban. *Educatio*, 2001. 4. 730–738.

20 Papp Z. Attila: *geneZŸs – 2015 Kárpát-medencei ifjúságszociológiai felmérés: első adatok*. Letöltés helye: kisebbségkutato.tk.mta.hu; letöltés ideje: 2017.09.08.

21 2016-ban a magyar nyelven tanuló szakiskolások száma 5912 (a középfokú oktatás szintjéig beiskolázottak 3,73 %-a. Forrás: www.insse.ro; letöltés ideje: 2017. 12. 19.

22 Veres Valér: *Népességszerkezet és nemzetiség. Az erdélyi magyarok demográfiai képe a 2002. és 2011. évi népszámlálások tükrében*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó: Kolozsvár, 2015. 74.

23 Uo.

Tanulmányom elsődleges célja annak bemutatása, hogy a különböző erőforrásokkal való ellátottság – legfőképpen a kulturális és társadalmi erőforrások megléte - közvetlenül milyen mértékben befolyásolja a továbbtanulási aspirációkat, illetve közvetetten milyen mértékben befolyásolja a tanulmányi sikerességet mint a továbbtanulásra ható kiemelkedő tényezőt. Feltételezésem szerint a középiskola után közvetlenül a továbbtanulás irányába való aspirálás szoros összefüggésben áll a társadalmi tőke egy lehetséges indikátora, nevezetesen az extrakurrikuláris tevékenységekben való részvétellel.

A tanulmány egy további célja rávilágítani, hogy a diákok jövőterveik kialakítása, ezen belül pedig a tanulmányok folytatásával kapcsolatos tervek formálása során milyen fő szempontok mentén, milyen stratégiákat követve és milyen forrásokra támaszkodva hozzák meg döntésüket. Konkrétabban arra keresem a választ, hogy a jövőtervekről való gondolkodásban milyen súllyal szerepel az oktatás minősége, a hivatástudat (szakmai érdeklődés/ elköteleződés) valamint a karrier-, és elhelyezkedési lehetőségek szempontja.

A felsőoktatási intézmények kiválasztásában szerepet játszó magyarázó változók körének tanulmányozása azért is érdekes kérdés, mert korábbi kutatások szerint²⁴ az oktatási rendszer szelekciós mechanizmusának köszönhetően, a családi származási háttér a felsőoktatás szintjén érezhető a legkevésbé, vagyis a magasabb oktatási szintek felé haladva a származás hatásának csökkenését kellene tapasztalnunk.

Módszertan és kutatási kérdések

Tanulmányomban kvantitatív módszereket alkalmazva vizsgálom a továbbtanulás tervezésének feltételeit székelyföldi és észak-erdélyi magyar nyelven tanuló középiskolások körében. A kérdőíves adatfelvételre 2015 tavaszán került sor a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Magyar Szociológia Intézete és a Max Weber Társadalomkutatásért Alapítvány szervezésében. A minta kialakítása többlépcsős mintavételi eljárással történt, első lépésben tanfelügyelői adatok alapján az iskolák kerültek kiválasztásra, majd egy következő lépésben az 1293 osztályból véletlenszerű mintavételi logikában 51 osztály került lekérdezésre. A kérdezés során önkitöltős kérdőíveket alkalmaztak, az elemzés egységét az egyes osztályokba járó diákok képezik. Az elemzésre kerülő adatbázis 1108 esetet tartalmaz, a minta hibahatára 1,6%.

Az elemzés első részében arra keresem a választ, hogy milyen szempontok szerint és milyen motivációs tényezők alapján választanak a középiskolások felsőoktatási intézményt, továbbá hogy milyen forrásokra támaszkodnak az informálódásban.

24 Mare, Robert D.: Change and Stability in Educational Stratification. *American Sociological Review*, 1981. 46 (1). 72–87.

A dolgozat második felében magyarázó modellekkel, logisztikus regresszió segítségével vizsgálom a továbbtanulás feltételeit. Előfeltevésem, hogy a származás szerinti különbségek Erdélyben szoros összefüggésben állnak a továbbtanulással kapcsolatos tervekkel.

Eredmények

Az 1. táblázatban a mintában szereplő erdélyi magyar középiskolás diákok szociodemográfiai jellemzőit és származási hátterét szemléltettem. A 15–19 éves iskoláskorú népesség döntő többsége lány, arányuk 58%, ehhez képest a fiúk a minta 42%-át teszik ki. A diákok kisebb része (45,7%) városi származású, nagyobb részük községközpontban (13,2%) vagy falun (41,1%) született. A képzés szintje szerint megközelítőleg egynegyed-egynegyed arányban vannak jelen IX., X., XI. és XII.-es diákok, bár a X.-esek valamivel nagyobb arányban kerültek a mintába (25,5%). Az iskola típusa szerint vizsgálva a populációt láthatjuk, hogy zömmel elméleti líceumban tanulókról (61,2%) van szó, ehhez a képzéstípushoz áll közel a vokacionális jellegű képzés is, amely valamilyen hivatásszerű szakoktatást²⁵ takar, érettségi diplomai kimenettel. A mintába kerülő szakiskolai képzésben résztvevők aránya ehhez képest mindössze 22,3%. A képzés szintjére vonatkozó adataink nagyjából megegyeznek korábbi erdélyi esélyegyenlőséggel foglalkozó vizsgálatok eredményeivel²⁶, mely értelmében a magyarnyelvű szakoktatást jelentős diáklétszámmhiány jellemezte a kétezres évek elején, amikor is az alapfokú oktatást befejezők 20%-a folytatta tovább tanulmányait szakiskolában. Eredményeink szerint az elmúlt évtizedben ez a trend számottevően nem változott a magyarok körében.

A diákokat, szüleik iskolázottsága szerint vizsgálva megfigyelhető, hogy az általános iskolai végzettséggel rendelkező szülők aránya egyharmadot tesz ki az anyák esetében, és ez az arány valamivel magasabb (38,3%) az apák esetében. Az erdélyi magyar középiskolások szüleinek körében ugyanakkor alacsonyabb az általános iskolai végzettséggel vagy ennél kevesebb osztállyal rendelkező szülők aránya, az alapfokú végzettséggel rendelkező országos felnőtt népesség arányához viszonyítva²⁷ (40%). A diákok szüleinek 45%-a (apák) és 42%-a (anyák) rendelkezett érettségi diplomával, a felsőfokú végzettségűek aránya mind az apák (17,4%), mind pedig az anyák (24,9%) esetében az országos átlag (15% vö.)²⁸ fölött volt.

25 Ebbe a kategóriába tartoznak Romániában a művészeti képzést nyújtó iskolák, mint a zene vagy rajz, továbbá a pedagógia, teológia, sport és katonai képzést nyújtó oktatási intézmények.

26 Csata Zsombor: Iskolázottsági esélyegyenlőtlenségek az erdélyi magyar fiatalok körében. *Erdélyi Társadalom*, 2004. 2 (1). 99–132.

27 Veres, 2015. Népességszerkezet és nemzetiség, i.m. 73.

28 Uo. 75.

A jövőtervek vonatkozásában elmondható, hogy a diákok körülbelül kétharmada (68%) szeretne továbbtanulni a középiskola után, amelyből 25% dolgozni is szeretne az egyetem vagy a főiskola mellett. A kérdés során kisebbségben voltak, akik a munkavállalást (23%) tervezték, valamint akik még nem tudták eldönteni (9%), hogyan folytatják a középiskola utáni időszakot.

Nemi eloszlás	Válaszok %-ban	
férfi	42	
nő	58	
Származás településtípusa		
város	45,7	
községközpont	13,2	
falu	41,1	
Képzés szintje		
IX. osztály	26,3	
X. osztály	28,5	
XI. osztály	22,9	
XII. osztály	22,3	
Iskola típusa		
elméleti líceum	61,2	
vokacionális	16,8	
szakközépiskola	22,0	
Szülők végzettsége	apa	anya
alapfokú	38,3	33,3
középfokú	44,4	41,9
felsőfokú	17,4	24,9
Képzést követő tervek		
továbbtanulás	43	
munkavállalás	23	
tanulás és munkavállalás	25	
nem tudja	9	

1. táblázat: A mintában szereplő populáció jellemzői (%), N=1050

Mivel a családok társadalmi pozíciójának egyik legszélesebb körben használt indikátora az apa foglalkozási státusza, a továbbiakban az apák foglalkozás szerinti eloszlásait fogjuk megvizsgálni. A foglalkozási rétegszerkezet kialakításakor az Erikson és Goldthorpe²⁹ nevéhez kapcsolódó rétegződési sémát veszem alapul, némi módosítással – ez főleg az alsóvezetők és művezetők, a szakmunkások, a betanított fizikai munkások, továbbá a szakképzetlen munkások egy kategóriába való csoportosítását jelentette, ez a kategória összességében a (beosztott) fizikai foglalkozásúakat foglalja magába³⁰. A teljes mintára vetítve a fizikai dolgozók nagy arányú jelenléte figyelhető meg (64,1%) az apák körében. A középiskolás diákok apái között az értelmiségi foglalkozásúak aránya 11,2%, a vezetőké 4,9%, a vállalkozóké pedig 7,1%. A minta 8,2%-át gazdálkodással foglalkozó apák teszik ki; ők a romániai magyar népességhez képest alulreprezentáltak (a gazdálkodással foglalkozó erdélyi magyar népesség aránya ugyanis 19%)³¹. A tanulók 2,6%-nak ugyanakkor nem volt tudása apja foglalkozásáról, köztük pedig felülreprezentáltak a szakiskolában tanulók és 13% nem is adott érvényes választ erre a kérdésre.

A válaszadó diákok iskolatípusa szerint elemezve apjuk foglalkozási státuszát, elmondható, hogy a szakiskolába járó gyermekek valamivel több mint háromnegyedének apja fizikai munkát végez, további 12%-uk pedig gazdálkodó. A szakiskolába járók között találunk legalacsonyabb arányban vezető (1%) és vállalkozó (1,9%) apákat. Mind a vokacionális, mind pedig a líceumi oktatásban résztvevő tanulók csoportjában hangsúlyos a fizikai beosztott munkát végző apák aránya. Figyelemre méltó eltérés a vokacionális típusú képzésben részesülők és a líceumba járók között, hogy előbbieknél magasabb a gazdálkodó apák aránya (10,7%), ez majdnem ugyanannyi, mint a szakiskolába járó gyermekek apáinak számaránya, míg a líceumban tanulók körében 6,3%-ot tettek ki a gazdálkodással foglalkozó apák. További különbségek figyelhetők meg a líceumba, és a szakiskolába járó, értelmiségi foglalkozású apával rendelkezők arányában, ahol azt látjuk, hogy amint haladunk a szakiskola irányából a magasabb presztízsű líceumi oktatás irányába, úgy növekszik az értelmiségi foglalkozású apák számaránya is, illetve csökken a fizikai dolgozó, és gazdálkodó apáké.

29 Erikson, Robert – Goldthorpe, John: *The Constant Flux: A Study of Class Mobility in Industrial Societies*. Clarendon Press: California University, 1992.

30 Az összevonás legfőbb oka, hogy a szülők foglalkozására vonatkozó kérdés nyílt kérdésként szerepelt a kérdőívben, a válaszokat utólag kellett kódolnunk, így hozva létre a foglalkozási csoportokat. Az Erikson-Goldthorpe-féle séma adaptációjához nem állt rendelkezésünkre megfelelően részletes információ ahhoz, hogy szétválasszunk a szakképzett, szakképzetlen és betanított munkásokat.

31 Veres, 2015. Népességszerkezet és nemzetiség, i.m. 120.

Az apa foglalkozási státusza	szakiskola	vokacionális	líceum	összesen
vezető	1	5,3	6,1	4,9
értelmiségi	3,9	11,2	13,8	11,2
egyéni vállalkozó, önfoglalkoztató	1,9	11,8	7,5	7,1
nem fizikai dolgozó (irodai, hivatalnoki, ügynök stb.)	0	2,4	2,4	1,9
fizikai foglalkoztatott	77,3	56,8	61,5	64,1
gazdálkodó	11,6	10,7	6,3	8,2
nem tudja	4,3	1,8	2,3	2,6
Összesen	100	100	100	100

2. táblázat: A diákok eloszlása az apa foglalkozása és az iskola típusa szerint (% , N=1050)

Minden évfolyamon a továbbtanulást tervezők vannak többségben, és a tanulmányaikat folytatni kívánók aránya nagyjából azonos mértékben oszlik el az egyes évfolyamokon. A végzős évfolyamban 45,5% volt a továbbtanulni szándékozók aránya, illetve közöttük volt a legalacsonyabb a bizonytalanok aránya (6,5%). A XI. osztályosok a közvetlen továbbtanulás irányába történő aspiráció után legtöbbször a tanulás és munka együttes tervét jelölték meg (31%), hasonlóan a X. osztályosokhoz (32,1%). A X–XI.-be járó tanulók tehát még inkább tartják összeegyeztethetőnek a tanulást és munkát, viszont XII. osztályosok már kevésbé, közöttük felére csökken az a csoport, aki dolgozni is és tanulni is tervezne egyszerre.

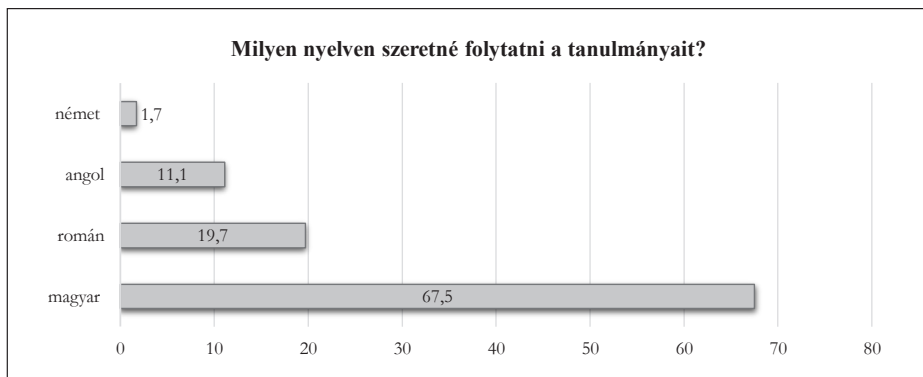
	IX. osztályos	X. osztályos	XI. osztályos	XII. osztályos	Összesen
munkába áll	28,1	12,0	22,7	35,5	23,9
folytatja a tanulmányait	38,8	43,1	39,7	45,5	41,7
mindkettőt egyszerre	20,1	32,1	31,0	12,6	24,4
még nem tudja	12,9	12,7	6,6	6,5	10,0
Összesen	100	100	100	100	100

Szign. $p < 0,00$

3. táblázat: A diákok jövőtervei a képzés szintje szerint (% , N=1050)

Kevés diáknak volt arról elképzelése, hogy milyen nyelven szeretné folytatni tanulmányait. Az összes továbbtanulni szándékozó (N=438) diák közül mindössze 117-en (10%)

adtak érvényes választ arra a kérdésre, hogy milyen nyelven tanulnának tovább. Kétharmada a továbbtanulni vágyóknak magyarul tenné ezt, egyötödük románul, majdnem egytizedük (11,1%) angolul, és mindössze 1,7% szeretett volna németül továbbtanulni. Adatainkat összevetve a kolozsvári egyetemisták körében végzett reprezentatív felméréssel a középiskolások továbbtanulásra vonatkozó nyelvi preferenciája körülbelül ezeknek az arányoknak megfelelően valósul meg az egyetemi képzés szintjén.³² Nem mutatható ki szignifikáns összefüggés a szülők iskolai végzettsége, a tanulók éves átlaga, valamint a továbbtanulás nyelve között.

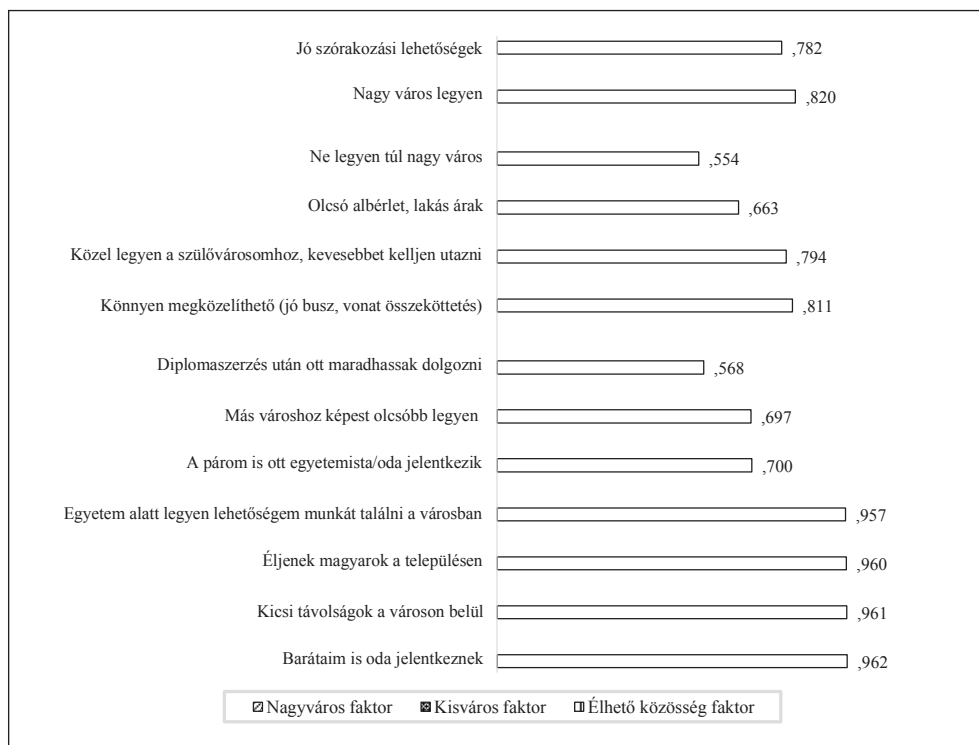
1. ábra: Milyen nyelven szeretné folytatni tanulmányait? (% , N=117)

A kutatás során arról is kérdezték a diákokat, hogy milyen környezeti adottságokat tartanak fontosnak, amikor a továbbtanulásukat tervezik. A kérdéssorban a tanulók egy háromfokú skálán jelölhették, hogy az egyes összetevők (itemek) *nagyon fontosak*, *kevésbé fontosak*, vagy *egyáltalán nem fontosak*. Válaszaikat faktorelemzéssel értékeltem ki, így próbálva beazonosítani azokat a fő dimenziókat, amelyek mentén megragadhatók az intézményválasztás kontextuális tényezői. A faktorelemzés során három fő faktor rajzolódott ki: az első és leghangsúlyosabb faktorba olyan elemek tömörülnek, amelyek a társas közösség jellegére és a megélhetés feltételeire vonatkoznak (pl. legyenek ott a barátok, és legyen munkalehetőség), ezért ezt a faktort úgy neveztem el mint az élhető közösség faktora. Ebben a faktorban egyebek mellett a nemzetiséggel kapcsolatos elem is erőteljesen jelen van, és legalább annyira fontos, hogy éljenek magyarok is a településen, mint az, hogy jó legyen a közlekedés és legyenek jelen a barátok is ott, ahol a diákok a tanulmányaikat szeretnék folytatni. A modellben ez a legmeghatározóbb, legnagyobb hangsúllyal jelen lévő faktor, tehát ez magyarázza az összvariancia legnagyobb hányadát.

32 Veres Valér: A kolozsvári egyetemi hallgatók szakválasztási motivációi és munkavállalása nemzetiség és társadalmi háttér szerint. In: Papp Z. Attila (szerk.): *Változó kisebbség. Kárpát-medencei magyar fiatalok. A GeneZys 2015 kutatás eredményei*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet: Budapest, 2017.

A második faktor egy olyan kisvárosi környezetet idéz meg, amely valahol félúton lehet a vidéki környezet és a nagy egyetemi városok között: közlekedés szempontjából jól megközelíthető, illetve nagyon hangsúlyos eleme, hogy ne essen túl távol attól a kibocsátó közegtől, ahol a tanulók születtek, nevelkedtek, és kevés időt kelljen utazással tölteni, míg eljutnak a szülővárosból az egyetemre.

A harmadik faktorba állt össze két olyan item, ami legfőképpen a nagyvárosi jelleget erősíti, és ebből fakadóan a szórakozási lehetőségek is nagy súllyal szerepelnek benne.

2. ábra: A települési adottságok fontossága a továbbtanulás tervezésekor, faktoranalízis (maximum likelihood módszer)

A továbbiakban arra fogok kitérni, hogy milyen forrásokból tájékozódnak a tanulók, amikor a továbbtanulást tervezik, és melyik forrást milyen mértékben tartják hasznosnak. A 4. táblázat százalékosan mutatja az egyes forrásokra jellemző igen válaszokat és az információ hasznosságával egyetértők arányát. A legtöbbben elsősorban a kortárs csoportokat használják tájékozódási forrásként, viszont a kapott információt csak kis mértékben vélik hasznosnak. Adataink szerint ezt követően legtöbbször az egyetemista ismerőseik, valamint az egyetemi honlapok alapján gyűjtenek információkat, és ezek tűnnek a legoptimálisabb forrásoknak is, hiszen a tanulók az innen kapott információkat tudják a legnagyobb

mértékben hasznosítani elmondásuk szerint. A szakbemutatókból, a médiából, valamint a szórólapokból a tanulók valamivel több mint fele tájékozódik, ugyanakkor ezek közül a tájékoztató források közül a szórólapokon szerzett információkat, a médiában elhangzó híreket kevesen tudják hasznosítani. A felvételi kalauzok sem tartoznak a legnépszerűbb tájékoztató források közé.

	Szoktál-e tájékozódni tőlük: ...? (igen, válaszok %-ban)	Mennyire hasznos az információ? (a <i>hasznos</i> és a <i>nagyon hasznos</i> válaszok %-ban)
barátok, osztálytársak	82,1	36,2
egyetemisták	76,1	70,1
egyetemek honlapja	67,9	60,1
egyetemek által szervezett szakbemutatók	55,7	51,7
felvételi kalauzok	45,4	36,8
nyílt napok, egyetemi intézménylátogatás	50,5	50,5
szórólapok	52,1	26,4
rádió, újság, televízió	53,7	29,2

4. táblázat: Tájékoztató források (és ezek vélt hasznossága a továbbtanulást illetően, %, N=1050)

Érdekes azt is megvizsgálni, hogy van-e összefüggés a diákok származása és aszerint, hogy környezetükből kinek a véleményét kéri ki, illetve milyen mértékben vélik fontosnak azt az egyetemválasztás során. Általánosságban elmondható, hogy a szülők véleményét az apa iskolázottságától függetlenül a diákok háromnegyede nagyon fontos befolyásoló tényezőnek tartotta, és ennél kevesebben voltak, akik úgy nyilatkoztak, hogy nem kérdezik meg a szüleiket, vagy egyáltalán nem tartják fontosnak a szülők véleményét (5,9). Megfigyelhetjük, hogy a tanárok és a barátok véleményének fontossága enyhén csökken, ahogy az apák végzettsége nő, ugyanakkor a felsőfokú végzettséggel rendelkező apák gyermekei kevéssel nagyobb arányban tartották nagyon fontosnak a barátok véleményét oktatóik véleményéhez képest, amikor az egyetemválasztásról gondolkodtak. Az egyetemista ismerősök véleményének fontossága is nagyjából azonos a különböző származású diákcsoportok körében, a származás szerinti különbségek nem szignifikánsak. Lényegesen elmarad a szakember, vagyis az iskolapszichológus véleményének fontossága, amit a diákoknak mindössze

16%-a vélt nagyon fontosnak és 47% pedig egyáltalán nem tartotta annak. Arra is érdemes viszont figyelni, hogy az alapfokú és középfokú végzettséggel rendelkező szülők gyermekei között szignifikánsan nagyobb azoknak az aránya, akik a pszichológusi véleményt nagyon fontosnak tartották a továbbtanulással és intézményválasztással kapcsolatos döntéshozás folyamatában.

Apa végzettsége	Szülők		Tanárok**		Barátok*		Egyetemisták		Iskolapszichológus***	
	fontos	nem fontos	fontos	nem fontos	fontos	nem fontos	fontos	nem fontos	fontos	nem fontos
alapfokú	74,8	7,3	40,1	18,8	42,2	19,4	40,1	22,8	19,4	38,8
középfokú	76,2	5,5	36,4	21,6	37,0	19,6	44,2	18,7	16,2	40,4
felsőfokú	75,6	5,1	29,3	26,5	31,2	24,2	45,9	24,3	10,3	43,9
összesen	75,7	5,9	35,9	21,7	37,2	20,6	43,4	20,7	15,8	40,7

Sig.: Pearson's R *<0,028; **<0,006; ***<0,001

**5. táblázat: A környezet véleményének befolyása az egyetemválasztásra
az apa végzettségének tükrében (% , N=1050)**

A továbbtanulással kapcsolatos motivációk csoportosítása is a kitűzött céljaink között szerepelt. Az elemzés tekintetében hasonlóan jártunk el, mint ahogy azt tettük a felsőoktatás potenciális helyszínének megválasztásában szerepet játszó tényezők vizsgálatánál. Először faktoranalízist alkalmaztunk. A maximum likelihood módszerrel három faktor különült el az elemzésben, melyek az összvariancia 71%-át magyarázzák. A faktorelemzésben jól láthatóan külön váltak a felsőoktatási intézménnyel kapcsolatos presztízsértékű elemek, mint az elismert diploma, neves szak, jó vélemény, ösztöndíjlehetőségek, az egyetem külföldi kapcsolatai és a magyar nyelven való tanulás. A második faktorban erőteljesen a karrierelemek jelennek meg, ez a faktor 22%-ot magyaráz az összvarianciából, és olyan motivációs elvárások csoportosulnak köréje, mint a diploma könnyű munkaerőpiaci érvényesíthetősége, a jó pénzkeresési lehetőségek, de ide csoportosult a szakmai elhivatás

mint belső motivációs tényező is. Amennyiben a motivációkat külső és belső logikában különítjük el, azt mondhatjuk, hogy az utolsó faktor elsősorban külső motiváló elemeket foglal magába, olyanokat, mint a szülők jó vélekedése, a felsőfokú tanulmányok könnyű teljesíthetősége, illetve a harmonikus viszony tanárok és diákok között.

I. faktor	
Akkreditált szak, elismert diploma	,959
Több éve működő, neves szak	,959
Tanárok jó véleménye az egyetemről, szakról	,959
Jó ösztöndíj-lehetőségek	,881
Távoktatásos szakon is lehessen tanulni	,836
Lehessen külföldön tanulni egyetem közben	,789
Tanulhassak az anyanyelvemen	,738
II. faktor	
Jó karriert tudjak építeni, jól tudjak érvényesülni	,842
Könnyen tudjak munkát kapni, miután végzek	,828
Érdekeljen, amit tanulunk és szeressem a szakmát	,789
Be tudjak jutni ingyenes helyre	,707
Sok pénzt tudjak keresni	,686
III. faktor	
Szüleim jó véleménye az egyetemről, szakról	,764
Könnyen tudjam elvégezni	,754
Jó tanár-diák viszony	,652

6. táblázat: A továbbtanulás motivációi, faktoranalízis (maximum likelihood módszer)

Elemzésem utolsó részében logisztikus regresszió segítségével vizsgálom a továbbtanulási aspirációk befolyásoló tényezőit. A regressziós modell függő változóját a továbbtanulás irányába történő közvetlen aspiráció képezi. Ennek mérésére létrehoztam egy dummy változót, amelynek értéke pozitív kimenetet (1-est) kapott abban az esetben, ha a diák középiskolai tanulmányainak befejezése után egyenesen a továbbtanulást választaná, az összes többi esetben a változó értéke 0. A modell több fázisban készült, pontosan három lépcsős. Az első fázisban az iskolai siker és egyéni teljesítmény tényezőit vontam be a

modellbe, második lépésben a származás hatását operacionalizáló változókat, legvégül pedig a szociodemográfiai változókkal egészítettem ki a modellt. Ezzel a modellstruktúrával arra keresem a választ, hogy mely tényezőknek (tanulmányi teljesítmény vagy származás) erősebb a közvetlen továbbtanulási szándékra gyakorolt hatása.

A modellbe bevont független (magyarázó) változók a fenti csoportosításnak megfelelő sorrendben a következők:

1. tanulmányi siker (a tanuló előző tanévben elért átlagával mérve)
2. a tanulásra fordított idő hétköznapi
3. különóra (dummy, 1 – ha jár különóra a diák, 0 – ha nem jár)
4. iskolán kívüli tevékenységekben való részvétel (index)
5. apa iskolázottsága
6. család anyagi helyzete
7. származás településtípusa (dummy, 1 – város, 0 – vidék)
8. a kérdezett neme (dummy, 1 – lány, 0 – fiú)
9. tanulmányi szint (hányadik osztályba járt a kérdezés időpontjában)

Az 1. modell, melyben a tanulmányi eredmények és a tanulásra szánt idő, illetve az egyéb önfejlesztő tevékenységekben való részvétel hatását vizsgáltam, 27%-os magyarázó-erővel bír (Nagelkerke $R^2=0,274$). A modellben legerősebb hatása a jó tanulmányi eredményeknek van: minél nagyobb egy diáknak a tanulmányi átlaga, annál nagyobb eséllyel választaná a közvetlen továbbtanulást. Hasonlóképpen növeli a közvetlen továbbtanulás tervezésének esélyét a tanulásra szánt idő növekedése. Legerősebb hatás a három óránál több időt tanulásra fordítók körében mutatható ki, ők majdhogynem háromszor nagyobb eséllyel szeretnének továbbtanulni azokhoz képest, akik kevesebb mint egy órát töltenek otthon tanulással. A különórán való részvételnek is erős szignifikáns hatása van a továbbtanulási szándékra, amiből arra következtetünk, hogy az árnyékoktatás hatása jelentősen befolyásolja a továbbtanulási aspirációt: aki a kötelező oktatás mellett fizetett magánórákra is jár, kétszer nagyobb eséllyel tanulna tovább, mint az, aki nem jár magánórára. Az iskolán kívüli tevékenységekben való részvétel növelte a továbbtanulás tervezésének esélyét, de ez a hatás nem volt szignifikáns.

Az apa iskolázottsága és a jövedelmi viszonyokat mérő változók bevonása valamelyest növelte a 2. modell magyarázó erejét, az R^2 értéke 0,274-ről 0,286-ra nőtt. A tanulmányi sikeresség parciális hatása viszont csökkent a 2. modellben, de továbbra is elmondható, hogy a tanulmányi átlag, különösen 9-es átlag fölötti érték, jelentősen növeli (Exp. $\beta=5,091$) a továbbtanulási esélyeket. A tanulásra szánt idő hatásának növekedését figyeljük meg, az átlagosnál több időt tanulással töltő kategória (három óránál többet tanulók)

esetében. Figyelemreméltó a 2. modellben, hogy miután az apa iskolázottságát és a jövedelmi viszonyokat mérő változót a beemeltük a modellbe és így vizsgáltuk a szocioökonómiai státusz hatását a különórakon való részvétel elvesztette a továbbtanulási tervekre gyakorolt korábbi szignifikáns hatását. A közvetlen továbbtanulás tervezésének esélyét az apa felsőfokú iskolázottsága növeli legerőteljesebben: a felsőfokú végzettséggel rendelkező apák gyermekei kilencszer nagyobb eséllyel tervezik folytatni tanulmányaikat, mint a legfeljebb nyolc általánost végzett apák gyermekei, de már a líceumi végzettségű, azaz érettségi diplomával rendelkező apák gyermekei is jó eséllyel³³ szeretnék folytatni tanulmányaikat. A 2001³⁴ és 3000 lej közötti jövedelemmel rendelkező családok gyermekei kétszer nagyobb eséllyel választanák a továbbtanulást azoknak a családoknak a gyermekeihez képest, ahol a család havi összjövedelme 1500³⁵ lej alatt van, tehát a család gazdasági helyzete is jelentős mértékben befolyásolja a közvetlen továbbtanulás tervezését.

A szociodemográfiai változók bevonása a 3. modellbe tovább növelte a regressziós becslés magyarázó erejét, a harmadik fázisban a teljes modell magyarázó ereje 30%-os (Nagelkerke $R^2=0,306$). A tanulmányi átlaggal mért iskolai siker hatásának mértéke és erőssége a továbbtanulás tervezésére hasonló maradt a 2. modellhez: a 8,73–9,25-ös átlaggal rendelkező tanulók 2,9-szer, a 9,26-os átlaggal rendelkezők pedig 5-ször nagyobb eséllyel választanák a továbbtanulást a 8,00-as alatti átlaggal rendelkezőkhöz képest. Az otthoni tanulásra szánt idő továbbra is akkor gyakorol legerőteljesebb hatást a továbbtanulási aspirációkra, ha az átlagosnál több időt, tehát hétköznapi ponton több mint három órát tölt egy diák tanulással. Ezek a diákok mind a 2., mind pedig a 3. modell alapján háromszor nagyobb eséllyel választanák a középiskola befejezése után a továbbtanulást, mint azok, akik egy átlagos hétköznapi egy órát, vagy annál kevesebbet szánnak tanulásra. A szociodemográfiai változók bevonása kevéssel csökkentette a származás továbbtanulási tervekre gyakorolt hatását, amit az apák iskolázottsági szintjével mértünk, de a hatás a 3. modellben is szignifikáns maradt. A regressziós becslések alapján érdemes már most megjegyezni, hogy a továbbtanulásra ható tényezők között az apák felsőfokú végzettsége van a legnagyobb mértékű hatással a közvetlen továbbtanulás irányába való elmozdulásra, ezt követően pedig a jó iskolai előmenetel. A 3. modellben növekedett az anyagi helyzet hatásának mértéke és erőssége mint magyarázó tényező. Érdekes módon nem a leggazdagabb családok gyermekei választanák nagyobb eséllyel a továbbtanulást, hanem a már 2. modellben is említett 2001–3000 lej közötti jövedelemmel rendelkező családok gyermekei,

33 5,7-szer nagyobb eséllyel folytatnák tanulmányaikat a líceumi végzettséggel rendelkező apák gyermekei az alapfokú végzettséggel, vagy annál kevesebbel rendelkező apák gyermekeinél.

34 Ahol 2001 román lej egyenlő 135 557 magyar forinttal, és 3000 román lej egyenlő 203 218 magyar forinttal. Az árfolyam megállapítása 2017. június 23-i középárfolyamon számolva 1 RON = 67,7447 HUF.

35 1500 román lej egyenlő 101 615 magyar forinttal, 2017. június 23-i középárfolyamon számolva 1 RON = 67,7447 HUF.

akinek esélye a továbbtanulásra 2,4-szer nagyobb a legalsó jövedelmi kategóriába tartozó családok gyermekeihez képest. A származás településtípusát figyelembe véve, a városi származású fiatalok másfélszer nagyobb eséllyel tanulnának tovább a vidékiekhez képest. A kérdezettek neme ugyanakkor nem gyakorolt szignifikáns hatást a továbbtanulási tervekre a 3. modellben. Ez az eredmény azért is meglepő, mert a korábbi kutatások alapján³⁶ jelentős különbségek figyelhetők meg fiúk és lányok továbbtanulási aspirációi között. A tanulmányi szint, mely egyben az életkorra is utal, a 12. osztályosok, tehát az idősebb korúak körében 1,2-del növeli a középiskola befejezését követő közvetlen továbbtanulás esélyét a IX. osztályba járókhoz képest.

Magyarázó változók	1. modell (Exp. β)	2. modell (Exp. β)	3. modell (Exp. β)
<i>Tanulmányi átlag</i>			
<= 8,00 (ref. kategória)			
8,01–8,72	2,997***	1,261	1,399
8,73–9,25	6,255***	2,660***	2,971***
>= 9,26	8,995***	5,091***	5,507***
<i>Tanulásra fordított idő</i>			
<= 1 óra (ref. kategória)			
>1 és <=2 óra	1,527*	,955	,959
>2 és <=3 óra	1,899**	2,080*	1,901*
>3 óra	2,755***	3,138***	3,118***
<i>Különóra</i> dummy (1–igen, 0–nem)	2,000***	1,442	1,308
<i>Extrakurrikuláris tevékenységek</i> (index)	1,025	1,022	1,060
<i>Apa iskolázottsága</i>			
8 osztály (ref. kategória)			
szakiskola		4,117	3,644
líceum		5,733*	4,865*
egyetem		9,662**	8,176**

36 DiMaggio, Paul: Cultural Capital and School Success: The Impact of Status Culture Participation on the Grades of U.S. High School Students. *American Sociological Review*. 1982. 47 (2). 189–201.

<i>Jövedelem</i>			
<= 1500 RON (ref. kategória)			
1501-2000 RON		1,791	1,881*
2001-3000 RON		2,242**	2,400**
>3000 RON		1,485	1,403
<i>Településtípus</i> dummy (1–város, 0–vidék)			1,549*
<i>Kérdezett neme</i> dummy (1–lány, 0–fiú)			,901
<i>Tanulmányi szint</i>			
IX. osztály (ref. kategória)			
X. osztály			1,048
XI. osztály			2,283
XII. osztály			1,251**
<i>Konstans</i>	,087	,025	,016
<i>Nagelkerke R Square</i>	,274	,286	,306

Sig.: *p<0,05 **p<0,01 ***p<0,001

7. táblázat: A továbbtanulás tervezését befolyásoló tényezők többváltozós modellje (logisztikus regresszió)

Összegzés

A tanulmány erdélyi magyar középiskolás diákok jövőterveit vizsgálta, e tervek közül pedig részletesebben a továbbtanulás tervezésének körülményeit, a felsőoktatási intézmények környezetével kapcsolatos elvárásokat, a motivációs tényezőket, valamint azokat az egyéni és társadalmi feltételeket, amelyek a továbbtanulást nagy eséllyel befolyásolják.

A középiskolai képzés szintje szerint vizsgálva a tanulókat elmondható, hogy bár minden évfolyamon többségben vannak azok, akik a továbbtanulást tervezik, ezek aránya a végzős, XII. évfolyamos diákok körében a legnagyobb. Míg XI. osztályban a tanulók közel egyharmada gondolja úgy, hogy össze tudja egyeztetni az egyetemi tanulmányokat és a munkát, XII.-ben ezt már jóval kevesebben (13%) tervezik.

Alacsony válaszadási aránnyal szembesültünk, amikor arról kérdeztük a diákokat, hogy milyen nyelven szeretnének továbbtanulni. A válaszok alapján viszont azt tapasztaltuk,

hogyan a középiskolások tervei nagyjából tükrözik a felsőoktatási intézményekben tapasztalható tényleges nyelvválasztási arányokat. A magyar diákok döntő többsége magyar nyelven tervezi folytatni tanulmányait, és a magyarság jelenléte is fontos szempont a diákok számára, amikor a felsőoktatási intézmény helyszínének kiválasztásában gondolkodnak. Az anyanyelvi környezet mellett további nagyon fontos szempontként jelenik meg az egyetemválasztás során a személyes kapcsolathálózat (barátok, partner) jelenléte és a város élhetősége (jó közlekedés, munkalehetőségek) mint vonzó tényezők.

A felsőoktatással kapcsolatos információkat a középiskolások elsősorban a kortárs csoportokon keresztül szerzik, és ezek közül a leghasznosabbnak az egyetemistáktól kapott információkat tartják. Az egyetemek honlapjait is a fő tájékoztató platformok közé sorolták, illetve lényeges számban nagyon hasznosnak tartották még az egyetemek által szervezett szakbemutatókat és nyílt napokat. Válaszaik alapján kiderült, hogy bár eljut hozzájuk a média tájékoztatása, a felvételi kalauzok és szórólapok is, az innen szerzett információkat kevésbé vélték hasznosíthatónak. A továbbtanulás tervezésében származástól függetlenül fontos véleményformáló szerepet töltenek be a szülők. A tanárok és a barátok továbbtanulással kapcsolatos véleményeinek fontossága csökken az apák végzettségének növekedésével. Viszonylag kevesen tartják hasznosnak a pszichológus jövőtervekkel kapcsolatos tanácsait, ugyanakkor az alacsonyabb képzettséggel rendelkező szülők gyermekei között nagyobb arányban vannak, akik hasznosnak gondolják a szakember véleményét ebben a kérdésben. Ezért fontos, hogy a jövőben az alacsonyabb társadalmi rétegekből származó gyermekek valóban jussanak is el a pszichológiai szaktanácsadásig, ahol remélhetőleg hasznosítható karriertanácsadásban részesítik őket.

A továbbtanulással kapcsolatos motivációk legtisztábban két fő dimenzió mentén különíthetők el: az egyik az egyetemi képzéssel mint presztízstényezővel kapcsolatos, a másik pedig a jó karrierlehetőségekhez fűződik. A tanulmány utolsó részében logisztikus regressziós becsléssel vizsgáltam a továbbtanulásra ható tényezőket. Véggkövetkeztetésem, hogy a továbbtanulás tervezésének esélyét nagymértékben az apa felsőfokú iskolai végzettsége, valamint a tanulmányi sikeresség mellett a tanulásba fektetett idő valószínűsíti. Összességében elmondható, hogy (az apa végzettségével operacionalizált) származási háttér az elsődleges meghatározója a továbbtanulási szándéknak, vagyis az egyéni erőfeszítések mellett legnagyobb eséllyel a felsőfokú végzettséggel rendelkező apák gyermekei aspirálnak a közvetlen továbbtanulás irányába.

GAZSÓ DÁNIEL

VITARECENZÍÓ – BRUBAKER DIASZPÓRAKONCEPCIÓJÁNAK KRITIKÁJA

Mi a diaszpóra? Mire való ez a fogalom? Végző soron minden diaszpórákutató ezen töri a fejét. Rogers Brubaker és Claire Alexander is hasonló kérdésekről vitázik egymással az *Ethnic and Racial Studies* (Etnikai és Faji Kutatások) című folyóirat oldalain. Brubaker 2005-ben megjelent diaszpórakoncepcióját¹ Alexander 2017-ben vonta kritika alá,² melyre a Kaliforniai Egyetem neves szociológus professzora ugyanabban a lapszámban válaszolt is.³ Jelen értekezés célja e három, szorosan egymásra épülő, angol nyelven megjelent tanulmány kritikai ismertetése a magyar olvasóközönség számára.

Bevallom, Brubaker és Alexander egymás ellen megfogalmazott érvei első olvasatra diszciplináris szörszálhasogatásnak tűntek. Ennek ellenére úgy döntöttem, hogy vitájukat recenzálom, mert abban közvetlenül vagy közvetve megjelennek a diaszpórákutálás elmúlt húsz évének meghatározó elméleti és módszertani dilemmái. Melyek a diaszpóra kritériumai? E fogalom konkrét, körülhatárolható embercsoportokat jelöl vagy csupán egy felülről konstruált kategória? Megállapítható-e egy adott diaszpóráközösség létszáma? Feltárható-e eredetének és kialakulásának története? Az államhatárokat átvelő diaszporikus kapcsolathálók meghaladják-e a nemzetállam eszméjét? Ötvözhető-e a társadalomtudományok elméletei és módszerei a diaszpórákutálásban? A következőkben ezeket a kérdéseket járom körbe.

A vitarecenzió célja – az említett két szerző tanulmányainak ismertetésén túl – olyan szakmai műhelybeszélgetések kezdeményezése, melyek lehetőséget adnak az érintett témák alaposabb kifejtésére. Ennek érdekében, az utolsó fejezetben, zárzó helyett, újabb vitaindító gondolatokat vázolok majd fel a diaszpórákutálás kihívásairól.

-
- 1 Brubaker, Rogers: The 'Diaspora' Diaspora. *Ethnic and Racial Studies*, 2005. 28 (1). 1–19. Később kötetben is megjelent: Ugyanő: *Grounds for Difference*. Harvard University Press: Cambridge, 2015. 5. fejezet.
 - 2 Alexander, Claire: Beyond the „The 'Diaspora' Diaspora”: A Response to Rogers Brubaker. *Ethnic and Racial Studies*, 2017. 40 (9). 1544–1555.
 - 3 Brubaker, Rogers: Revisiting „The 'Diaspora' Diaspora”. *Ethnic and Racial Studies*, 2017. 40 (9). 1556–1561.

Alapkonceptió

A vita alapjául szolgáló, 2005-ben megjelent tanulmány minden idők egyik legsikeresebb alkotása a diaszpórakutatás területén. Ez az *Ethnic and Racial Studies* harmadik legolvasottabb és negyedik legtöbbet idézett cikke.⁴ Brubaker egy problémafelvetéssel indít: a diaszpóra fogalom elterjedésének, és ezzel együtt túlságosan kibővült jelentéstartalmának veszélyeire hívja fel a figyelmet. Innen a tanulmány címe is: a „*Diaspora*’ *Diaspora*” kifejezés ugyanis a terminus szétszóródására, népszerűvé válására és egyre tágabb értelemben vett használatára utal. Jól tükrözik ezt a folyamatot a szerző által hivatkozott adatok: míg a diaszpórát az 1970-es években csupán egy-két disszertációban jelölték kulcsfogalomként, addig 2001-ben százharminc esetben találkozhattunk vele. Mindeközben az eredetileg zsidó, görög és örmény szétszóródásra utaló szó használata kiterjedt a legkülönbözőbb etnikai, nyelvi, nemzeti vagy vallási alapon szerveződő közösségek megnevezésére. „*A probléma ezzel a széles körben elfogadott ‘virágozzék-ezer-diaszpóra’ megközelítéssel az, hogy általa használhatatlanná válik a kategória [...]. Ha mindenki diaszporikus, akkor megkülönböztetetten senki sem az. A kifejezés elveszíti diszkriminatív erejét – bizonyos jelenségek kiválasztásának és megkülönböztetésének képességét. A diaszpóra egyetemessé válása, paradox módon a diaszpóra eltűnését jelenti.*”⁵ E probléma megoldására Brubaker – tanulmányának második fejezetében – felállítja a diaszpóra három kritériumát.

Elsőként a területi szétszóródást (*dispersion*), azaz a migrációs eredetet nevezi meg. Ez talán a diaszpóra legáltalánosabban elfogadott kritériuma. Jelentőségét az olyan, mára klaszszikussá vált meghatározások is jól tükrözik, melyek értelmében a diaszpóra egy „*államhatárokkal szétválasztott etnikai közösség*”⁶, illetve „*egy népnek az óhazán kívül élő része*”.⁷ Második kritériumként Brubaker az anyaország-orientációt (*homeland orientation*) jelöli meg. Itt elsősorban William Safran hosszadalmas (több mint tízsoros!) diaszpóradefiníciójára hivatkozik, kiemelve annak négy ide vonatkozó pontját: 1) a származási hely kollektív tudatban és mítoszokban való megőrzését; 2) az óhaza mint igaz és ideális haza elképzelését, ahová egyszer vissza kell térni; 3) a származási hely fennmaradásáért, helyreállításáért, biztonságáért

4 Alexander, 2017. Beyond the „The ‘Diaspora’ Diaspora”, i.m. 1545.

5 „*The problem with this latitudinarian, ‘let-a-thousand-diasporas-bloom’ approach is that the category becomes stretched to the point of uselessness [...]. If everyone is diasporic, then no one is distinctively so. The term loses its discriminating power – its ability to pick out phenomena, to make distinctions. The universalization of diaspora, paradoxically, means the disappearance of diaspora.*” Brubaker, 2005. The ‘Diaspora’ Diaspora, i.m. 3.

6 „*...ethnic communities divided by state frontiers [...].*” King, Charles – Melvin, Neil J.: *Diaspora Politics. International Security*, 1999. 24 (3). 108–138, itt: 108.

7 „*...that segment of a people living outside the home land.*” Connor, Walker: *The impact of homelands upon diasporas*. In: Sheffer, Gabriel (ed.): *Modern Diasporas in International Politics*. Croom Helm: London, 1986. 16–46, itt: 16.

és jólétéért érzett kollektív elkötelezettséget; és 4) az anyaországgal folytatott közvetlen vagy közvetett kapcsolattartást, mely jelentősen meghatározza az etnikaközösségi tudatot és szolidaritást.⁸ A brubakeri diaszpórakonceptió harmadik kritériuma az etnikai határmegtartás (*boundary-maintenance*), azaz a diaszpóraközösség és az őt körülvevő többségi társadalmak közötti etnikai határok megőrzése. Az ebben az értelemben használt etnikai határ fogalmának elméleti alapjait Fredrik Barth kulturális antropológus dolgozta ki. Ő volt az első, aki az etnicitás lényegi megnyilvánulásait nem a változatlannak vélt kulturális sajátosságokban (*cultural stuff* – amit „kulturális tartalomnak” vagy „kulturális anyagnak” is szoktak fordítani) látta, hanem a különböző etnikumhoz tartozók találkozásaiiban, interakcióiban, melynek során, a kontextusnak megfelelően bizonyos kulturális jellemzők kifejezésre jutnak. „Ebből a nézőpontból – írja Barth 1969-ben megjelent könyvében – a kutatás középpontjába a csoportot meghatározó etnikai határ kerül, és nem az általa körülzárt kulturális sajátosságok.”⁹

A társadalmi integráció és az etnikai határmegtartás nem egyik napról a másikra történik. Hosszabb időnek kell eltelnie ahhoz, hogy egy migrációs eredetű közösségről kiderüljön, vajon képes-e az őt körülvevő társadalomba beilleszkedni úgy, hogy közben etnikai határait megtartja, a megkülönböztetett etnikumként való létezés vágyát egyik generációról a másikra továbbadja. Éppen ezért, Brubaker külön kihangsúlyozza az idő faktorát: a diaszpórát egy hosszú távú, *long durée* jelenségeként írja le.

A fogalmi keretek tisztázása után Brubaker új fejezetet nyit „Egy radikális szakítás?” (*A radical break?*) címmel. Ebben a jelenkor egyik legizgalmasabb kérdését feszegeti: „A nemzetállam korát meghaladva átléptünk a diaszpóra korába?”¹⁰ Brubaker nem ért egyet a radikális változásokat jósoló magyarázatokkal. Szerinte a diaszpórákat létrehozó népvándorlási folyamatok egyáltalán nem annyira új keletűek, mint azt sokan hiszik. Sőt, minden bizonnyal a XIX–XX. század fordulóján, a paraszti exodus következtében a népesség nagyobb hányada élt emigrációban, mint napjainkban. Mindemellett a nemzetállamok jelentősége sem csökkent: területi, intézményes és jogi kereteikkel továbbra is döntő szerepet játszanak a diaszporikus lét kialakulásában. „Az emberek túlnyomó többségének mobilitását továbbra is szigorúan korlátozza a származási helyük, az állampolgárságuk, valamint az államok kirekesztő bevándorláspolitikája.”¹¹

8 Safran diaszpóradefinícióját lásd Safran, William: *Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return*. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 1991. 1. 83–99, itt: 83–84. A definíció magyar nyelvű fordítását lásd Gazsó Dániel: Egy definíció a diaszpórákutatás margójára. *Kisebbségkutatás*, 2015. 24 (2). 7–33, itt: 29–30.

9 „The critical focus of investigation from this point of view becomes the ethnic boundary that defines the group, not the cultural stuff that it encloses.” Barth, Fredrik: Introduction. In: Ugyanő (ed.): *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Cultural Difference*. Universitetsforlaget: Oslo, 1969. 9–38, itt: 15.

10 „Have we passed from the age of the nation-state to the age of diaspora?” Brubaker, 2005. The ‘Diaspora’ Diaspora, i.m. 8.

11 „...the mobility of the great majority remains severely limited by the morally arbitrary facts of birthplace and inherited citizenship and by the exclusionary policies of states.” Brubaker, 2005. The ‘Diaspora’ Diaspora, i.m. 9.

Tanulmányának utolsó, „Entitás vagy alapállás?” (*Entity or stance?*) című fejezetében Brubaker bedobja mindig bevált jolly jokerét: a „csoporthizmus” (*groupism*) problémáját. Ez alatt a saját maga kreálta fogalom alatt Brubaker egy olyan tendenciát ért, amely hajlamossá tesz bennünket arra, hogy etnikai, nemzeti, származási vagy vallási alapon megkülönböztetett közösségeket (romákat, magyarokat, afroamerikaiakat, zsidókat stb.) belülről homogén, kívülről lehatárolt, szilárd csoportokként kezeljünk. Ez a lényegében esszencialista megközelítés a politikai életben (kiváltképp a nacionalista, nemzetcentrikus diskurzusokban), de még a hétköznapi sztereotípiákban is általános és természetes. Ezzel szemben a tudományos elemzések és értelmezések kifejezetten káros hatással lehet, hiszen hamis képet nyújt a kutatás tárgyát képző társadalmi jelenségekről. Ennek elkerülése érdekében Brubaker – mintegy a tudományos értekezések tudományos jellegének megmentésére – azt javasolja, hogy az etnikumokat, nemzeteket és minden más, hasonló jellegű makroközösséget kezeljünk „gyakorlati kategóriákként” (*practical categories*). „Röviden: a kategóriákra összpontosítva jobban láthatóvá válik, hogy az etnicitás, a faji és nemzeti hovatartozás milyen sokféleképpen képes létezni és »működni« anélkül, hogy léteznének etnikai csoportok mint szilárd entitások. Ez segíthet abban, hogy az etnicitást csoportok nélkül képzeljük el.”¹² Ez a megközelítés végigkíséri Brubaker egész pályafutását. Legyen szó nemzeti kisebbségekről¹³, vallásról¹⁴ vagy transzneműségről¹⁵, a csoporthizmus problémája szinte minden írásában kiemelt helyet kapott, mondhatni névjegyévé vált. Diaszpórakonceptiója sem képez kivételt ez alól. „Elemzésem célja – írja 2005-ben megjelent tanulmányának összegzésében – nem a diaszpóra jelentéstartalmának kiürítésére irányult, hanem a szubsztancialista megközelítés leépítésére. Ez úgy valósul meg, hogy a diaszpórát nem körülhatárolt csoportként kezeljük, hanem mint gyakorlati kategóriát, projektumot, követelést és alapállást.”¹⁶ Brubaker ezzel a megközelítéssel igyekszik felhívni a figyelmet a különféle diaszpóraszervezetek, és nem utolsósorban az anyaországok identitásformáló szerepére. „A »diaszpórát« mint gyakorlati kategóriát követelések alátámasztására, projektek megfogalmazására, elvárások felállítására, energiák mozgósítására és a hűség elnyerésére használják. Ez a kategória gyakran erős normatív változással jár együtt. Nem annyira leírja, mint inkább átalakítja a világot.”¹⁷

12 „A focus on categories, in short, can illuminate the multifarious ways in which ethnicity, race and nationhood can exist and 'work' without the existence of ethnic groups as substantial entities. It can help us envision ethnicity without groups.” Brubaker, Rogers: *Ethnicity without groups*. *European Journal of Sociology / Archives Européennes de Sociologie*, 2002. 43 (2). 163–189, itt: 170.

13 Brubaker, Rogers: *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge University Press: Cambridge, 1996.

14 Brubaker, 2015. *Grounds for Difference*, i.m. 3. és 4. fejezet.

15 Brubaker, Rogers: *Trans: Gender and Race in an Age of Unsettled Identities*. Princeton University Press: Princeton, 2016.

16 „The point of this analysis has not been to deflate diaspora, but rather to de-substantialize it, by treating it as a category of practice, project, claim and stance, rather than as a bounded group.” Brubaker, 2005. *The 'Diaspora' Diaspora*, i.m. 13.

17 „As a category of practice, 'diaspora' is used to make claims, to articulate projects, to formulate expectations, to mobilize energies, to appeal to loyalties. It is often a category with a strong normative charge. It does not so much describe the world as seek to remake it.” Brubaker, 2005. *The 'Diaspora' Diaspora*, i.m. 12.

Kritika

Merész vállalkozás szembeszállni egy ilyen racionális és nagy hatású elmélettel. Claire Alexander, a Manchesteri Egyetem szociológus professzora is érezhette ennek súlyát: talán ezért tarkította esszéjét sokszor indokolatlanul körmönfont, többsoros mondatokkal. Persze az is lehet, hogy egyszerűen így fog a tolla. Érvrendszerének gordiuszi csomóiból azonban ésszerű kritikák bontakoznak ki. Alexander ellenvéleményét három nagyobb témakörre bontva mutatja be, melyek sajnos teljesen eltérnek Brubaker tanulmányának tartalmi felépítésétől. Ez ugyancsak megnehezíti az összefüggések felismerését az olvasó számára.

Az első témakör (*Placing diaspora*), a diaszpóra meghatározásának kiindulópontjára vonatkozik, azaz hogy honnan közelítsük meg a kutatás tárgyát: a származási országból – Alexander szavaival élve – „ott és akkor” (*there and then*) perspektívát alkalmazva; avagy a befogadó országból kiindulva, „itt és most” (*here and now*) megközelítéssel? Brubaker – Alexander kritikája szerint – az utóbbit helyezi előtérbe, míg az előbbi nézetet (mely elengedhetetlen lenne a diaszpóra kialakulására vonatkozó, emigráció történeti kutatások szempontjából) inkább mellőzi, mert túlfel van az anyaországból kiinduló csoportszemléletű meghatározásoktól. Az „ott és akkor” perspektíva elhanyagolása mellett, Alexander nincs megelégedve Brubaker befogadó országból kiinduló „itt és most” megközelítésével sem. E tekintetben annak magyarázatát hiányolja, hogy pontosan hol és hogyan jönnek létre azok a bizonyos etnikai határok, vagy más szóval, kulturális szövetségek (*where and how boundaries or alliances are drawn*).

A második témakör (*Diaspora and difference*) a diaszpóra megkülönböztető jegyeiről, fogalmi kereteiről szól. Itt Alexander a brubakeri diaszpórakon koncepció hármaskritériumrendszerét bírálja. „Brubaker igyekszik megmenteni a diaszpórát a túl tág értelemben vett szóhasználatától, megőrizve egyediségét és elméleti hasznosságát. Alapvető definíciói – a szétszóródás, az anyaország-orientáció és az etnikai határmegtartás – azonban még mindig kétségteljesen megengedőek. Brubaker rávilágít ugyan a fogalom körüli ellentmondásokra, de végül elutasítja az állásfoglalást.”¹⁸ Ez a megállapítás a diaszpóra jelentéstartalmának további szűkítésére készíti a szerzőt. Ehhez – bár álláspontja messze nem egyértelmű – az erőszakot veszi alapul. William Safran és Avtar Brah műveire hivatkozva Alexander azt sugallja, hogy a származási hely kényszerű elhagyását, valamint a befogadó országban

18 „Brubaker’s concern is to rescue diaspora from its proliferating usage, and to retain its specificity and analytic utility. However, his core definitions – dispersion, homeland orientation and boundary maintenance – remain frustratingly inclusive, and while opening up the various paradoxes around the term, he ultimately refuses to take a side.” Alexander, 2017. Beyond the „The ‘Diaspora’ Diaspora”, i.m. 1549

elszenvedett társadalmi megkülönböztetettséget és kirekesztettséget is a diaszpóra ismérveivel közre kellene sorolnunk.¹⁹

A harmadik témakör (*Diaspora and history*), a korábban említett történeti megközelítés jelentőségére, valamint a diaszpórákutatók interdiszciplináris jellegére fókuszál. Alexander szavaival élve: „[ez a fejezet] visszatér a származás kérdésére, de nem a hol és most perspektívájából keresi a választ, hanem a mikor és akkor megközelítésből: pontosabban azt kutatja, hogyan gondolkozunk az akkor és a most metszéspontjáról; a múlt, a jelen és persze a jövő egymásba fonódásáról.”²⁰ Alexander ellentétet vél felfedezni a csoportszemléletű megközelítés szigorú elvetése és az idő faktorának kihangsúlyozása között. Számára nem logikus, hogy míg Brubaker a diaszpórát *long durée* jelenségként határozza meg, addig a közösségtípus időbeli folytonosságát és fejlődéstörténetét figyelmen kívül hagyja, nehogy beleessen a „rettegett csoportizmus” (*dreaded groupism*) csapdájába. A brubakeri diaszpórakoncepció ezen ellentmondását Alexander kivetíti a szociológia és a történelemtudomány között fennálló feszültségre. Úgy véli, hogy míg a történeti megközelítés a diaszpórát zárt és állandó egységként (*entity*) kezeli, kutatását pedig származásának és kialakulásának okaira fókuszálja; addig a szociológiai megközelítés – Brubaker szófordulatával élve – alapállásként (*stance*) tekint rá, kihangsúlyozva heterogenitását és változó jellegét. Alexander saját bevallása szerint arra törekszik, hogy ezeket a megközelítéseket vegyítse. Azt azonban nem fejt ki, hogy pontosan hogyan képzei ennek megvalósítását.

A kritika utolsó fejezetében, az eddig leírtakat összegezve Alexander külön kiemeli az antropológusok „alulról és belülről” (*down and in*), a diaszpórában élők perspektívájából kiinduló megközelítésének fontosságát, mely segít rávilágítani arra, hogy a diaszpóralét hétköznapiasága mennyire eltérő a diaszpórapolitikák narratíváitól. Ezzel kapcsolatban zárógondolatként megjegyzi: „Míg ez az [antropológiai] megközelítés látszólag illeszkedik Brubaker »alulról felfelé« irányuló, a diaszpóra identitásokat alapállásnak és folyamattaként tekintő szemléletéhez, igencsak meglepődnénk azon, ha ő a fogalom ilyen formájú depolitizálására elismerően bólintana. A kérdés továbbra is fennáll: a diaszpóra mégis mire való?”²¹

19 Alexander, 2017. Beyond the „The ‘Diaspora’ Diaspora”, i.m. 1550.; Vö: Brah, Avtar: *Cartographies of Diaspora: Contesting Identities*. Routledge: London, 1996.; Safran, William: *Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return*. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*. 1991. 1 (1). 83–99.

20 „A third set of issues return to the question of origins – but to when rather than where, and then rather than now; or more specifically, to how we think of the intersection of the then in the now, the entanglement of past and present and, indeed, future.” Alexander, 2017. Beyond the „The ‘Diaspora’ Diaspora”, i.m. 1551

21 „While this approach might sit within – or at least logically arise from – Brubaker’s more »bottom-up« account of diaspora identities as stance or process, one cannot but wonder if this depoliticization of the concept is one he would recognize or desire. The question remains, now as then: what is diaspora for?” Alexander, 2017. Beyond the „The ‘Diaspora’ Diaspora”, i.m. 1554.

Az alapkoncepció újragondolása

Brubaker is a saját feje után megy. Válaszesszéjében nem Alexander témaköreit veszi sorra, hanem a 2005-ben megjelent tanulmányának egyes fejezeteit. A diaszpóra általa felállított három kritériumát – melyeket Alexander még mindig túl tágnak ítelt – a következő magyarázattal egészíti ki: „*Célom leíró és elemző volt, nem normatív jellegű: nem törekedtem a diaszpóra pontos körülhatárolására, vagy azoknak a kritériumoknak a meghatározására, amelyek alapján eldönthető, hogy mit nevezhetünk jogosan diaszpórának és mit nem. Inkább azt igyekeztem kihangsúlyozni, amit mai fejjel e fogalom definiálására irányuló törekvések lényegi feszültségeinek és ellentmondásainak neveznék.*”²² Ez a magyarázat engem nem győzött meg. Attól még, hogy Brubaker a területi szétszóródást, az anyaország-orientációt, és az etnikai határmegtartást „lényegi feszültségeknek” (*constitutive tensions*) nevezi, azok továbbra is diaszpórakoncepciójának alapkritériumai maradnak. Tehát ha egy közösség önmeghatározásában és külső megítélésében sem a migráció, sem az anyaországhoz való kötődés, sem az etnikai megkülönböztetés nem játszik szerepet, akkor az a közösség – legalábbis Brubaker koncepciója szerint – nem tekinthető diaszpórának. Klasszikus példája ez annak, milyen ellentmondásokba kényszeríti a társadalomtudósokat a fogalmi meghatározásoktól való félelem. Ez után az általános és vitatható magyarázat után Brubaker külön is górcső alá veszi a három kritériumot. A területi szétszóródásról megállapítja, hogy az valójában a kényszerű és az önkéntes elvándorlási formák között lévő feszültségre utal. Nem ért egyet Alexander azon javaslatával, hogy a diaszpóra jelentéstartalmát az erőszak – mint alapkritérium – bevezetésével tovább kellene szűkíteni. Úgy véli, hogy ezzel a fogalmi megszorítással a diaszpóra klasszikus esetei kerülnének e kategórián kívülre. Így továbbra is kitart a szétszóródás tágabb értelmezése mellett. Az anyaország-orientáció, szintén, mint lényegi feszültség kerül újraértelmezésre. Egyik pólusát a valós vagy elképzelt óhazához való kötődés; a másikat a laterális kapcsolatok, azaz inkább a csoportkohézió útjai, mint gyökerei (*routes rather than roots*) képzik. E két eltérő megközelítést Brubaker a központosított (*centred*) és központ nélküli (*decentred*) diaszpóramodellek megkülönböztetésével magyarázza, melyre először James Clifford hívta fel a figyelmet²³, majd később Stéphane Dufoix dolgozott ki bővebben, különös hangsúlyt fektetve az

22 „My aim was descriptive and analytical, not prescriptive: I was not seeking to circumscribe the domain, or to specify criteria by means of which one could distinguish legitimate from illegitimate claims to constitute a diaspora. I was seeking rather to highlight what I would today call the central constitutive tensions and ambivalences involved in efforts to define the field.” Brubaker, 2017. Revisiting „The ‘Diaspora’ Diaspora”, i.m. 1557.

23 Clifford, James: Diasporas. *Cultural Anthropology*, 1994. 9 (3). 302–338.

afrikai diaszpórára mint a központ nélküli modell paradigmatis esetére.²⁴ A harmadik kritérium, az etnikai határmegtartás Brubaker újraértelmezésében az identitásmegőrzés (*identity-preservation*), közösségképződés (*community-formation*) vs. többes kötődések (hibriditás, szinkretizmus) között fennálló feszültségként jelenik meg. Ezt az ellentétpárt Brubaker Floya Anthias „diaszpóra mint közösség” (*diaspora as community*) vs. „diaszpóra mint feltétel” (*diaspora as condition*) különbségtételére vezeti vissza.²⁵ Ez utóbbi szoros összefüggésben van azokkal a futurisztikus magyarázatokkal, melyek a diaszpórákat a nemzetállamok korát meghaladó globális kapcsolatháló feltételeiként értelmezik. Összegezve tehát a brubakeri diaszpórakonceptió harmadik lényegi feszültségét: egyrészt a megkülönböztetett etnikumként való létezés, a kulturális másság megőrzése, azaz a diaszpóra mint közösségi létforma értelmezése; másrészt az államhatárokon átívelő diaszporikus kapcsolatháló és az abban rejlő új lehetőségek kihangsúlyozása közötti ellentét adja. *„Visszatekintve, én mindhárom feszültséget hasonló jellegűnek látom. Egyik sem a diaszpóra definiálásának egymást kizáró alternatíváit állítja szembe. Mindegyik inkább a jelenség szűkebb és tágabb értelemben vett meghatározása közötti feszültséget hangsúlyozza ki. A második alternatíva egyik esetben sem zárja ki az elsőt, csupán kiegészíti azt, tágabb fogalmi keretek közé emelve a diaszpórát.”*²⁶

Kritériumok (2005)	Lényegi feszültségek (2017)	
	Szűkebb értelmezés	Tágabb értelmezés
területi szétszóródás	kényszerű elvándorlás	önkéntes elvándorlás
anyaország-orientáció	központosított diaszpóra	központ nélküli diaszpóra
etnikai határmegtartás	diaszpóra mint közösség	diaszpóra mint feltétel

1. táblázat: Brubaker diaszpórakonceptiója (saját szerkesztés a szerző témában megjelent írásai alapján)

24 Dufoix, Stéphane: *La Dispersion: Une Histoire des Usages du Mot Diaspora*. Éditions Amsterdam: Paris, 2012.

25 Anthias, Floya: Evaluating ‘Diaspora’: Beyond Ethnicity? *Sociology*, 1998. 32 (3). 557–580.

26 *„In retrospect, I see all three tensions as similar in form. None formulates a mutually exclusive choice between alternative ways of defining diaspora. Each formulates, rather, a tension between a narrower and a broader way of construing the field of phenomena. The second alternative, in each case, proposes an understanding of diaspora that does not reject the first but subsumes it under a broader conceptual umbrella.”* Brubaker, 2017. Revisiting „The ‘Diaspora’ Diaspora”, i.m. 1558.

A három kritérium tisztázása után – az „Egy radikális szakítás?” című fejezetet átugorva – Brubaker nekilát a csoportizmus újragondolásának. Részben igazat ad Alexandernek abban, hogy a diaszpóra projektumként, követelésként és alapállásként való értelmezése egy „szociológiailag jelenközpontú” (*sociologically presentist*) szemléletről tanúskodik. Ezzel együtt hasznosnak és szükségesnek is tartja azt. Egyrészt azért, mert megteremtette a lehetőségét a diaszpóra kategória különféle használatának tanulmányozásra. Másrészt azért, mert felhívta a figyelmet az esszencialista meghatározások veszélyeire. Ez utóbbit illetően Brubaker – most is, mint 2005-ben megjelent tanulmányában – Gabriel Sheffer *Diaszpórapolitikák* című kötetét hozza fel ellenpéldának, különös tekintettel arra a részre, ahol a szerző felsorolásszerűen megadja a legkülönbélebb – zsidó, örmény, görög, török, cigány, orosz, magyar stb. – diaszpórák közösségek létszámát.²⁷ Az ilyen számszerű meghatározások teljesen kiverik a biztosítékot Brubakernél. Ő a maga részéről kitart a csoportizmussal kapcsolatos nézetei mellett: a diaszpórát gyakorlati kategóriának tekint, nem pedig belülről homogén, kívülről lehatárolt, megszámálható tagokból álló szilárd csoportnak. Alexander kritikájára válaszolva még jobban kihangsúlyozza e kategória felülről – a diaszpórapolitikák szintjén – konstruált jellegét. „Ezzel együtt – vallja be végül esszéje utolsó soraiban – magyarázatom egyoldalú volt. A diaszpóra mint projektum, követelés és alapállás tanulmányozására szűkített kutatási terület minden bizonnyal egy erőtlen terület. Mint történeti szociológus csak egyetérteni tudok Alexanderrel abban, hogy a sokszor mély jelentéssel bíró »akkor« és »ott« fontos szerepet játszik az itt és most szubjektivitásainak alakításában.”²⁸

Következtetések

Mi a diaszpóra? Mire való ez a fogalom? Brubaker majdnem megválaszolta a kérdést, de végül nem tette meg. A csoportszemléletű megközelítés radikális elkerülésével meghatározásai nyitottak maradtak. Alexander ezt észrevette, de nem igazán tudta meghaladni. Konkrét ellenvélemények helyett kérdéseket vetett fel, kritikákat fogalmazott meg. A két szerző ugyan egy témáról ír, ráadásul egymás szövegére reagálva, mégis, mintha elbeszél-nének egymás mellett. Egyikük sem követi a másik szövegstruktúráját, nem ad egyenes válaszokat. Nehéz kibogozni, melyikük mivel ért egyet és mivel nem

27 Sheffer, Gabriel: *Diaspora Politics: At Home Abroad*. Cambridge University Press: New York, 2003. Kiváltképp a 4. fejezet: *Diasporas in Numbers* [Diaszpórák számokban].

28 „But my formulation was one-sided. A field limited to the study of diaspora as project, claim, and stance would be an impoverished field indeed. As an historical sociologist, I can only agree with Alexander about the importance of studying the often deep significance of »then« and »there« in the shaping of subjectivities in the here and now.” Brubaker, 2017. Revisiting „The ‘Diaspora’ Diaspora”, i.m. 1560.

A brubakeri koncepció – és talán az egész arról szóló vita – alapját a diaszpóra gyakorlati kategóriaként való meghatározása adja. Ez ésszerű megoldásnak tűnik a csoportizmus problémájára, de csak elméletben működik. Az etnicitás csoportok nélküli megközelítése a gyakorlatban aligha kivitelezhető. Képzeljük el, hogy egy kutató kimegy a terepre: el látogat egy vegyesen lakott településre, hogy empirikus módszerekkel tanulmányozhassa az interetnikus viszonyokat. Hogyan fogalmazza meg kutatásának kérdéseit és céljait körülhatárolt csoportok feltételezése nélkül? Egyáltalán, hogyan közelítse meg terepalanyait anélkül, hogy a csoportizmus csapdájába esne? Ezekre a kérdésekre Brubaker sem ad kielégítő választ. Jól tükrözi ezt az a magyarázkodás, amely a román–magyar kapcsolatok feltárására irányuló, Kolozsváron folytatott kutatás eredményeit ismertető, társszerzőkkel írt kötetének bevezetőjében olvasható: „*Noha nem értünk egyet azzal a felfogással, hogy »a magyarok« és »a románok« különálló és zárt csoportokat alkotnának Kolozsváron (vagy mástutt), néha általánosítva hivatkozunk »magyarokra« és »románokra«. Az ilyen megjelöléseknek számunkra tisztán leíró jelentése van. Nem szolidáris vagy körülhatárolható csoportokra vonatkoznak, hanem bizonyos kategóriák tagjainak összességére, különösen azokra a személyekre, akik, ha etnicitásukra vagy nemzetiségükre kérdeznénk, magyarnak vagy románnak vallanák magukat.*”²⁹

A csoportizmus-paranoia ráarkta bélyegét Brubaker diaszpórakoncepciójára is. Meghatározásai ezért olyan képlékenyek. Ennek következtében vannak, akik a szociológiára jellemző, alulról felfelé irányuló, ún. *bottom-up* megközelítését emelik ki (mint Claire Alexander); míg mások a politika- és történelemtudományokra jellemző, felülről lefelé irányuló, ún. *top-down* perspektíváját tekintik meghatározónak. Ez utóbbi értelmezés főképp a diaszpórapolitikákra fókuszáló kutatóknál tapasztalható, akik hajlamosak a diaszpórát az anyaország projektjeként felfogni.³⁰ Ezek az értelmezések – mint látni fogjuk – pontatlanok, és ez elsősorban Brubaker képlékeny meghatározásaival, mintsem az őrá hivatkozó kortárs kutatók hanyagságával magyarázható.

A fenti két megközelítést (*bottom-up* vs. *top-down*) Brubaker valójában nem akarja egymással szembeállítani, épp ellenkezőleg, ötvözni szeretné azokat. Ez irányú törekvését, talán legpregnansabban fentebb hivatkozott kötetének bevezetőjében juttatta kifejezésre, a nacionalizmuskutató történész, Eric Hobsbawm híressé vált megállapítását idézve: „*A nemzet és nacionalizmus, írta Eric Hobsbawm, »kettős jelenségek«; »lényegében felülről teremtdőnek«, mégsem érthetők meg, »ha nem vizsgáljuk őket alulról is, azaz az egyszerű emberek vágyainak, igényeinek, reményeinek, vélekedéseinek és érdekeinek szempontjából, melyek nem*

29 Brubaker, Rogers – Feischmidt Margit – Fox, Jon – Grancea, Liana: *Nacionalista politika és hétköznapi etnicitás egy erdélyi városban*. L'Harmattan: Budapest, 2011. 13.; Vö: Ugyanők: *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town*. Princeton University Press: Princeton – Oxford, 2006. 12.

30 Herner-Kovács Eszter: Elméleti keretek a diaszpóra-politikák vizsgálatához. *Kisebbségkutatás*, 2015. 24 (2). 34–49.

szükségképpen nemzetiek, még kevésbé nacionalisták.»³¹ Hobsbawm sokat idézett tételét nem elég ismételtetnünk: meg is kell értenünk! Ebben nagy segítséget nyújthat a kulturális antropológia. Nemcsak a rá jellemző „*alulról és belülről*” perspektíva miatt – melyre Alexander is felhívta a figyelmet –, hanem a hétköznapi etnicitást a politikai szférával; a lokális jelenségeket a globális jelenségekkel összekötő módszereinek köszönhetően. Ahogyan az etnikai határ-fogalom kapcsán már hivatkozott Fredrik Barth megállapította: „*Az antropológusok a legtöbb társadalomtudósnál jóval felkészültebbek e komplex realitások felismerésében és kezelésében, s kevésbé lepi meg őket a »törzsi« lojalitás feltételezeten archaikus formáinak együttélése az állampolgársággal.*”³² Diaszpórák-összegek és más szétszórtan élő kisebbségek kutatásánál az *alulról és felülről* való megközelítés kettőssége nemhogy lehetséges, hanem szükséges. E két perspektíva szétválasztása éppoly abszurd, mintha egy antropológus különválasztaná az émikus (belső résztvevő) és étikus (külső megfigyelő) szemléletmódokat a terepen.³³

A különböző kutatási módszerek, mikro- és makroperspektívák ötvözéséhez meg kell végre haladnunk a csoportizmus problémáját. Mára bizonyossá vált, hogy a nemzeti, etnikai, származási vagy vallási alapon szerveződő közösségek vizsgálatánál, figyelmünket a statikus jelenségekről (kulturális tartalom, hovatartozás objektív ismérvei, létszámmeghatározás kritériumai stb.) a társadalmi folyamatokra érdemes koncentrálnunk. A diaszpórákutatók esetében több ilyen folyamatot is ki lehet emelni. Az egyik legkézenfekvőbb folyamat a migráció, a valahonnan valahová történő elvándorlás. Itt fontos kihangsúlyozni, hogy a diaszpóra migrációs eredet szerinti kategorizálása – mely Brubaker és Alexander vitájában is megjelent – csak elméletben létezik. A diaszpórák-összegek kialakulása ugyanis nem befejezett, hanem állandó folyamat: időben és milyenségében eltérő népvándorlások eredménye. A peregrinusok egyéni motivációi ráadásul egyazon migrációs hullámon belül is igen eltérőek lehetnek.³⁴ (Köztudott, hogy az 1956–57-es magyar emigráció nem csak a forradalom megtorlása elől menekülőkből állt.) Fölösleges tehát azon morfondírozni, hogy az erőszakos, kényszerű, főképp politikai jellegű migráció következtében létrejött közösségeket tekintjük csupán diaszpórának, vagy ebbe a kategóriába soroljuk az önkéntes, gazdasági vonatkozású elvándorlásokat is. Ennél a pusztán elméleti jellegű kérdésnél sokkal fontosabb

31 Brubaker et al., 2011. Nacionalista politika, i.m. 13–14.; Vö: Hobsbawm, Eric: *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*. Cambridge University Press: Cambridge, 1990. 10.

32 Barth, Fredrik: Régi és új problémák az etnicitás elemzésében. *Regio – Kisebbség, politika, társadalom*, 1996. 7 (1). 3–25, itt: 19.; Vö: Ugyanó: Enduring and Emerging Issues in the Analysis of Ethnicity. In: Vermeulen, Hans – Govers, Cora (Eds.): *The Anthropology of Ethnicity: Beyond „Ethnic Groups and Boundaries”*. Het Spinhuis: Amsterdam, 1994. 11–32, itt: 26.

33 A résztvevő megfigyelés módszerének alkalmazása során elválaszthatatlan émikus (*emic*) és étikus (*etic*) megközelítések elméleti és gyakorlati alapjairól lásd Harris, Marvin – Headland, Thomas Neil – Pike, Kenneth Lee (eds.): *Emics and Etics: The Insider/Outsider Debate*. Sage: California, 1990.

34 Lásd erről bővebben Gazsó Dániel: A magyar diaszpóra fejlődéstörténete. *Kisebbségi Szemle*, 2016. 1 (1). 9–35.; Ugyanó: Diaspora Policies in Theory and Practice. *Hungarian Journal of Minority Studies*, 2017. 1 (1). 65–87.

a migráció eseményének kollektív tudatban való megjelenése, az elvándorlás szimbolikus, közösségformáló ereje. Egy másik meghatározó folyamat a társadalmi integráció: a befogadó ország társadalmába való beilleszkedés. Ennek a folyamatnak a kutatásához hasznos lehet a befogadó országból kiinduló „itt és most” perspektíva, ahogyan arra Alexander utalt. Ebből a megközelítésből a kisebbség-többség viszony, a különféle bevándorlási politikák, valamint a társadalmi előítéletek és sztereotípiák széles spektrumával találjuk szemben magunkat. A diaszpórákutatókat tárgyat képző folyamatok közé sorolandó továbbá a kulturális asszimiláció, illetve annak elkerülése, azaz az etnikai határmegtartás. Migrációs eredetű közösségeknél ez a folyamat szoros összefüggésben van Brubaker egy másik kritériumával, az ún. anyaország-orientációval. Itt fontos megjegyezni, hogy a valós vagy elképzelt származási helyhez való kötődés elsősorban nem honvagyat vagy hazavágyódást jelent, de nem is annyira a központosított vs. központ nélküli diaszpóralét feszültségére utal. Sokkal több annál! Az óhaza ugyanis úgy jelenik meg a kollektív tudatban, mint a diaszpóráközösség megkülönböztető jegyeinek (szokásainak, hiedelmeinek, identitásának, lojalitásának stb.) hiteles forrása. Így az anyaország-orientáció – a migrációs eredet mellett – még a „kulturális másság” jelentőségét is felülmúlja, hiszen egy diaszpóráközösség éppen azért „más”, mint az őt körülvevő társadalmi és kulturális környezet, mert máshonnan származtatja magát még akkor is, ha tagjai sosem jártak azon a helyen, és az elvándorlás élményét sem tapasztalták személyesen. Az anyaország-orientáció, az etnikai határmegtartás és a kulturális asszimiláció egymással összefüggő folyamatainak átfogó tanulmányozásához elengedhetetlen az „ott és akkor” perspektíva alkalmazása. Ez kiváltképp fontos az emigrációtörténeti kutatások, valamint a diaszpórapolitikák alakulásának és hatásainak vizsgálata szempontjából.

Mindezeket a társadalmi folyamatokat tanulmányozhatjuk *alulról*, az antropológia és a szociológia módszereivel, a személyes motivációk, tapasztalatok, igények, értékek és eszmék, valamint a személyközi interakciók bonyolult kontextusában; és *felülről*, a politika-, történelem- és jogtudomány módszereivel, az érdekképviselések, az állami döntéshozó testületek és a globális áramlatok komplexitásában. Következésképpen a diaszpórákutató *par excellence* interdiszciplináris terület. Gyakorlóinak a különféle társadalomtudományok elméleteit és módszereit azért kell ötvöznük, hogy a fent említett társadalmi folyamatokról holisztikus képet kapjanak, és így átfogó értelmezéseket készíthessenek a vizsgált közösségekről és az őket célzó, rájuk ható politikákról. A kérdés tehát nem az, hogy a kutatás tárgyát *alulról* vagy *felülről*; szociológiai vagy történeti megközelítésből vizsgáljuk-e, hanem az, hogyan ötvözzük ezeket a perspektívákat.

RESUME

Attila DABIS

Catalan Autumn

The paper aims to provide an alternative viewpoint of the Catalan independence referendum of 1 October 2017. There appears to be a prevalent interpretation within the political discourse that Catalan independence is a) an internal matter of Spain; b) an unconstitutional endeavour; and c) a process that would ultimately lead Catalonia out of the European Union. The analysis concludes that the excessive use of police violence and the incarceration of democratically elected politicians, as well as of civil society leaders, constitute grave violations of fundamental human rights and civil liberties that fall in the scope of international cooperation. On the issue of constitutional legitimacy, it is clear that the referendum confers democratic legitimacy on the secession initiative, which has to be recognised and properly addressed by the Spanish central government. This is a prerequisite for a reconciliatory dialogue between two legitimate parties and two legitimate constitutional interests. Finally, on the question of Catalonia's relation with the EU, the analysis suggests that instead of a new accession process supported by many international office holders, it would be more plausible to renegotiate membership terms in the framework of a continued membership of Catalonia in the EU.

Balázs VIZI

**Protection of Minorities by Bilateral Agreements:
The Case of the Italian–Croatian and Italian–Slovenian Treaties**

Following the collapse of Yugoslavia, the situation of Italian minorities living in successor states raised great concerns in Italy. This article offers an overview of the evolution of bilateral minority protection instruments between Italy and Croatia, Slovenia respectively. New treaties and initiatives emerged in the 1990s in this regard strongly build on the post-WWII international legal arrangements concerning the situation of minorities. The analysis of the relevant treaty provisions in a broader political and historical context leads to the conclusion that from the 1990s bilateral minority protection agreements rather reflect a political commitment than a set of strict normative obligations.

Szabolcs MÓZES

The 2017 County Election in Slovakia – A Night of Surprises

The aim of this paper is to introduce and analyse the results of the 2017 county-level local elections. The election produced many surprises. For example, the participation of voters was much higher than expected, the winner of the elections became the right-wing opposition, the Smer party lost many important positions, and the radical Marian Kotleba was not able to hold his post as the head of the self-governing Banská Bystrica region. The election reflected the ongoing tendency of strengthening independent candidates. The struggle between Hungarian political forces was won by the Party of the Hungarian Community (MKP-SMK), which earned almost four times more seats than the Most-Híd party. However, the Hungarian candidates were mainly successful in the regions with Hungarian ethnic majorities, and in the ethnically mixed regions the level of Hungarian political representation decreased.

Géza TOKÁR

The Latitude of Hungarian Ethnic Politics in Slovakia

The purpose of this paper is to analyse the latitude of ethnic political representation of the Hungarian community in Slovakia from 1989 up to recent political developments. The latitude is measured by three factors: the amount of political power held by representatives of the Hungarian communities, the coalition potential of the parties focusing on ethnic policies, and the political compatibility of the parties representing the Hungarian minority. The Hungarian ethnic parties were involved in Slovak politics from the times of the Velvet Revolution; however, their ability to affect politics and policies was limited by party-specific ethnic agendas and incompatibility with numerous Slovak ethnic parties. In light of recent political events, however, the ideological differences have been reduced and the pragmatic nature of fragmented Slovak party politics opens up new channels for cooperation. Despite the changing political environment, the latitude has been weakening due to the fragmentation of the Hungarian ethnic political elite.

Emese VITA

Future Plans and Motivations of Hungarian Students from Transylvania

The paper focuses on the Hungarian minorities in Transylvania and their educational system at the high school level. More specifically, the analysis covers the motivational factors circumscribing their education. The examined elements in this paper include: the factors that determine student choices for higher education, the resources available when choosing the institution of higher education, and how future plans are structured by level of study and social background. The paper provides an overview regarding the socio-demographic characteristics of the examined population (Hungarian high school students from Transylvania). After that, my main goal is to present the widely varying aspects of higher education plans, the motivational factors that contribute the most when students choose higher educational institutions, and, finally, how all of these choices correlate with social background and the resources available to the students. The empirical part of the paper is based on a secondary data analysis, collected through a representative survey among 1108 Hungarian high school students in Transylvania. The interviews were conducted in 2015.

Dániel GAZSÓ

A Critical Review Regarding Brubaker's Conception of Diaspora

Rogers Brubaker is one of the most influential thinkers in the field of minority and ethnic studies of our time. His article entitled The 'Diaspora' Diaspora has been cited many times since its first publication in 2005. Twelve years later Claire Alexander revisited it with a critical eye, to which Brubaker immediately responded by again examining his starting points in the definition of diaspora. Both the critique and the response came out in the last issue for the year 2017 of the journal *Ethnic and Racial Studies*. In this paper I provide a review of their discussion with the aim of contributing to future debates about the theoretical and methodological questions of diaspora studies.

SZÁMUNK SZERZŐI

DABIS Attila

Politológus, külügyi megbízott, Székely Nemzeti Tanács; nemzetközi koordinátor, Kisebbségi Jogvédő Intézet

GAZSÓ Dániel

Kulturális antropológus, kutató, Nemzetpolitikai Kutatóintézet

MÓZES Szabolcs

Politikai elemző, történész, Pozsonyi Magyar Szakkollégium

TOKÁR Géza

Politológus, PhD hallgató, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar

VITA Emese

Szociológus, kutató, Nemzetpolitikai Kutatóintézet

VIZI Balázs

Jogász, politológus, egyetemi docens, tanszékvezető, Nemzeti Köszolgálati Egyetem, Nemzetközi Jogi Tanszék; tudományos főmunkatárs, MTA TK Kisebbségkutató Intézet